RUBINAITIS

Žurnalas apie vaikų ir jaunimo literatūrą 2025 Nr. 3 (115)

Mindaugo Jako iliustr. Akvilinos Cicėnaitės knygos *Kad mane pamatytum* viršeliui. Leidykla „Alma littera“

RUBINAITIS

Žurnalas apie vaikų ir jaunimo literatūrą

Mokytojams, bibliotekininkams, vaikų literatūros tyrėjams, rašytojams, iliustruotojams, leidėjams, tėvams, studentams

Vyriausioji redaktorė
Džiuljeta Maskuliūnienė, prof. hum. m. dr. (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)

Atsakingoji sekretorė
Kristina Vaisvalavičienė, hum. m. dr. (Vytauto Didžiojo universitetas)

Redaktorės
Inga Mitunevičiūtė (*užsienio vaikų ir jaunimo literatūra*) (nepriklausoma tyrėja)
Vaiva Schoroškienė, doc. soc. m. dr. (*vaikų ir jaunimo literatūra edukacijos procese*) (Vilniaus universitetas)
Asta Skujytė-Razmienė, hum. m. dr. (*moksliniai tyrimai*), (nepriklausoma tyrėja)

Redakcijos kolegija
Eglė Baliutavičiūtė (Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY) Lietuvos skyrius)
Loreta Jakonytė, hum. m. dr. (nepriklausoma tyrėja)
Dalia Karatajienė, doc. hum. m. dr. (Vilniaus dailės akademija)
Rita Karpavičienė (Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY) Lietuvos skyrius)
Roma Kišūnaitė (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)
Viltarė Mickevičienė, vertėja (Lietuvos literatūros vertėjų sąjunga)
Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė, habil. hum. m. dr. (Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY) Lietuvos skyrius)
Antanas Šimkus, poetas (Lietuvos rašytojų sąjunga)

Kalbos redaktorė
Ligita Mykolaitienė

Dizainerė, maketuotoja
Lina Eitmantytė-Valužienė

Rubrikų piešinių autorė
Irena Geniušienė

Viršelyje – Akvilinos Cicėnaitės knygos *Kad mane pamatytum* (Vilnius: Alma littera, 2020 m.) iliustracija.
Viršelio dail. Mindaugas Jakas

TURINYS

SVEIKI!
Pasaulis nėra saugi vieta, Džiuljeta Maskuliūnienė ...**1–2**

ATVIRUKAI IR ATVIRLAIŠKIAI SKAITYTOJUI
Ilonos Ežerinytės atvirlaiškis ...**3**

SUKAKTYS
Aštuoniasdešimt Sharon Creech kelionių metų (rašytojos 80-mečiui), Inga Mitunevičiūtė ...**4–9**

STRAIPSNIAI
Jautrusis skaitytojas: tarp pagalbos rašytojui ir cenzūros, Eglė Baliutavičiūtė ...**10–15**
Savasties paieškos Akvilinos Cicėnaitės, Kotrynos Zylės ir Ignės Zarambaitės prozoje paaugliams, Emilė Lenartavičiūtė, Kristina Vaisvalavičienė ...**16–23**
Išgyvenimo stebuklas: Raquelės J. Palacio ir Erikos S. Perl romanas paaugliams apie holokaustą, Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė ...**24–30**
Įspėjimas skaitytojams: pasakojimo centre – ribinės paauglystės patirtys Sabaa'os Tahir romane *Visas mano įniršis*, Aleksandra Strelcova ...**31–34**

KONTEKSTAI
Ką skaityti, kai esi „iš kitos planetos"?, Daiva Rudytė ...**35–37**

POKALBIS
Prabilti Dauno sindromą turinčio žmogaus balsu, Laimutė Adomavičienė kalbasi su Laura Varslauskaite ...**38–39**

RETRO
Keturi *Moksleivio* (1958–2001) dešimtmečiai, parengė Rita Karpavičienė ...**40–41**

NUOTRAUKOS PASAKOJA
Susitikimas, Asta Plechavičiūtė ...**42–43**

MANO VAIKYSTĖS SKAITYMAI
Knygos visada juda – ar ekranuose, ar mūsų vaizduotėje, Sigutė Chlebinskaitė atsako į Almos Valantinienės klausimus ...**44–49**

ATIDŽIU ŽVILGSNIU
Tvanki ir ūkanota žmonijos pabaiga (Rebekos Unos *Paskutiniai vaikai*), Asta Plechavičiūtė ...**50–52**
Knyga, kviečianti kalbėtis (Aistės Šopos ir Leonardo Šopos *(Ne)kaltas*), Lina Bimbirytė ...**53–55**
Pabėgti nuo vienatvės su fritemblomis ir šaukštliurkiais (Sofios Chanffreau ir Amandos Chanffreau *Žirafos širdis labai didelė*), Elžbieta Kmitaitė-Kizielė ...**56–57**
Nuo parodos iki knygos (Kęstučio Kasparavičiaus *Kasparatorija*), Dalia Karatajienė ...**58–60**

VAIKŲ LITERATŪROS DATOS
2026 m. vaikų literatūros datos, sudarė Roma Kišūnaitė ...**61**

KRONIKA. INFORMACIJA. SKELBIMAI
Parengė Roma Kišūnaitė ...**62–64**

SUMMARY ...**65**

VAIKŲ LITERATŪROS RAŠYTOJAI IR PERSONAŽAI MENO KŪRINIUOSE
Palangos pasakų parke, parengė Džiuljeta Maskuliūnienė ...**66**

Pasaulis nėra saugi vieta

DŽIULJETA MASKULIŪNIENĖ
(Žurnalo *Rubinaitis* vyriausioji redaktorė)

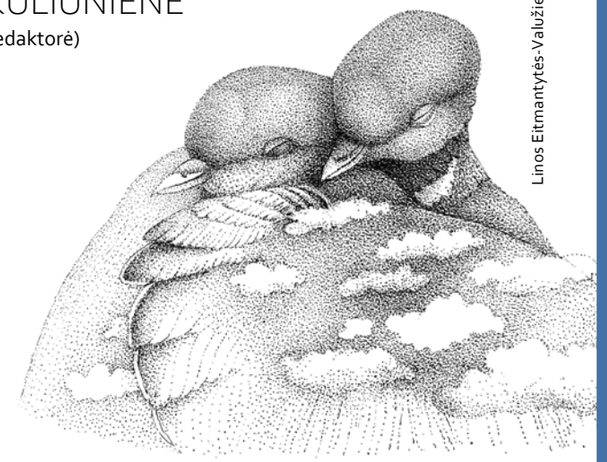

Linos Eitmantytės-Valužienės iliustr.

Vaiko, paauglio pasaulį norime matyti tik šviesų, kaip mums visiems duotą laimingo gyvenimo pažadą. Kiek prasmingų minčių, pakilių, o kartais ir banalių sentencijų randame apie vaikystę ir vaikus knygose, interneto platybėse. Ne kartą yra nuskambėjusi gal ir sentimentali frazė, kad vaikai – tai gyvos žemės gėlės. Pamėgta cituoti ir Ievos Simonaitytės mintis: „Vaiko šypsnys – saulės spindulys, ir toks, kad ten, širdy, kažkas nebetelpa iš pasigėrėjimo ir meilės." Daugelyje pasakymų girdime lūkestį, kad vaikas turi gyventi jaukiame ir palankiame, globojančiame pasaulyje.

Bet pasaulis nėra šiltnamis, spalvinga oranžerija, oazė. Todėl vaikų ir paauglių literatūra turi kalbėti ir kalba apie sudėtingą, problemišką, o neretei ir žiaurų, negailestingą, neteisingą pasaulį. Ir apie jame augantį vaiką, bręstantį paauglį, jaunuolį. Nelengva vaikui suprasti ir išgyventi mintį, kad ne visi žmonės yra gera linkintys, kad pasaulis kupinas pavojų ir konfliktų. Ir kad mes esame tik žmonės – ir negražūs, ir silpni, kažko nesugebantys, neturintys. Nesame tobulybės, kokius vaizduoja reklama, paviršutiniški blizgieji žurnalai. Ir kad neturime tokie būti. Kad neretai ir patys esame ar šalia savęs matome *kitus*, *kitokius*, tarsi atklydusius „iš kitos planetos". Kartais žmogus (deja, ir vaikas, paauglys) turi nešti sunkią naštą. Gera, talentingai parašyta literatūra, kalbėdama apie sudėtingus dalykus, tą naštą padeda nešti ir moko ją nusimesti. Moko gyventi ir išgyventi.

Šiame žurnalo numeryje daugiausia vietos skiriama būtent tokiai literatūrai. Straipsniuose ir recenzijose daugiausia aptariamos įvairios jaunesniesiems ir vyresniesiems paaugliams, jaunimui skirtos sudėtingos tematikos ir problematikos knygos.

Kad pasaulis nėra saugi vieta, sakoma Eglės Baliutavičiūtės straipsnyje, kalbančiame apie jautrųjį skaitytoją. Tai nauja literatūros lauko realija, kurios negalima vertinti vienareikšmiškai. Kaip kalbėti su skaitytoju, kokių žodžių, posakių rašytojams reikėtų vengti, ar galima dėl politkorektiškumo idėjų „perrašyti" klasikos kūrinius?

Garsiame Sharon Creech kūrinyje *Du mėnesiai kelio* trylikametės Salamankos ir jos senelių kelionė per Ameriką į mamos žūties vietą atspindi ne tik asmeninės, bet ir tautinės tapatybės, santykio su šeima, valstybės istorija paieškas (Ingos Mitunevičiūtės straipsnis). Sabaa'os Tahir romanas *Visas mano įniršis*, dar tik verčiamas į lietuvių kalbą, yra šiuolaikinės problemų prozos pavyzdys, kurio pagrindiniai veikėjai Nura ir Salahudinas bręsta pasaulyje, griaunančiame jų nekaltumą. Romane dekonstruojamas amerikie-

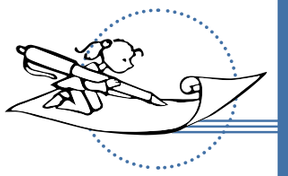

tiškosios svajonės mitas, atskleidžiamas jos nepasiekiamumas marginalizuotoms bendruomenėms (Aleksandros Strelcovos straipsnis). Nelengvos savasties paieškos skirtingais rakursais atspindimos lietuvių autorių Akvilinos Cicėnaitės, Kotrynos Zylės ir Ignės Zarambaitės kūriniuose paaugliams (Emilės Lenartavičiūtės ir Kristinos Vaisvalavičienės straipsnis).

Raquelės J. Palacio ir Erikos S. Perl romanas *Baltoji paukštė* kalba skaudžia holokausto tema. „Knygoje nėra kraują stingdančių puslapių apie masines žydų žudynes, kraupią koncentracijos stovyklų realybę – tokio turinio knyga traumuotų jaunesniųjų paauglių, kuriems skirtas kūrinys, sąmonę. Tai pasakojimas apie žydaitės Saros išgyvenimą holokausto metu, jos slėpimą ir globojimą žmoniškumo nepraradusios prancūzų šeimos" (Gražinos Skabeikytės-Kazlauskienės straipsnis).

Kai kuriose recenzuojamose knygose vaizduojamas pasaulis tesilaiko ant plauko. Rebekos Unos distopijoje *Paskutiniai vaikai* aprašoma pasaulio pabaigos situacija, išgyvenama jaunų žmonių. Tai „nėra veiksmo knyga – ji atmosferinė. Tai lėto nykimo, mirties ir atsisveikinimo knyga" (Astos Plechavičiūtės recenzija). Knygos pavadinimas slogus ir iškalbingas.

Nebūtina vaizduoti žmonijos kataklizmų: paauglio pasaulis gali būti niūrus ir šeimoje, artimoje aplinkoje, gyvenant, atrodytų, įprastą kasdienį gyvenimą. Aistės Šopos ir Leonardo Šopos romane *(Ne)kaltas* pasakojama „apie penkiolikmetį Luką, po nerūpestingų nuotykių praradusį geriausią savo draugą. Nepakeliamo kaltės jausmo Lukui neleidžia atsikratyti jį persekiojantys košmarai ir priklausomybės. Tai knyga apie gedulą, kaltės jausmą ir nelengvą kelionę gijimo link" (Linos Bimbirytės recenzija). O štai Sofios Chanffreau ir Amandos Chanffreau knygoje *Žirafos širdis labai didelė* kalbama apie mergaitės Vegos vienišumą netekus mamos ir tėčiui parvedus pamotę: „Vega negali suvokti, kaip tėtis nemato: ši moteris tikrų tikriausia sniego karalienė, nuo jos prisilietimo visi namai apšarmojo, net Violos sutepti sumuštiniai it ledukai girgžda tarp dantų. Apimta nevilties Vega kartu su seneliu ir naujuoju draugu Nelsonu iškeliauja ieškoti dingusios mamos – gal ji sugrįžusi atitirpins tėčio širdį ir išprašys nekviestąją sniego karalienę" (Elžbietos Kmitaitės-Kizielės recenzija). Atpažįstame siužetines sąsajas su Salamankos paieškų kelione Sharon Creech kūrinyje, nors knygų poetika labai skiriasi.

Numeryje kalbinama Laura Varslauskaitė, knygos *Mano didelis mažas A*š autorė. Pagrindinis šios knygos įkvėpimo šaltinis – penkiasdešimtmetis Dauno sindromą turintis Josephas, su kuriuo beveik trejus metus rašytoja dirbo Jungtinėje Karalystėje. Kūriniu norėta „prasibrauti giliau į Benedikto – Josepho – kasdienybę, paneigti stereotipą, kad žmonės, turintys Dauno sindromą, yra kitokie" (Laimutės Adomavičienės interviu).

Netgi disleksija, atrodytų, ne toks jau didelis, lyginant su kitais, sutrikimas, gali kelti daug įtampos, kenkti jauno žmogaus savivertei. „Ketvirtokų mokytoja Gabrielė Kaupaitė pasakoja apie vieną savo mokinį, kuris, atlikdamas savarankišką užduotį, vietoj pavardės lape užrašė: „Aš esu durnas." Šis užrašas taip sukrėtė mokytoją, kad ji nusprendė ne tik daugiau sužinoti apie disleksiją, bet ir paruošti pristatymą apie šį sutrikimą visai klasei. Laikyti save prastesniu, „iš kitos planetos", įprasta vaikams, turintiems disleksijos sutrikimą. Tokios nuomonės apie juos yra mokytojai, taip vaikų akademinius gebėjimus vertina tėvai, kol nesužino diagnozės." Bet juk tokiems vaikams, jaunuoliams galima ir reikia padėti, leidžiant specialiai parengtas knygas (Daivos Rudytės straipsnis).

Ir tik Vytauto Bičiūno (1893–1943) apysaka *Aukšlytė* (1938), kurią prisimename rubrikoje „Nuotraukos pasakoja", vaizduoja visai kitokią paauglystę – šviesią, svajokliškę. Pagrindinis veikėjas paauglys Algutis vasaroja kaime ir susidomi žvejyba. Sapne jis nusileidžia į ežerą ir, klausydamasis mažos žuvytės vardu Aukšlytė, daug sužino apie žuvų pasaulį, apie joms gresiančius pavojus. Kitoje situacijoje jis pats pavirsta pūgžliu ir tuos pavojus patiria savo kailiu – taip pasakojama kūrinio anotacijoje, pristatančioje vaikų literatūros paveldo knygą.

Plika akimi matyti, kokia šiandien pasikeitusi vaikų ir jaunimo literatūra. Tačiau jauną žmogų supantis pasaulis nebuvo saugus ir tada, *Aukšlytės* rašymo laiku, – 1938 m. Europoje jau kaupėsi debesys. O kad tie pavojai ir grėsmės tebūtų likę kaip *Aukšlytėje*, kad niekada nebūtų buvę įmanoma parašyti tokios knygos kaip *Baltoji paukštė*.

Ilonos Ežerinytės atvirlaiškis

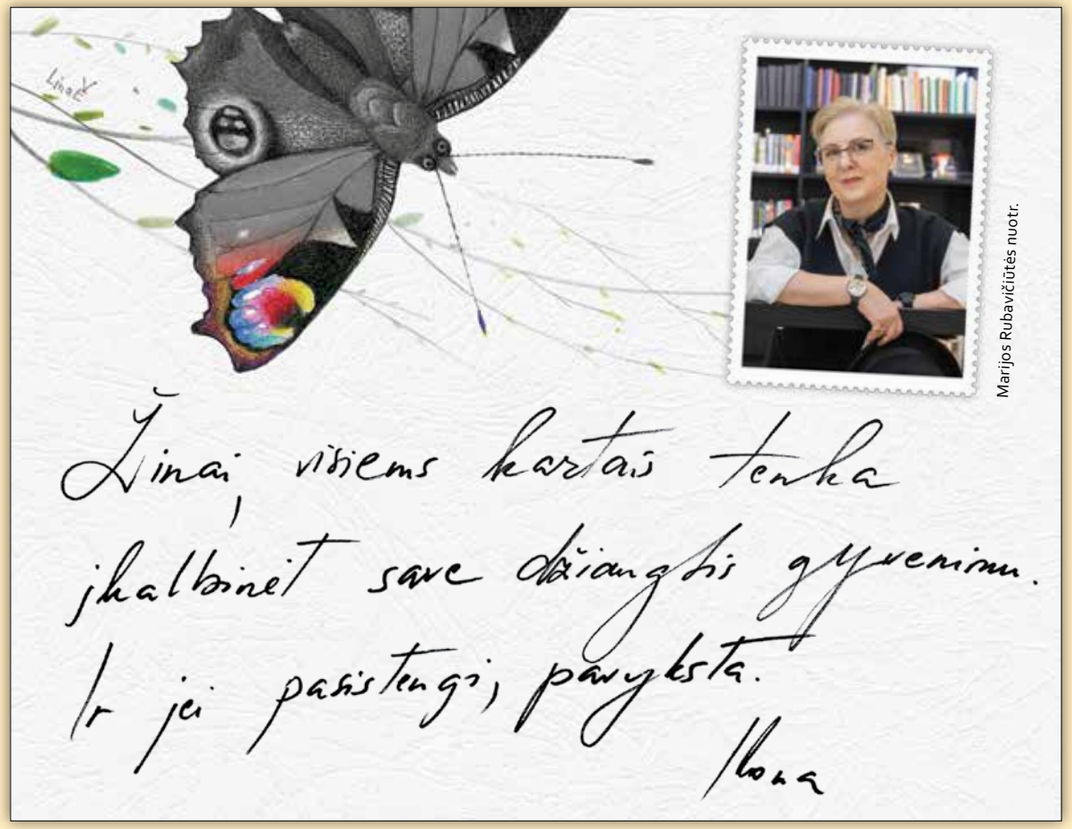

Atvirlaiškį apipavidalino Lina Eitmantytė-Valužienė

Marijos Rubavičiūtės nuotr.

ILONA EŽERINYTĖ gimė ir mokėsi Šiauliuose, Pedagoginiame institute baigė lietuvių filologijos studijas, dirbo mokytoja. Rašyti pradėjo po penkiasdešimties. Yra išleidusi aštuonias knygas, keturias vaikams: *Šunojaus diena* (2016), *Gė* (2021), *Tetulė Liu* (2022), *Pepsė* (2023), keturias paaugliams: *Sutikti eidą* (2016), *Verksnių klubas* (2017), *Skiriama Rivai* (2018), *Dabar Marselis* (2022). Šiuo metu gyvena Vilniuje, reziduoja Molėtų rajone.

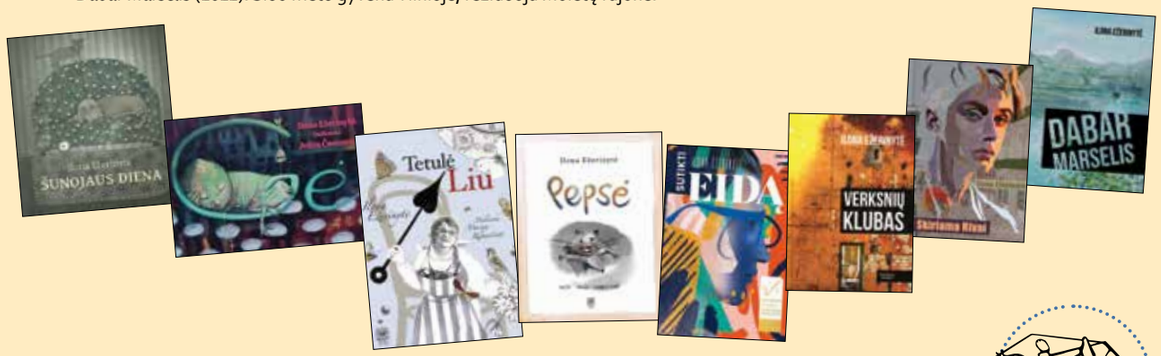

Aštuoniasdešimt Sharon Creech kelionių metų

(rašytojos 80-mečiui)

INGA MITUNEVIČIŪTĖ

Sharon Creech. Nuotr. iš susitikimo su skaitytojais Amerikos mokykloje (TASIS) Šveicarijoje 2015 m.

Nors lietuviškai galime skaityti tik vieną Sharon Creech knygą – *Du mėnesiai kelio*[1], Jungtinėse Amerikos Valstijose (ir ne tik!) ji – viena žymiausių savo kartos autorių. Ir viena labiausiai apdovanotųjų. Iki šiol tik du autoriai yra pelnę abu žymiausius apdovanojimus, teikiamus už geriausią metų knygą vaikams ir paaugliams anglų kalba Jungtinėse Valstijose ir Jungtinėje Karalystėje – Niuberio ir Karnegio medalius. Viena šių dviejų autorių ir yra Sharon Creech. Be to, ji yra pirmoji amerikiečių autorė, apdovanota britiškuoju Karnegio medaliu ir taip įrašiusi savo vardą į abiejų šalių vaikų literatūros istorijos puslapius. Per 30 kūrybos metų ji parašė du romanus suaugusiesiems, pjesę ir 22 knygas vaikams ir paaugliams – eiliuotas ir proza, paveikslėlių knygas mažiausiems skaitytojams ir romanus paaugliams. Nors pati žymiausia, populiariausia ir labiausiai apdovanota jos knyga yra *Du mėnesiai kelio*, kūrėjos talentą liudija faktas, jog jos knygos dar tris kartus buvo patekusios į Karnegio apdovanojimų trumpąjį sąrašą, viena knyga – į Niuberio medalio Garbės sąrašą, ji buvo nominuota „Whitbread" premijai ir pelnė dar mažiausiai 8 literatūrinius apdovanojimus (visus sunku ir suskaičiuoti!), tarp kurių – ir vaikų, tėvų bei bibliotekininkų renkamos geriausios ar populiariausios knygos. Įdomu, kad ne tik literatūrinis, bet ir kasdienis rašytojos gyvenimas pasidalijo tarp dviejų šalių – Jungtinių Valstijų ir Jungtinės Karalystės. Tad pasidairykime po juos abu.

Sharon Creech gimė 1945 m. liepos 29 d. viename Klivlando priemiesčių Pietų Euklide, Ohajo valstijoje. Šeimoje, be būsimos rašytojos, dar augo sesuo ir trys broliai, o gretimoje Kentukio valstijoje svečiuose laukė pusbroliai ir (ar) pusseserės[2]. Tam, kad būtų išgirsta gausioje ir triukšmingoje šeimoje, kurią pavaizdavo savo pirmojoje knygoje vaikams *Absoliučiai normalus chaosas* (angl. *Absolutely Normal Chaos*, 1990), mergaitė turėjo atrasti savo balsą ir pasakojimo manierą, išmokti šiek tiek perdėti ir pagražinti pasakojamas istorijas[3].

Vasarą visa šeima sėsdavo į automobilį ir keliaudavo į Mičiganą, Viskonsiną, o kartą ir į Aidahą. Būtent ši penkių dienų kelionė, kai autorei buvo 12 metų, padarė tokį didžiulį įspūdį, kad po trisdešimties metų buvo atkurta tramplinu į vaikų literatūros Olimpą tapusioje knygoje *Du mėnesiai kelio*. Įdomi šios kelionės detalė: jos metu gimimo dienos proga autorė gavo dovanų odinius mokasinus, citata apie kuriuos paskui tapo esmine knygos *Du mėnesiai kelio* ašimi. Autorė prisimena šias keliones kaip labai smagias vaikams, bet tikriausiai ne iš lengvųjų jų tėvams: „Mes turbūt buvome labai triukšmingas būrys, ir aš nesuprantu, kaip mūsų tėvai pakęsdavo mus tose automobilių kelionėse."[4]

Kita kelionių kryptis – Kvinso (angl. *Quincy*) vietovė Kentukio valstijoje, kur, pasak autorės, nuostabiame

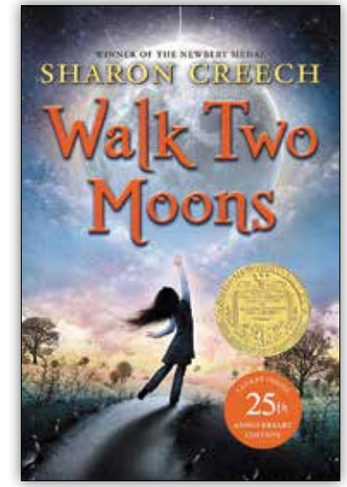

„HarperCollins", 2019 m.

ūkyje gyveno (ir tebegyvena) jos pusbroliai ir pusseserės. Ten netrūko nieko, ko būna kaimiškose vietovėse: kalvų ir medžių, maudynių vietų, tvartų ir šieno stoginių. Visą dieną vaikai praleisdavo lauke lakstydami po kalvas, o vakare susirinkdavo verandoje ir pasakodavo istorijas. Autorė taip pamilo šią vietovę, kad pavertė ją fikciniu Baibenku Kentukyje, kuriame vyksta veiksmas net keturiose jos knygose[5]. Kokia brangi autorei ir jos sukurtiems personažams ši vietovė, galima suprasti iš Baibenko aprašymų: „Baibenkas – tai palei Ohajo upę žalumoje sutūpusių namelių virtinė. Tik prieš metus tėtis išpešė mane kaip kokią piktžolę, sukrovė visą mūsų turtą (ne, ne visą: jis nepaėmė nei kaštono, nei gluosnio, nei klevo, nei daržinės, nei maudyklos, nei kitų man priklausiusių dalykų) ir, nuvežęs tris šimtus mylių tiesiai į šiaurę, sustojo priešais kažkokį namą Euklide, Ohajo valstijoje."[6]

Creech pamena, kad vaikystėje norėjo išbandyti daug profesijų – dailininkės, ledo čiuožėjos, dainininkės, mokytojos ir reporterės, tačiau ilgainiui paaiškėjo, kad ji neturi dailininkės talento, sunkiai pakelia kritimus ant ledo ir absoliučiai nesugeba išlaikyti tonacijos dainuodama. Be to, ji suprato, kad būtų siaubinga reporterė, nes iškraipo tuos faktus, kurie jai nepatinka. Po mokyklos baigimo įstojusi į Hiramo koledžą, kur mokėsi literatūros ir rašymo, susidomėjo pasakojimo menu, šiuos mokslus tęsė George'o Masono universitete Virdžinijoje.

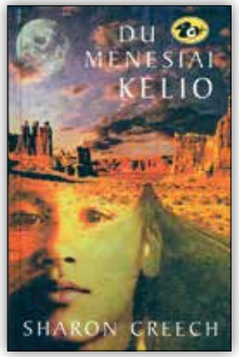

„Alma littera“, 2001 m. Viršelyje panaudota Marko Prestono fotografija

„Alma littera“, 2015 m. Viršelio dail. Deimantė Rybakovienė

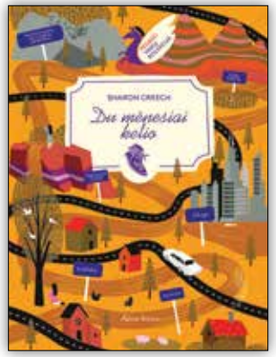

„Alma littera“, 2022 m. Viršelio dail. Lina Sasnauskaitė

Studijų metu Creech spėjo ištekėti, susilaukti dviejų vaikų, berniuko ir mergaitės, ir su šeima persikraustyti į Vašingtoną, kur ne visu etatu dirbo leidinyje *Congressional Quarterly* redaktoriaus asistente. Darbą leidinyje, nušviečiančiame Kongreso naujienas, ji laikė menkai skatinančiu[7]. Labiau įkvepiantis jai pasirodė anglų literatūros ir rašymo mokytojos darbas privačioje tarptautinėje TASIS (angl. *The American School in Switzerland*) mokykloje netoli Londono, kur ji persikraustė su abiem vaikais po skyrybų. Kaip teigė viename interviu, šis žingsnis buvo padarytas daugiau iš naivumo nei iš drąsos: „Net nenumaniau, kaip bus sunku daugeliu atžvilgių.“[8] Tačiau būta ir privalumų: jos vaikai lankė mokyklą nemokamai ir pagal mokymo programą galėjo keliauti po visą pasaulį. „Turėjome nuostabių galimybių, tad nebuvo svarbu, kad neturime pinigų“[9], – prisimena Creech ir priduria, kad nebūtų galėjusi to suteikti savo vaikams, jei būtų likusi Jungtinėse Valstijose. Jungtinėje Karalystėje ji sutiko savo antrąjį vyrą Lyle'ą, su kuriuo susituokė 1982 m. 1998 m., po 18 metų klajonių svetur, Creech su šeima grįžo atgal į tėvynę. Šiuo metu ji gyvena Meino valstijoje ir teigia, kad pats geriausias dalykas pasaulyje yra laikas, leidžiamas su šeima. Antras geriausias dalykas – rašymas[10].

Autorė sako, kad, mokydama vaikus literatūros, pati labai daug ko išmoko: suprato, kas kuriamą istoriją daro įdomią, kaip kuriamas siužetas, personažai, kaip konstruojamas požiūrio taškas[11]. Rašyti ji pradėjo gyvendama Jungtinėje Karalystėje. Manoma, kad tam įtakos turėjo jos tėvo mirtis ir jo šešerius metus po insulto kentėta negalia – negalėjimas kalbėti. Rodos, po tėvo išėjimo Creech tarsi išsiliejo taip ilgai savyje laikytais žodžiais[12]. Creech teigė: „Santykis tarp tėvo mirties ir pasipylusio mano rašymo gali būti toks, kad aš susidūriau su tamsia mirtingumo siena: mes neturime neriboto laiko savo svajonėms pasiekti; tačiau taip pat gali būti, kad aš jaučiausi įpareigota sakyti žodžius, kurių negalėjo ištarti mano tėvas.“[13]

Pirmieji du rašytojos kūriniai – romanai suaugusiesiems, o nuo trečiojo prasidėjo jos, kaip vaikų literatūros autorės, karjera. Nors *Absoliučiai normalus chaosas* (1990) kritikų laikomas generaline repeticija prieš didįjį karjeros šuolį – jos antroji knyga paaugliams laimėjo Niuberio medalį, jau pirmajame Creech kūrinyje paaugliams ryškėja pagrindinės kūrybos temos ir tendencijos. Jaunimui skirtose knygose vaizduojami paauglystės iššūkiai ir aktualijos, dažnai perteikiami per jausmų sukeltas metaforines keliones. Kūriniuose susipina komiškumas ir realistiškumas, o šių dviejų naratyvinių įrankių sampyna padeda išreikšti sudėtingas mirtingumo, šeimos problemų, savęs ieškojimo, tapatybės temas[14]. Panašūs pirmųjų dviejų Creech knygų paaugliams siužetai, personažai (kai kurių net vardai tie patys) ir temos. Abi knygos nestokoja užslėptų tapatybių, kurios atskleidžiamos pasakojant paralelines istorijas[15]. Apskritai Creech yra puiki istorijos istorijoje meistrė – dėl to jos knygos įgyja daug sluoksnių ir prasmių, verčia susimąstyti, apgalvoti įvairias temas ir kasdienius dalykus, todėl yra įdomios ir suaugusiam skaitytojui. *Absoliučiai normalus chaosas* yra verčianti susimąstyti, bet kiek lengvesnė knyga[16], palyginti su *Du mėnesiai kelio*, kuri kai kurių kritikų apibūdinama kaip per daug traumuojanti, atstovaujanti „naujajam realizmui vaikų literatūroje“, kai rašytojai pasirenka aprašyti „pragariškus vaikystės košmarus vietoj palaimingų vaikystės idilių“[17].

Pagrindinė *Absoliučiai normalaus chaoso* veikėja – trylikametė Merė Lu Finėj[18]. Mergaitė vasarą pradeda rašyti dienoraštį (mokyklinė vasaros užduotis) ir atranda, kad jai tai patinka. Kol dienoraštyje aprašinėja savo draugystes, romantiškus santykius, keistą besisvečiuojančio pusbrolio elgesį ir komentuoja skaitomą *Odisėją* (taip pat vasaros darbai), apie ją rutuliojasi visiškai kita istorija. Audringos vasaros pabaigoje ji suvokia, kiek mažai gilinosi į aplinkinį pasaulį – įvykius ir žmones. Autorės pasirinkta dienoraščio forma turi dvigubą paskirtį: dienoraštis čia pasitarnauja ir kaip pramoga, ir kaip būdas perduoti vidinę refleksiją – įžvalgas ir nušvitimus. Pasakojimas pirmuoju asmeniu – Merės Lu (angl. *Mary Lou*) balsu – yra aštrus, juokingas ir charakteringas, todėl jos dienoraščio įrašai išlieka įdomūs net ir dažnų sentimentalių „priepuolių“ metu. Daugeliu atžvilgių ji yra puiki pasakotoja, piešianti ryškius ir įtikinamus žmonių portretus ir įvykių aprašymus, tačiau, pati to nežinodama, pasakodama ji atskleidžia dideles ir mažas paslaptis. Nors kūrinio pabaiga kritikuotina, visuma yra įtraukianti, o pagrindinė veikėja – patraukli ir įsimenanti.

Du mėnesiai kelio – pirmoji Jungtinėse Valstijose išleista Creech knyga, iškart pelniusi autorei Niuberio medalį, kuris, pasak jos, ne tik labai nustebino, bet ir atvėrė „auksines duris“: „Kai knyga gavo Niuberio medalį, niekas nebuvo labiau nustebęs nei aš. Iki šiol esu truputį ištikta šoko.“[19] Niuberio medalis, pasak autorės, „sukuria“ publiką, nes visi išgirsta, kad tokia knyga egzistuoja ir gavo pripažinimo ženklą“[20]. Ji prisipažino net nesvajojusi apie tokį įvertinimą, aprašė savo nuostabą, sulaukus skambučio iš organizacinio komiteto. Tada ji gyveno bute virš mokyklos patalpų (vyras buvo mokyklos direktorius), ir skambutis dažniausiai reikšdavo, kad kuris nors iš mokinių susirgo ar dar kažkas atsitiko. Pagriebė lapelį ir pieštuką, kad užsirašytų mokinio pavardę, bet tai, ką tą dieną užrašė, buvo pavadinimai „Amerikos bibliotekininkų asociacija“ ir „Niuberio med...“[21].

Labai įdomu, kad šios knygos siužeto trajektoriją visai kita linkme pakeitė netikėtas atsitiktinumas (o galbūt lemtis?): autorė jau buvo parašiusi dvi kūrinio versijas, kuriose nebuvo nei vėliau pagrindine veikėja tapusios Salamankos, nei jos senelių Hidlių, kai vakarieniaudama viename kinų restorane iš laimės sausainiuko ištraukė Amerikos čiabuvių patarlę „Nespręsk apie žmogų, nepavaikščiojęs jo mokasinais du mėnesius“. Ši nejprastame kontekste į rankas pakliuvusi patarlė padėjo sugrįžti autorės vaikystės prisiminimams – vieno jos pusbrolio ar pusseserės pasakojimams apie tai, kad jų protėvis buvęs tikras Amerikos indėnas. Creech didžiuodamasi mėgdavo aplinkiniams sakyti, jog yra grynakraujė indėnė (autorė vartoja žodį *indėnas* ir teigia, kad jai nepatinka naujai įsigalėjusi vartosena *Amerikos čiabuvis*)[22]. Taip knygoje atsirado dar vienas prasminis sluoksnis, ypač aktualus knygos skaitytojams amerikiečiams, – ne tik asmeninės, bet ir tautinės tapatybės paieškos, santykis su šeimos, tautos ir valstybės istorija. Nors pastaroji (valstybės istorija) ryškiai neeksplikuojama, šalyje, kur visi baltaodžiai yra imigrantai ir tam tikra prasme okupantai, tapatinimasis su savo indėniškomis šaknimis sukuria atitinkamą santykį ir su valstybės istorija.

Geriausiai šią istoriją, pasakojančią apie trylikametės Salamankos kelionę su seneliais į mamos žūties vietą Aidaho valstijoje, nusako kritikės Martos S. Segal citata: „(...) istorija istorijoje, istorija apie istorijas, travelogas ir pasakėčia, viskas susukta į vieną.“[23]

Temiškai, anot Lewiso Robertso, knyga gvildena „tapatybės, realizmo ir fantazijos skirties, šeimos istorijos, ieškojimų naratyvus, vilties ir išlikimo temas. Be to, knyga suteikia įžvalgų apie du esminius šiuolaikinės vaikų literatūros tyrimų klausimus: realizmo veiksmingumą ir pasakojimo vaidmenį vaikų skaitytojų, kurie patys ieško tapatybės, gyvenime“[24]. Išties, *Du mėnesiai kelio* – tarsi knyga-svogūnas, kurioje istorijos sluoksniuojasi ir veriasi tarsi lukštai, po viena istorija slypi kita: Salamankos kelionė su seneliais į Levistoną Aidaho valstijoje, atkurta jos mamos kelionė – išorinė ir vidinė, senelių meilės istorija, Salamankos pasakojama bendraklasės Febės šeimos istorija, užsiminimas apie jos pačios romantinių santykių užuomazgas, savasties, tapatybės paieškos, ieškojimas atsakymų į neatsakytus (o gal ir neatsakomus) klausimus, vidinės ramybės ieškojimas, bandymas suprasti *kitą*, moterų vietos šeimoje ir savęs realizacijos klausimai, namų ir savo vietos paieškos...

Būtų galima šį sąrašą tęsti, o kaskart skaitant kūrinį atkreipti dėmesį į dar vieną aspektą, dar vieną smulk-

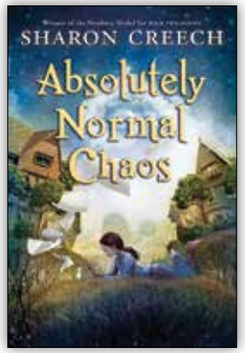

„HarperCollins“, 2012 m.

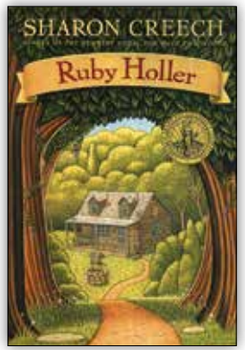

„HarperCollins“, 2012 m.

„HarperCollins“, 2001 m.

meną, verčiančią nukreipti savo mintis apie knygą dar kita linkme. Skaityti *Du mėnesius kelio* – tarsi nerti gilyn į tamsų vandenį turint rankose žibintuvėlį: kur pašviesi, ten atsivers vis kitas pasaulis. Nenorėdama daugiažodžiauti apie šią knygą, su kuria vienintele skaitytojai gali susipažinti (ar atnaujinti pažintį) lietuviškai, kalbą apie ją užbaigsiu dar viena kritikės Beverly M. Ruthven citata: „Puikus Creech gebėjimas kurti dialogus kartu su vykusia pasakojimo dinamika prikausto skaitytoją iki pat knygos pabaigos.“[25] Tikra tiesa.

Antroji pagal svarbą Creech knyga – Karnegio medalį pelniusi *Ruby Holler* (2002). *Du mėnesius kelio* galima pavadinti istorija istorijoje, o *Ruby Holler* galima būtų pavadinti kelione kelionėje. Kūrinyje pasakojama apie dvi poras – dvynius Dalasą ir Floridą ir Seirę bei Tailerį. Problemiški dvyniai Dalasas ir Florida gyvena vaikų namuose, kuriems vadovauja piktavaliai ponia ir ponas Trepidai. Tuose namuose galioja griežtos taisyklės, kurias dvyniai nuolat pažeidžia, o visi bandymai juos įsivaikinti baigiasi jų grįžimu atgal į vaikų namus, iš kurių sykį dvyniai nusprendžia pabėgti. Tuo pačiu metu pagyvenusi pora, gyvenanti idealizuotoje Ruby Holler vietovėje, nusprendžia, kad jų namuose vėl galėtų skambėti vaikų juokas, todėl įsivaikina Dalasą ir Floridą. Dvyniams naujoje vietoje labai patinka, tačiau jie nepraranda budrumo ir mano, kad naujieji įtėviai anksčiau ar vėliau grąžins juos atgal. Nepaisydami (ne)pasitikėjimo iššūkių ir vis atskleidžiamų siaubų, kuriuos dvyniai išgyveno vaikų namuose, jie planuoja dvi keliones: Taileris norėtų pasistatyti valtį ir kartu su Florida tyrinėti Rutabago upę, o Seirė svajoja aplankyti tolimąjį Kangadūną ir pamatyti retą paukštį, bet tam reikia Dalaso pagalbos. Labiau už viską pasaulyje dvyniai bijo išsiskirti. Į visą šią psichologinę painiavą dar įpinamas Seirės noras šiek tiek pabūti vienai, be Tailerio, ir sužinoti, kokia ji yra be jo. Tuo metu piktadariai ponai Trepidai rezga planus, kaip pasisavinti paslėptus pinigus, kuriuos ketveriukė planuoja išleisti savo kelionėms. Tuo tikslu Trepidai pasamdo kaimyną Z, žaidžiantį dvigubą žaidimą: jis teikia informaciją Trepidams, bet ir paslepia „lobius“. Kaimynui bendraujant su dvyniais išaiškėja dar daugiau paslapčių: kaimynas įtaria, kad jie gali būti jo vaikai. Kelionėse patyrusios įvairių nuotykių ir išbandymų, abi poros grįžta namo. Senukus aplankę jų tikrieji vaikai siūlo dvynius grąžinti į vaikų namus, o šie, išgirdę pokalbį, pabėga iš namų, bet ryte grįžta suvilioti jiems gaminamų pusryčių kvapo. Pasak *Kirkus Reviews*, „šiame nuotykių romane su melodramatiškais lobių ir našlaičių elementais slypi toks žavesys ir humoras, kad atrodo visiškai pagrįsta norėti, jog jis tęstųsi, ir pamatyti, kas nutiks toliau. Creech baigia tuo, kad skaitytojai žino daugiau nei patys veikėjai – dėl to knygos pabaiga šiek tiek nuvilia. Vis dėlto tai įtraukianti istorija“[26]. Kritikė Paula Rohrlich taip apibendrina Karnegio medalį pelniusį kūrinį: „Ši savotiška pasaka apima daugelį temų, kurias Creech nagrinėjo kituose jaunimui skirtuose romanuose: prarastų tėvų ilgesį, kelionės, kaip savęs pažinimo priemonės, svarbą. Ji patiks jaunesniesiems paaugliams, aukštesniųjų klasių mokiniams, kuriuos patrauks humoras ir nuotykiai, kai Dalasas ir Florida, Taileris ir Seirė mokysis prisitaikyti prie gyvenimo kartu, jie įvertins laimingą šios mielos, tyčia gana senamadiškos pasakos pabaigą.“[27]

Kelionių motyvus galime rasti dar mažiausiai dviejose Creech knygose: *Bloomability* (1998) pagrindinei veikėjai Dinei su šeima tenka pagyventi net dvylikoje skirtingų valstijų, kol tėvai išleidžia ją su teta ir dėde keliauti į Šveicariją, kur dėdė dirba amerikiečių mokyklos direktoriumi. Mokykloje Dinė pirmą kartą gyvenime nesijaučia vienintele naujoke ir sutinka vaikų iš viso pasaulio. Niuberiui nominuotos knygos *The Wanderer* (2000) pagrindinė veikėja trylikametė Sofija įsiprašo į dėdės laivą „Klajoklis“ (angl. *Wanderer*) ir iškeliauja iš Konektikuto valstijos per Atlanto vandenyną aplankyti Anglijoje gyvenančio senelio.

Creech kūryboje yra ir eiliuotų kūrinių. Apie knygą *Love That Dog* (2001) ji yra pasakiusi: „Visada maniau, kad jei būsiu rašytoja, būsiu poetė, bet tada susidomėjau proza“ (...). Tačiau visada norėjau grįžti ir nuveikti ką nors vaikams. Ir vis dėlto nenorėjau rašyti poezijos rinkinio vaikams – nėra daug poezijos vaikams, kuri man patiktų; ji arba per daug kvaila, arba per daug rimta, todėl iš tikrųjų nesiruošiau rašyti šios knygos kaip poezijos.“[28] Nors ir nesiruošė, bet parašė – eiliuotai ir puikiai. Kaip ir Karnegio medaliui nominuotą *Heartbeat* (2004) – laisvosiomis eilėmis atkartojantį merginos Anės, savo rūpesčius kasdien išbėgiojančios basomis, širdies ritmą.

Aprašyti visas 22 Creech vaikams ir jaunimui parašytas knygas – ne šio straipsnio tikslas. Svarbiau šįsyk apibendrinti autorės indėlį į vaikų literatūrą ir atkreipti dėmesį į šią puikią, bet Lietuvoje labai mažai žinomą rašytoją. Lengviausia tai padaryti pasitelkiant kelionės metaforą. Visoje Creech kūryboje justi kelionių ir savęs atradimo dvasia. Ji sako, kad kelionės jai visada buvo svarbios: „Man patinka galvoti, kad kiekviena knyga – bet kokia knyga – pati yra kelionė. Atveri ją, ir pirmyn. Jus vienaip ar kitaip, daugiau ar mažiau pakeitė keliavimas su tais personažais.“[29] Skaitydami Sharon Creech knygas galime būti garantuoti: pokytis tikrai įvyks.

[1] Sharon Creech, *Du mėnesiai kelio*, [iš anglų kalbos vertė Dalia Zaikauskienė, iliustravo Neringa Žukauskaitė], Vilnius: Alma littera, 2001.

[2] Angl. *cousins* gali reikšti ir vyriškosios, ir moteriškosios giminės asmenį. Autorė atsiminimuose nedetalizuoja, ar tai būta pusseserių, ar pusbrolių, bet turint omenyje, kad amerikiečių ūkininkų šeimos dažnai būdavo gausios, tikėtina, kad buvo ir tų, ir tų.

[3] Beverly Morgan Ruthven, „Walk Two Moons“, *Beacham's Guide to Literature for Young Adults*, Vol. 9, edited by Kirk H. Beetz, p. 4954–4961. Osprey, Fla.: Beacham Publishing Corp., 1999.

[4] Sharon Creech, „Newbery medal winner Sharon Creech“, interneto prieiga: https://www.sharoncreech.com/about (žiūrėta 2025-08-13).

[5] Ibid.

[6] Sharon Creech, *Du mėnesiai kelio*, p. 7.

[7] Jason Britton, „Sharon Creech: Everyday Journeys“, *Publishers Weekly* 248, no. 29 (16 July 2001), p. 153–154.

[8] Ibid.

[9] Ibid.

[10] Sharon Creech, „Newbery medal winner Sharon Creech“.

[11] Ibid.

[12] Beverly Morgan Ruthven, op. cit.

[13] Sharon Creech, „Newbery Medal Acceptance“, *Horn Book Magazine*, 71: (July / August 1995), p. 420.

[14] „Sharon Creech“, *Children's Literature Review*, Vol. 164, p. 2.

[15] Wendy E. Betts, „Review of *Absolutely Normal Chaos*, by Sharon Creech“, *Five Owls* 10, no. 2 (November–December 1995), p. 39.

[16] Ibid.

[17] Hal Piper, „Are the Plots of Kids' Books Too Realistic?“, *Chicago Tribune*, 21 Apr. 1995, North Sports final ed., Perspective sec.: 19.

[18] Veikėją šiuo vardu galime rasti ir knygoje *Du mėnesiai kelio*, ten Merė Lu gyvena gausioje šeimoje, turi tris brolius, kurių vardai yra tokie patys kaip ir rašytojos brolių: Tomis, Denas ir Dugas, todėl galima spėti, kad šios šeimos prototipas – Creech šeima, o Merė Lu – pati rašytoja. Tačiau ši prielaida galioja tik tada, jei kūryboje ieškome biografinių atspindžių.

[19] Sharon Creech, „Newbery medal winner Sharon Creech“.

[20] Sharon Creech, „Newbery Medal Acceptance“, p. 418–425.

[21] Ibid., p. 418.

[22] Ibid., p. 421.

[23] Marta S. Segal, „Stepping through *Walk Two Moons*“, *Book Links* 11, no. 3 (April–May 2002), p. 35–40.

[24] Lewis Roberts, „Nightmares, Idylls, Mystery, and Hope: *Walk Two Moons* and the Artifice of Realism in Children's Fiction“, *Children's Literature in Education* 39, no. 2 (June 2008), p. 121–134.

[25] Beverly M. Ruthven, op. cit.

[26] „Review of *Ruby Holler*, by Sharon Creech“, *Kirkus Reviews* 70, no. 6 (15 March 2002), p. 408.

[27] Paula Rohrlick, „Review of *Ruby Holler*, by Sharon Creech“, *Kliatt* 36, no. 3 (May 2002), p. 6–7.

[28] Jason Britton, „Sharon Creech: Everyday Journeys“, *Publishers Weekly* 248, no. 29 (16 July 20001), p. 153–154.

[29] Ibid.

Jautrusis skaitytojas: tarp pagalbos rašytojui ir cenzūros

EGLĖ BALIUTAVIČIŪTĖ

Pastaraisiais metais terminas *jautrusis skaitytojas* buvo nuolat linksniuojamas žiniasklaidoje, skaitytojų forumuose ir kitose viešose erdvėse. Diskusijos ypač įsiplieskė, kai į skandalą pateko Didžiosios Britanijos vaikų literatūros leidykla „Puffin", priklausanti leidybos verslo konglomeratui „Penguin Random House". Leidykla 2023 m. nusprendė išleisti vaikų rašytojo Roaldo Dahlo knygas su perrašytomis dalimis, o tam buvo nusamdyti jautrieji skaitytojai. Tai padaryti leidyklai teisę suteikė Jungtinių Amerikos Valstijų filmų produkcijos ir srautinių transliacijų kompanija „Netflix", 2021 m. nusipirkusi rašytojo autorines teises turinčią „Roald Dahl Story Company" (liet. – „Roaldo Dahlo istorijų kompanija") ir įgijusi teisę daryti su autoriaus kūriniais ką nori.

Vaikų pamėgtose Dahlo knygose *Matilda*, *Raganos*, *Čarlis ir šokolado fabrikas* ir kitose, tapusiose klasika, buvo išbraukytos galimai įžeidžiančios frazės, žodžiai pakeisti švelnesniais, esą mažiau įžeidžiais ir tinkamesniais šių dienų jauniesiems skaitytojams. Pirmieji, ištyrinėję pakeitimus, buvo Jungtinės Karalystės naujienų portalo *Telegraph* žurnalistai: jie peržiūrėjo kelias knygas ir nurodė, kiek ir kokių pakeitimų buvo atlikta. Vien *Raganose* aptiko 59 keitimus. Kliuvo ir iliustracijoms. Pavyzdžiui, trijose knygos *Čarlis ir šokolado fabrikas* Quentino Blake'o iliustracijose buvo vaizduojamas berniukas Maikas Tivis ir aštuoniolika žaislinių pistoletų – naujausiuose knygos leidimuose žaislinių pistoletų nebeliko.

„Kūrinių vietos, susijusios su veikėjų svoriu, psichine sveikata, smurtu, lytimi ir rase, buvo iškirptos arba perrašytos. Ar prisimenate Debesų Vyrus iš knygos *Džeimsas ir milžiniškas persikas*? Dabar jie yra Debesų Žmonės. Knygos *Nuostabusis ponas Lapinas* mažieji lapiukai dabar yra moteriškosios lyties. *Matildoje* nebeminimas Josephas Rudyardas Kiplingas[1], bet atsiranda Jane Austen. Tai Roaldas Dahlas, bet kitoks"[2], – teigia tyrimą atlikę *Telegraph* žurnalistai.

Buvo ir aršiai kritikuojančiųjų taisymus, buvo ir taisymus palaikančiųjų, o leidykla galiausiai apsisprendė leisti „pataisytas" kūrinių versijas, bet kartu leisti ir jautriųjų skaitytojų netaisytas knygas.

Roaldas Dahlas – ne vienintelis leidėjams užkliuvęs autorius, pakoreguoti buvo ir žinomų rašytojų kūriniai: Iano Lancasterio Flemingo, Roberto Lawrence'o Stine'o, Enidos Blyton, Agathos Cristie ir kt. „Taisomi" buvo ir vaikų, ir jaunimo, ir suaugusiųjų literatūros kūrėjai.

Jautrusis skaitytojas. Kas tai?

Jautrusis skaitytojas (angl. *sensitivity reader*) – žmogus, nusamdytas tam, kad literatūros kūrinyje (dažniausiai prieš jį išleidžiant, bet ne visada) rastų potencialiai įžeidžiantį turinį ir pasiūlytų autoriui ar leidyklai, kaip jį būtų galima pakeisti. Jautriojo skaitymo funkcija apibrėžiama ir kiek kitaip: „Tai teksto skaitymo prieš jo publikavimą procesas, siekiant įvertinti, kokį poveikį jis turės numatytai auditorijai. Vertinama, kaip tekste aptariamos sudėtingos ar aštrios pokalbių temos, ir, jei tai gali itin neigiamai paveikti auditoriją, siūlomi ir atliekami pakeitimai."[3]

Koks turinys yra įžeidžiantis? Pavyzdžiui, žmonių žeminimas, diskriminavimas ar stereotipizavimas, neigiamas reprezentavimas lyties, išvaizdos, rasės, kilmės, negalios, religijos ar kitais aspektais. Vertinama, kaip įvairių lyčių, tapatybių, kultūrų personažai vaizduojami. Vertinama, ar literatūra gausina žalingus stereotipus, kuria mitus, ar stengiasi sukurti autentiškus veikėjus, pagarbiai įsigilinti į jų potyrius, jausmus, kultūrą. Ar skatinama empatija ir supratimas, ar šie veikėjai tampa lygiaverčiais, įdomiais personažais? O galbūt reikia šį tą pataisyti, kad veikėjai taptų tikroviškesni?

Nors *jautriojo skaitytojo* terminas jau yra prigijęs, tačiau jis patinka ne visiems. Kritikuojamas, nes neaprėpia viso jautriųjų skaitytojų atliekamo darbo[4], siūloma vadinti kitaip – *beta skaitytojais* ar *redaktoriais*: „Aš nebūnu jautri. Aš esu tik redaktorė ir tai tiesiog kitas redagavimo aspektas."[5] Treti, aiškindami, kas yra jautrusis skaitytojas, vartoja terminą *kultūros konsultantas* (angl. *cultural consultant*)[6].

Jautrusis skaitytojas kaip reiškinys Vakarų leidybos industrijoje pradėjo formuotis maždaug prieš dešimtmetį ir įsitvirtino labai greitai: jau yra ne tik pavienių jautriųjų skaitytojų, siūlančių savo paslaugas, bet ir susivienijusių į agentūras[7]. Be abejonės, tai susiję su kultūriniais poslinkiais: ilgai marginalizuotos grupės ėmė įgyti daugiau galios, stipriau reikšti savo teises ir lūkesčius tiek politikos, tiek kultūros erdvėse, taigi ir literatūroje, o leidėjai panoro ar dėl spaudimo nusprendė atliepti jų lūkesčius.

Kadangi jautrusis skaitytojas yra palyginti naujas reiškinys, negausiai ištyrinėtas ir aprašytas[8], todėl šiame straipsnyje daugiausia apžvelgsime leidybos industrijos dalyvių – leidėjų, autorių, jautriųjų skaitytojų – nuostatas, pasvarstysime, kodėl jautrieji skaitytojai yra reikalingi, kokią naudą jie teikia ir kokios kritikos sulaukia.

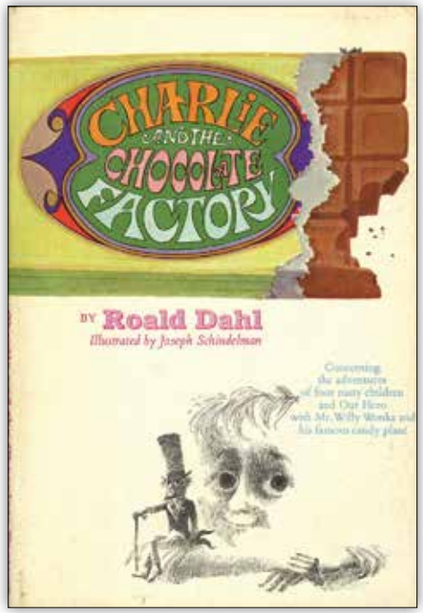

Pirmasis leidimas Jungtinėse Amerikos Valstijose. Išleido „Alfred A. Knopf", 1964 m.

Šviesioji pusė. Jautrusis skaitytojas – rašytojo pagalbininkas

Nieko naujo, kad yra skirtumas tarp to, ką rašytojas mano rašantis, ką iš tiesų parašo ir ką perskaito jo skaitytojas. Pasitaiko, kad rašytojai nesusimąstydami ir nesiekdami įžeisti, netgi priešingai – siekdami būti jautrūs ir įtraukūs, bet galbūt neišmanydami istorinio, kultūrinio konteksto parašo kažką, kas gali būti suvokiama įžeidžiamai. Jautriųjų skaitytojų užduotis – padėti rašytojams išvengti neapgalvotų, dėl išankstinių nuostatų ar neišmanymo kylančių klaidų.

„Vienas dalykas, pamirštamas diskusijose, yra tai, kad kai autoriui pritrūksta patirties sukurti visapusišką personažą, tai laikytina kūrybos nesėkme. Paprastai tariant, tai prastas kūrinys. (...) rašytojai turėtų rašyti tai, ką nori, bet jie turėtų siekti tai daryti gerai"[9], –

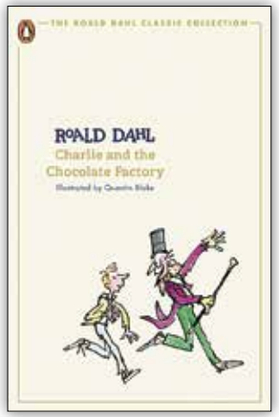

„Penguin“, 2024 m.

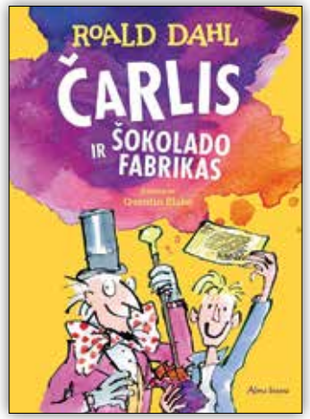

„Alma littera“, 2020 m.

teigia rašytoja Dhonielle Clayton, padedanti kitiems rašytojams sukurti tamsiaodžius personažus, pati vienai savo knygų pasitelkusi pagalbą ir mananti, kad jautrieji skaitytojai yra naudingi knygų autorių pagalbininkai.

Jautrioji skaitytoja Georgina Kamsika, dirbanti ir su suaugusiųjų, ir su vaikų literatūra, taip pasakoja apie savo darbą: „(...) perskaitau visą romaną, scenarijų ar ką kita. Pirmą kartą skaitydama užsirašau pirminius įspūdžius. Vėliau skaitau antrą kartą ir tikrinu, kaip tie įspūdžiai plėtojasi: ar rašantieji specialiai pasitelkia stereotipus, kad juos vėliau „apverstų“, ar tai tebuvo atsitiktinumas, kurį reikėtų pataisyti?“[10]

Jautriųjų skaitytojų siūlomi taisymai gali apimti kūrinio struktūrą, veikėjo charakterį, atskiras pastraipas, o kartais visai nedidelius dalykus, pavyzdžiui, vienkartinį stereotipišką apibūdinimą, netinkamai pavartotą žodį ar vardo, nebūdingo aprašomai kultūrai, kastai ar regionui, pakeitimą. Kartais jautriųjų skaitytojų siūlomi taisymai nėra susiję su žalingais stereotipais ar įžeidžiančiu turiniu – jie kaip tik padeda sukurti rašytojams tikroviškesnius veikėjus, jų aplinką, papročius. Kitaip tariant, kartais jautrieji skaitytojai yra ir dalyko konsultantai, turintys žinių apie kokią nors kultūrą, šalį ir tuo pagelbėjantys rašytojui. Svarbu pabrėžti, kad jautrieji skaitytojai patys nekeičia ir neperrašo teksto, jų užduotis – siūlyti ir motyvuoti pakeitimus, bet ar jie bus priimti, priklauso nuo autoriaus ir (arba) leidėjo.

Kaip jautrieji skaitytojai turėtų vertinti skaitomus kūrinius, sunku apibrėžti, nes tai susiję su sociumu, kultūra, kultūrinėmis nuostatomis, leidėjų, skaitytojų lūkesčiais. Tai viena iš priežasčių, kodėl jautrieji skaitytojai sulaukia tiek daug kritikos – kultūros, moralės, visuomenės normų kontekste neretai bendra nuomonė ir sutarimas tiesiog neįmanomi.

Tamsioji pusė. Nuo klausimų, ar jautrieji skaitytojai apskritai reikalingi, iki kaltinimų cenzūra

Jautrieji skaitytojai ir rašytojai turi vieni kitiems ką pasakyti – ir ne visada tai pagyros ar padėkos. Jautrieji skaitytojai ne visada jaučiasi įvertinti, ne visada jų pastabos geranoriškai vertinamos: kartais rašytojai nesutinka su išsakytomis pastabomis (kas yra natūralu), vadina tai cenzūra, siekiu „suplokštinti“ literatūrą, atimti iš jos teisę kelti sudėtingus, daugiaprasmius klausimus, prilygina tai varžymui išsakyti norimas mintis, aukoti meninę tiesą – menines subtilybes, subversijas, ironiją, satyrą – dėl politinio korektiškumo ir idealizuoto pasaulio, kurį kūriniuose nori matyti jautrieji skaitytojai ir dalis visuomenės. Su jautriųjų skaitytojų darbo prilyginimu cenzūrai sutinka ne visi autoriai. Jie motyvuoja tuo, kad nors jautriųjų skaitytojų siūlymai ne visiems tinka ir patinka, vis dėlto jie rašančiojo stipriai nevaržo, be to, jautrieji skaitytojai nepriima galutinio sprendimo[11].

„Rašymas nėra skirtas žmonių jausmams apsaugoti – jis turi provokuoti“[12], – teigia amerikiečių rašytojas Ryanas Holiday'us. Ši jo įžvalga labai svarbi kalbant ir apie vaikų literatūrą. Pasaulis nėra saugi vieta, sociume egzistuoja daug prieštaringų dalykų ir nuomonių – vaikai literatūroje, atsižvelgiant į jų amžiaus raidos galimybes, turėtų su tuo susidurti, kad galėtų, padedami suaugusiųjų, formuoti savo požiūrį ir kritiškai apmąstyti tai, ką perskaitė. Be abejo, svarbu atkreipti dėmesį į tai, kas ir kaip parašyta, kokia žinutė ar pamokymas perduodamas atsižvelgiant į kūrinio visumą, ne į paskirus epizodus ar žodžius.

Anot Ryano Holiday'aus, jautrieji skaitytojai pradėjo veikti kaip savotiški sargybiniai, nustatantys, ką būtų galima ir ko negalima publikuoti[13]. Jis taip pat išbandė jautriojo skaitytojo paslaugas ir buvo nustebintas šio pareiškimu, kad jautriojo skaitytojo pavardė niekur neturėtų būti minima (redaktorių, konsultantų ir kitų prie knygos kūrimo prisidėjusiųjų pavardės knygos metrikoje nurodomos). Ryanas Holiday'us svarsto, kad nemažai rašytojų pasitelkia jautriuosius skaitytojus būtent dėl to, jog sulaukę kritikos galėtų pasiteisinti ir apsisaugoti nuo JAV paplitusios atstūmimo kultūros (angl. *cancel culture*)[14]. Jau ne vieno šiuolaikinio kūrinio (tiek suaugiųjų, tiek vaikų ir paauglių literatūros) leidimas buvo atidėtas arba apskritai atšauktas gavus neigiamus jautriųjų skaitytojų, o kartais ir kitų rašytojų ar pirmųjų skaitytojų, gaunančių perskaityti suredaguotas versijas dar prieš kūrinio išleidimą, atsiliepimus.

Be to, jautrusis skaitytojas, nors ir puikiai išmanantis kurią nors kultūrą ar priklausantis tam tikrai marginalizuotai grupei, gali neatspindėti visų toms grupėms priklausančių narių požiūrio į juos žeidžiančius dalykus, tuo labiau kalbėti už visus tos grupės individus. Jautriųjų skaitytojų nuomonė dažniausiai yra subjektyvi, todėl kiti skaitytojai gali kritikuoti kultūrinius aspektus, kuriuos pasiūlė jautrusis skaitytojas. Taigi kyla klausimas, ar iš tiesų jautrieji skaitytojai, kaip specifinė redaktorių grupė, yra reikalingi.

Abejonę dėl jautriųjų skaitytojų reikalingumo išsako ir Holiday'us, atkreipdamas dėmesį į tai, kad leidybos procese visada buvo ir yra žmonių, atlikdavusių

Roaldas Dahlas pasirašo knygose Amsterdamo knygyne, 1988 m. Rob Bogaerts / Anefo nuotr.

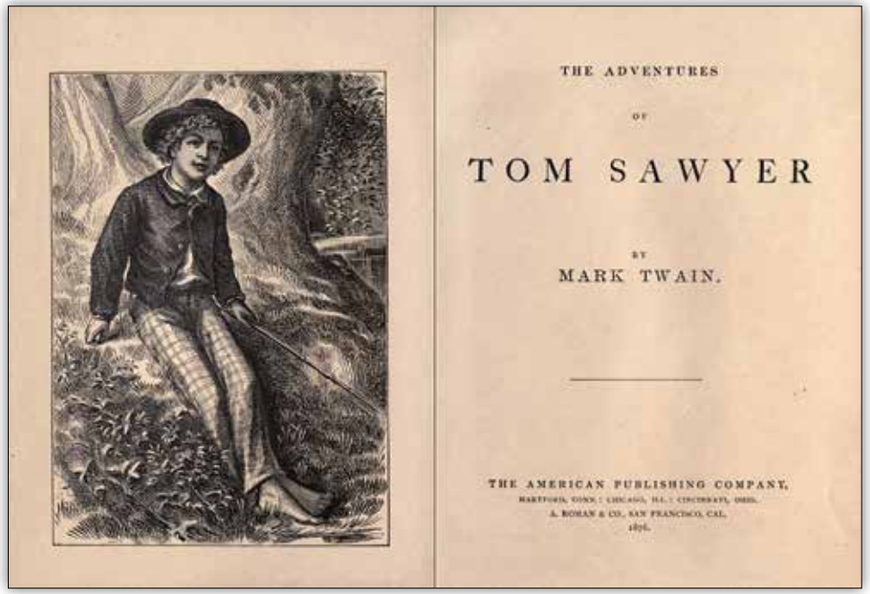

True'o Williamso (1839–1897) iliustr. pirmajam *Tomo Sojerio nuotykių* leidimui Jungtinėse Amerikos Valstijose. Išleido „The Amererican Publishing Company", 1876 m.

ir tebeatliekančių panašų vaidmenį: „Tradicinėje leidyboje jūsų redaktorius, jo vyriausiasis redaktorius, tekstų redaktorius, rinkodaros ir gamybos komandos skaito knygas galvodami apie kai kuriuos jautriuosius skaitytojus (...) Tą pat daro ir autoriaus sutuoktiniai, draugai, agentai, kolegos. Niekas nenori, kad autorius publikuotų ką nors be reikalo įžeidžiančio ar gėdingai netikslaus."[15]

Kvestionuojama ir jautriųjų skaitytojų kompetencija – ne visi jie turi literatūrinį, filologinį išsilavinimą, darbo su knygomis patirties, kartais neturi išsilavinimo, susijusio su tuo, kokias konsultacijas teikia. Jų autoritetas kartais būna paremtas vien tuo, kad jie priklauso kažkuriai marginalizuotai grupei[16].

Ar klasikai reikia jautriojo skaitytojo žvilgsnio?

Visuomenės moralinės nuostatos nėra konstanta, jos nuolatos keičiasi, todėl, jeigu pritariame nuomonei, kad klasiką reikia pritaikyti šių dienų skaitytojams, vadinasi, tą procesą reikės atlikti nuolatos. Čia susiduriame su filosofiniu Tesėjo laivo paradoksu – ar po truputį nuolatos taisant klasiką ji dar liks tuo, kas buvo? Skaitydami seniau parašytus kūrinius, suvokiame to meto kultūrą, kultūrines nuostatas, įvaizdžius ir galime tai vertinti taip, kaip norime. Bet jei kūrinys perrašytas, ką skaitome tuomet – idealizuotą pagal šių dienų standartus praeitį? Bet ji tokia nebuvo! Kaip pavyzdį galima pasitelkti Marko Twaino atvejį, kai daugiau nei prieš dešimtmetį Jungtinėse Valstijose ir Jungtinėje Karalystėje pradėtos leisti *Tomo Sojerio nuotykių* ir *Heklberio Fino nuotykių* versijos, kuriose nebeliko žodžio „nigeris". Nors Vakaruose šio žodžio vartojimas laikomas įžeidimu, tačiau ištrinti jį iš XIX a. pabaigos kūrinio, vaizduojančio dar keliais dešimtmečiais ankstesnius laikus, kažin ar yra teisinga. Gavę nežinia kiek kartų taisytą klasikos kūrinį, skaitytojai gali nebesuprasti, ką jie skaito: tai X rašytojo kūrinys ar kažkoks kolektyvinis produktas. Iki šiol leidyboje buvo įprastos autorinių kūrinių ar liaudies kūrybos adaptacijos, tačiau jos ir būdavo aiškiai įvardijamos, nurodomas kūrinį perrašęs autorius, o jautriojo skaitytojo atveju patobulinti kūriniai ne visada įvardijami kaip perrašyti, pakeisti.

Svarbu aptarti ir dar vieną dalyką – kartais kūrėjai patys taiso ir perrašo savo jau išleistus kūrinius: vieni tai daro siekdami meninės kokybės, kiti norėdami ištaisyti padarytas klaidas, netikslumus, treti sulaukę kritikos dėl vieno ar kito aspekto. Pastaraisiais metais kilo triukšmas dėl Dahlo: diskusijose paaiškėjo, kad ir pats autorius taisė savo knygas, prisitaikydamas prie besikeičiančių realijų. Pavyzdžiui, pirmajame knygos *Čarlis ir šokolado fabrikas* leidime 1964 m. mažieji žmogeliukai buvo pristatyti kaip Vonkos iš Afrikos atsivežti pigmėjai, tačiau po kilusios kritikos dėl asociacijų su vergija autorius juos įvardijo kaip baltaodžius šviesiaplaukius iš Lumpalandijos. Žinoma, negalima tapatinti paties autoriaus taisymų ir taisymų, atliekamų be autoriaus sutikimo, tačiau šis Dahlo pavyzdys iliustruoja, kad kūrinių perrašymas ir taikymasis prie realijų nėra naujas ir nebūtinai smerktinas dalykas.

Ar Lietuvoje yra jautriųjų skaitytojų?

Nesu girdėjusi, kad šį terminą leidėjai vartotų, tačiau tai nereiškia, kad Lietuvoje nėra bent iš dalies panašią funkciją atliekančių žmonių. Leidyklos pasitelkia ne tik redaktorius, kurie, taisydami kalbą, kartais atkreipia dėmesį į abejotinus dalykus, bet neretai pasikviečia ir vadinamuosius beta skaitytojus – literatūros kritikus, apžvalgininkus, knygų tinklaraštininkus, o vaikų literatūros atveju – ir psichologus, mokytojus, vaikų literatūros žinovus ar kitus specialistus, galinčius pateikti vertingų įžvalgų. Jų užduotis nebūna tokia siaura kaip jautriųjų skaitytojų, jie gali ir kartais veikia kaip socialinis barometras socialiai ar kultūriškai jautrių klausimų požiūriu. Pati, dirbdama kaip šių dienų autorių rankraščių vertintoja ar kūrybinė redaktorė, esu pasiūliusi ne vieną taisymą, susijusį su socialiai jautriomis temomis: turbūt mažai kas šiandienos knygose vaikams norėtų rasti pastabų apie moters vietą virtuvėje, eilėraščio apie žyduką ir pagaliuką parafrazių.

Ir nors polemika apie jautrųjį skaitytoją mums gali atrodyti neaktuali, nes tokios socialinės problemos (tik mažą jų dalį pateikiau šiame straipsnyje), itin aktualios Vakarų šalyse, nėra labai svarbios Lietuvoje, tačiau Lietuvos knygų rinka kupina Jungtinių Valstijų ir Jungtinės Karalystės turinio, kur šios diskusijos ir knygų taisymai yra nereti. Mūsų visuomenė tampa vis įvairesnė ir spalvingesnė, todėl turime patys reaguoti, aptarti, kritiškai įvertinti, kaip ir ką kalbame, rašome apie mažumas, marginalizuotas grupes ir kt. Visus tuos klausimus galima kelti ir be jautriųjų skaitytojų.

[1] Naujausiame lietuviškame leidime šių pakeitimų nėra: Roald Dahl, *Matilda*, [iš anglų kalbos vertė Danguolė Žalytė], Vilnius: Alma littera, 2022.

[2] Ed Cumming, Abigail Buchanan, Genevieve Holl-Allen, Benedict Smith, „The rewriting of Roald Dahl", *Telegraph.com.*, interneto prieiga: https://www.telegraph.co.uk/news/2023/02/17/roald-dahl-books-rewritten-offensive-matilda-witches-twits/ (žiūrėta 2025-08-03).

[3] Pria Jackson, *On Sensitivity Reading: the what, how, and why*, interneto prieiga: https://blog.cambridgescp.com/sensitivity-reading-what-how-and-why (žiūrėta 2025-06-08).

[4] Dhonielle Clayton, „Let's Talk About Sensitivity Readers", in publishersweekly.com., interneto prieiga: https://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/columns-and-blogs/soapbox/article/75806-let-s-talk-about-sensitivity-readers.html (žiūrėta 2025-06-08).

[5] „Literary Color Lines: On Inclusion in Publishing", in Lithub.com, interneto prieiga: https://lithub.com/literary-color-lines-on-inclusion-in-publishing/ (žiūrėta 2025-06-15).

[6] D-M. Withers, Elio Smith Díaz-Andreu & Georgina Kamsika, „Working as a Sensitivity Reader: Just Another Step on the Way to Publication", Publishing Research Quarterly 2024, Nr. 40, p. 203, interneto prieiga: https://doi.org/10.1007/s12109-024-09997-x (žiūrėta 2025-07-15).

[7] Bene geriausiai žinoma yra organizacija „Inclusive Minds", dirbanti tik su vaikų literatūra. Būtent ši organizacija leidyklos „Puffin" užsakymu atliko Roaldo Dahlo knygų revizijas.

[8] D-M. Withers, Elio Smith Díaz-Andreu & Georgina Kamsika, op. cit., p. 201.

[9] Dhonielle Clayton, op. cit. (žiūrėta 2025-07-15).

[10] D-M. Withers, Elio Smith Díaz-Andreu & Georgina Kamsika, op. cit., p. 204.

[11] E. E. Lawrence, „Is Sensitivity Readinga Form of Censorship?, *Journal of Information Ethics*, 2020, Nr. 29, p. 30.

[12] Ryan Holiday, „The Problem with Sensitivity Readers", interneto prieiga: https://quillette.com/2019/10/01/the-problem-with-sensitivity-readers/ (žiūrėta 2025-08-10).

[13] Ibid.

[14] Atstūmimo kultūra (dar į lietuvių kalbą verčiama ir kaip atšaukimo kultūra) suprantama, kai dėl tam tikrų veiksmų, pasisakymų, kurie suvokiami kaip įžeidžiantys, organizacijos ar asmenys yra puolami ir gėdinami socialiniuose tinkluose, žiniasklaidoje, reikalaujama jų atsiprašymo, stengiamasi paskleisti neigiamą nuomonę apie jų produktus arba apie juos pačius, kad jų nebekviestų į renginius, nebepirktų jų knygų, bilietų į jų koncertus ir pan.

[15] Ryan Holiday, op. cit.

[16] Ibid.

Savasties paieškos Akvilinos Cicėnaitės, Kotrynos Zylės ir Ignės Zarambaitės prozoje paaugliams

EMILĖ LENARTAVIČIŪTĖ
(Vytauto Didžiojo universitetas)

DR. KRISTINA VAISVALAVIČIENĖ
(Vytauto Didžiojo universitetas)

Paauglystė – jauno žmogaus gyvenimo laikotarpis, paženklintas fiziniais ir psichologiniais pokyčiais, ieškojimais, atradimais ir praradimais, vidiniais ir išoriniais konfliktais. Anot psichologų ir psichoanalitikų, savastis, t. y. savęs atskleidimas ir įsisąmoninimas, – vienas svarbiausių ir prigimtinių paauglystės tarpsnio siekių. Šis asmenybės brendimo aspektas straipsnyje atskleidžiamas pasitelkus šiuolaikinės paauglių prozos kūrinius, o jų analizės pavyzdžiai gali pasitarnauti kaip paranki priemonė pedagogui, bendraujančiam su paauglių auditorija, rekomenduojančiam šiai amžiaus grupei aktualius klausimus nagrinėjančią kokybišką literatūrą ir jos perskaitymo būdus. Analizei pasitelkiami vieni ryškiausių pastarojo laikotarpio lietuvių autorių kūriniai – Akvilinos Cicėnaitės apysaka *Kad mane pamatytum* („Alma littera“, 2020), Kotrynos Zylės romanas *Sukeistas* („Aukso žuvys“, 2019) ir Ignės Zarambaitės apysaka *Juodavandeniai* („Nieko rimto“, 2020).

Savasties samprata Carlo Gustavo Jungo psichoanalizėje

Savasties terminą, vartojamą šiuolaikinėje psichologijoje, teologijoje ir filosofijoje, pasiūlė šveicarų psichoanalitikas Carlas Gustavas Jungas (1875–1961), jį apibrėžęs ir išplėtojęs traktate *Psichologiniai tipai* (1921)[1]. Anot mokslininko, savastis (dar lie. *patybė*, angl. *the self*, vok. *Selbst*) – tai savosios prigimties savitumo atskleidimas ir įsisąmoninimas.

Psichologai teigia, jog, skirtingai nei vaikystėje, kai vaikas save laiko tokiu, kokį jį mato artimieji, ir sako, ką galvoja, paauglystėje susiformuoja vidinis „aš“, atsiranda savikontrolė, paauglys jau geba „pažinti save, tapti individualybe“, kelia klausimus, kas aš esu, koks aš esu, koks siekiu būti[2].

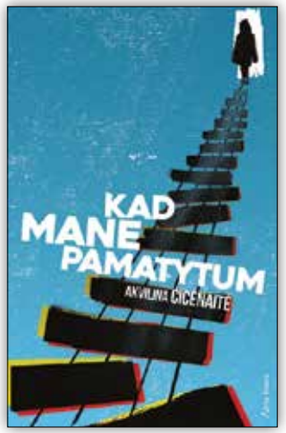

„Alma littera“, 2020 m. Viršelio dail. Mindaugas Jakas

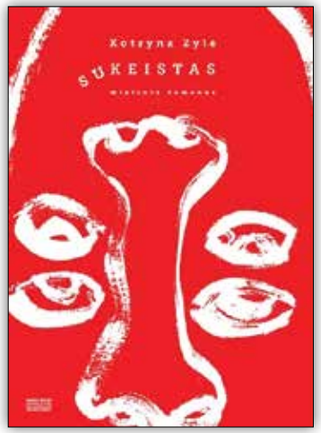

„Aukso žuvys“, 2019 m. Viršelio dail. Kotryna Zylė

„Nieko rimto“, 2020 m. Viršelio dail. Paulius Uziela

Žvelgiant į Jungo teoriją, psichologų teiginiai apie paauglių gebėjimus atrodo pernelyg optimistiniai. Anot mokslininko, savęs įsisąmoninimas, tapimas savimi yra sudėtingas ir ilgalaikis procesas, galintis užtrukti pusę gyvenimo ir ilgiau. Savastis yra priešinga sąmonės valdomam *ego*, t. y. sąmoningam gyvenimo kelio, savojo įvaizdžio, įvairių sprendimų priėmimui, kuriuos lemia kolektyvinės normos, stereotipai, noras atitikti, įsilieti ar būti pastebėtam. Ėjimą link savasties mokslininkas vadino *individuacija* – „tapimą *individu*, (...) tapimą savimi, nes individualumas yra mūsų giliausias, galutinis, neprilygstamas unikalumas“[3]. Kiekvienas žmogus iš prigimties yra kolektyvinis produktas, anot Jungo, „sudarytas vien tik iš visuotinių ypatybių“[4]. Kalbant apie savastį svarbu tai, ar asmuo siekia išsiskirti – individualizuotis, ar besąlygiškai priima visuotines ypatybes. Nuo savasties tolstama, kai ji netenka savojo realumo, kai žmogus renkasi išorinį vaidmenį ar socialinį pripažinimą, socialinę pareigą arba kai pasiduoda „įtaigiam pirmapradžiam vaizdiniui“[5]. Pasak Jungo, individuacija (sinonimiškai vadinama ir savirealizacija) „yra geresnis ir visapusiškesnis žmogaus kolektyvinių savybių įgyvendinimas, kadangi tinkamas dėmesys individo ypatumams labiau nei šių ypatumų nepaisymas ar slopinimas padeda vystyti socialinius gebėjimus“[6]. Mokslininkas siūlo asmens individualumą suvokti ne kaip keistumą, išsiskyrimą iš visuomenės, o kaip gebėjimą iš visiems būdingų funkcijų ir sugebėjimų atsirinkti unikalią, tave apibrėžiančią kombinaciją. Individuacija yra „psichologinio vystymosi procesas, kurio metu įtvirtinamos individualios savybės“[7]. Šį procesą stipriai veikia ir kolektyvinė pasąmonė – „tamsusis vidinis pasaulis“, slypintis už įvaizdžio, ar, Jungo žodžiais tariant, „personos“ kaukės. Pasąmoniniai procesai sąmonę pasiekia pamažu ir lemia asmenybės pokyčius – kartais net labai staigius. Anot mokslininko, pasąmonės veikimas gali pasireikšti įvairiais simptomais, poelgiais, nuomonėmis, jausmais, fantazijomis ir sapnais[8]. „Sąmonė ir pasąmonė dažnai ne prieštarauja, o papildo viena kitą, sudarydamos visumą, vadinamą savastimi“[9]. Kadangi žmogaus pasąmonė iki galo nėra pažini, tai ir priartėti prie savasties įsisąmoninimo ar susidaryti tikslų savęs, kaip savasties, vaizdą, anot mokslininko, yra neįmanoma[10]. Jungas teigia, jog savasties procesas apima ne tik savęs pažinimą, bet ir gebėjimą šias žinias pritaikyti gyvenime – norint tai pasiekti, reikia sąmonę išlaisvinti iš *ego* gniaužtų.

Nors psichoanalitikas ironizuoja, jog klaidinga manyti, kad esame sudaryti iš kelių dalių ir galime išvysti savęs visumą, tačiau jis pripažįsta, jog tam tikrus savasties struktūros pavyzdžius galima atpažinti grožinėje literatūroje – pats pateikia tokių pavyzdžių[11].

Aptartas savasties sampratos apibrėžimas ar ėjimas link jos, individuacija, atliepia paauglystėje vykstančius jaunuolių gyvenimo pokyčius, savo galių, talento, gyvenimo prasmės, santykio su pasauliu ir

savimi ieškojimus, kurių atvaizdavimas kuriant autentišką romaną ar apysaką paaugliams yra vienas esminių rašytojo uždavinių. Rašytojų Akvilinos Cicėnaitės, Kotrynos Zylės ir Ignės Zarambaitės kūriniuose meninės tikrovės vaizdavimo forma skiriasi, tačiau visus šiuos kūrinius sieja pagrindinių veikėjų pastangos rasti autentišką kelią į savąjį individualumą, savastį.

Vaidmenų teatras ir savastis Akvilinos Cicėnaitės apysakoje *Kad mane pamatytum*

Vygaudo Juozaičio nuotr.

Realistinėje dienoraščio forma parašytoje Cicėnaitės apysakoje *Kad mane pamatytum* stebime keturiolikmetės Gilės vidinio pasaulio sumaištį, kurią pagilina besikeičiančios gyvenimo aplinkybės (tėvų skyrybos, jų atsiribojimas nuo emocinių vaikų poreikių, dėmesys santykiams su kitais partneriais), iššūkiai bendraujant su bendraamžiais mokykloje (nepasitikėjimas savimi, noras būti pastebėtai, pavydas ryškesniems už save). Kaip šių pokyčių apibendrinimas iškyla rašytojos pasirinktas pasakojimo laikas – XX ir XXI amžių sandūros situacija, kurstanti visuomenės nerimą dėl artėjančios pasaulio pabaigos.

Apysakoje Gilė ne pati nutaria, jog yra subrendusi žengti pirmuosius savarankiškumo žingsnius, bet yra „išmetama“ iš saugaus šeimos pasaulio į nežinią – Kalėdų rytą jos tėvas Antanas išsikrausto iš namų pas savo naują draugę Oną, kuri laukiasi jo vaiko. Gilės mama Daiva, su kuria mergaitę siejo ypač artimas ryšys, panyra į depresiją, o vėliau, trokšdama kuo greičiau užmiršti skyrybų skausmą, užmezga atsitiktinius santykius su nauju draugu Maksu. Motinos noro atsiriboti nuo praeities nesustabdo nei tai, kad naujasis draugas yra visai kito pasaulio žmogus – turgaus prekeiva (vaikai jį pravardžiuoja Kurmiu), nei tai, jog jis praktikuoja keistus religinius ritualus ir yra patologiškai įsitikinęs apokaliptiniu pasaulio pabaigos scenarijumi. „Kitokio“ gyvenimo kaukę užsidėjusi motina pasikeičia vardą į Devi, ją, anot dukros, „pasiglemžė Kurmis, kosmosas, auros, karmos, ateiviai, skraidančios lėkštės, šventos karvės ir kiti reikalai“[12].

Pasikeitus santykiams su tėvais mergina abejoja, ar ji iš viso dar jiems yra svarbi, kadangi šie nustoja ja domėtis ir susikoncentruoja į savąsias problemas. Merginos sielvartas reiškiamas nebyliu monologu, kuriuo ji kreipiasi į mamą: „Mama, kartojau mintyse, bet taip garsiai, kad tik kurčias galėtų negirdėti, aš tavęs pasiilgau, mama. (...) Mama, pažiūrėk į mane, mama. Mama, jei reikės, pakliūsiu į laikraščius, net į tą prakeiktą televizoriaus ekraną. Jei tik reikės, kad mane pamatytum.“[13]

Gilės vyresnysis brolis Ąžuolas, norėdamas paslėpti tikruosius savo jausmus, renkasi protestą, grubumą („Pasakyk seniui, kad man į jį nusispjaut, manęs nekaso nei jis, nei ta jo boba“[14]), bėga iš namų ir savo emocijas slopina rūkydamas ar išgėrinėdamas. Gilė elgiasi kitaip: būdama švelnios ir jautrios prigimties, nepagrįstai kaltina save dėl tėvų skyrybų, stengiasi pakeisti situaciją – visus suprasti, būti tarpininke. Mamos situacijos ir elgesio analizė, su kuria skaitytojas susipažįsta per Gilės dienoraštį, leidžia ne tik Gilei, bet ir skaitytojui apčiuopti savasties užgniaužimo rizikas ir rezultatus. Dienoraštyje mergaitė prisipažįsta, jog nuo vaikystės ją su mama siejo prigimtinis polinkis į kūrybinę veiklą – meilė teatrui, menui, poezijai. Nors Gilės mama, atlaidžiomis pačios Gilės akimis, yra nesėkminga poetė, išleidusi vieną eilėraščių knygą, bet mergaitė supranta, kad mama yra meniška, savo kūrybos pasaulyje gyvenanti, tik šios savo prigimtinės savybės iki galo nerealizavusi moteris (ištekėjusi už Gilės tėvo ji nebekūrė eilėraščių). Savasties atsisakymą rašytoja vaizdžiai iliustruoja pasitelkdama intertekstą iš Hanso Christiano Anderseno pasakos „Undinėlė“: „Undinėlė dėl princo atsisako savo balso – gražiausio pasaulyje. Atsisakiusi savo esybės visam laikui palieka jūrą. Ji įgyja žmogaus kojas, gebėjimą nuostabiai šokti, bet nė tai nepadeda jai laimėti princo širdies.“[15]

Apysakos autorė skaitytojams parodo, jog bandydama numalšinti skausmą dėl ją palikusio mylimo vyro Gilės mama daro ir vėl tą pačią klaidą – tolsta nuo savasties: ji nebekuria eilėraščių, nebebendrauja su savo motina, vaikais, nepastebi jų poreikių, persiima naujojo draugo pasaulėžiūra ir poreikiais, pasiduoda kolektyvinėms nuostatoms „kaime gyventi gera“, „sėkminga moteris turi turėti vyrą verslininką“, „dvasinį išganymą ir aukštesnį statusą visuomenėje atneša ezoterinės praktikos“, kurios iš tiesų yra tik dirbtinės kaukės.

Šiems motinos pasirinkimams Gilė ir jos brolis instinktyviai priešinasi protestuodami, bet drauge jie formuoja ir savo požiūrį į gyvenimą – eina individuacijos keliu. Gilės brolis, kuriam, merginos vertinimu, niekas nerūpi (tik įvairios nesąmonės ir metalo muzika), kaime susidraugauja su astronomija besidominčia mergina. Gilė tokio brolio poelgio nesupranta, bet skaitytojams parodoma, jog brolio agresyvumas tebuvo kaukė, vaikinas yra lygiai toks pats svajotojas kaip ir jo mama, sesė. Šilti vaikystės prisiminimai apie šeimą iki tėvų skyrybų ir Gilei pasitarnauja kaip atspirties taškas modeliuojant savastį, įsivaizduojamo laimingo gyvenimo ateityje modelį – tai padeda mergaitei įveikti sunkumus ir pozityviai žvelgti į ateitį. Gilė supranta, kad vaikystė – jau praeitas etapas: dabar ji turi įveikti naujus iššūkius, atrasti ir priimti save, nors tai padaryti nelengva. Į Gilės elgesiu pasipiktinusios motinos repliką „Nesuprantu, kas tave auklėjo. Nežinau, kas iš tavęs išaugs“ mergaitė atkerta: „Ąžuolas, mama (...). Štai kas išauga iš gilės.“[16]

Rašytoja, pasitelkusi antraeilius veikėjus, su kuriais susiduria Gilė, pademonstruoja, jog asmenybės individuacija yra procesas, kelias, kuriuo einant galima prieiti ir aklavietę. Į mistiką linkęs Kurmis yra susikoncentravęs laukti pasaulio pabaigos – įstrigimas šiame vaizdinyje atitolina jį nuo prigimtinio noro kurti ateitį. Praeityje įstrigęs ir Kurmio tėvas – protestuodamas dėl pasikeitusios politinės situacijos, jis jau dešimt metų neišeina iš namų, o Kurmio motina kiauras dienas spokso į televizorių. Į mados verslo stereotipus įsispraudusi talentinga ir graži Gilės draugė Agnė suserga anoreksija ir išsekusi atsiduria ligoninėje. Įstrigti nuoskaudose, menkavertiškumo kompleksuose ir pasaulio pabaigos scenarijuose rizikuoja ir Gilė, tačiau ją sustiprina ir palaiko jos prigimtinis tikėjimas gėriu, aistra menui, teatrui, svajonės. Skirtingai nuo kitų veikėjų, ji drąsiai fantazuoja apie ateitį ir tai ją ramina: „Man bus dvidešimt šešeri. Tuo laiku būsiu baigusi aktorystės studijas ir, kas žino, gal jau tapusi žymia aktore (...).“[17]

Reikšmingai savasties temą atskleidžia teatro meninių principų integravimas į kūrinio audinį. Cicėnaitės apysakoje teatras panaudojamas kaip paralelinio pasaulio vaizdinys siekiant parodyti gyvenimo pasirinkimų alternatyvas. Apysakos veikėjų veiksmus ir santykių pokyčius Gilė analizuoja kaip vaidmenis spektaklyje, kuriam pasibaigus kaukės nusiimamos ir vėl viskas grįžta į senas vėžes. Vis dėlto grįžimas neįmanomas, nes kartu su kitais keičiasi ir ji pati. Gyvenimo ir teatro paralele apysakoje parodoma, jog pagrindinė veikėja keičiasi, bręsta, kitaip vertina savo ir aplinkinių elgesį. Juk perėjimas iš vaikystės į paauglystę taip pat yra tarsi paaugliui dar nežinomas vaidmuo. Būtent teatras padeda Gilei ne tik „pasimatuoti“ kito žmogaus gyvenimą („Ilgiuosi to jausmo, kai visa galva pasineri į personažą, pamiršti savo vardą ir namus“[18]), bet ir atrasti save, išgyventi savasties katarsį. Susiklosčius aplinkybėms, kai spektaklio premjeroje tenka pavaduoti draugę Agnę ir spektaklyje pagal Sauliaus Šaltenio apysaką „Riešutų duona“ suvaidinti išsvajotą Liukos vaidmenį, mergina pamiršta savo baimes, abejones ir savikritiką realiame gyvenime ir išgyvena neapsakomą tikrumo jausmą: „Gyvenu ne savo gyvenimą, bet tai ir yra mano gyvenimas.“[19]

Lemtingas posūkis individuacijos kryptimi įvyksta Gilei pabėgus iš namų ir slapstantis vaikų darželio rūsyje. Situacijos, į kurias papuola išgalvotu Nikitos vardu pasivadinusi Gilė, leidžia jai suprasti, jog nereikia tikėtis, kad saugų pasaulį kurtų tik tėvai ar kiti žmonės, jog kuriant šį pasaulį turi dalyvauti ir ji. Gilė geba užmegzti santykius su sutiktais žmonėmis, įgyti jų pasitikėjimą, būti nuoširdi sau ir kitiems. Apysakos pabaigoje rašytoja primena, jog pokyčiai – neišvengiama gyvenimo dalis, bet svarbiausia, kad besisukanti visatos karuselė visuomet turėtų centrą.

Sukeistintas paauglių pasaulis Kotrynos Zylės romane *Sukeistas*

Vygaudo Juozaičio nuotr.

„Siaubingai troškau, kad mane kaip nors pastebėtų", – ištaria mistinio Kotrynos Zylės romano *Sukeistas* pagrindinė veikėja Kotryna, kai per avariją nuo jos kūno atsiskyrusi vėlė tapo nematoma[20]. Iš vienos pusės, būti nematomam yra labai patogu – gali būti savimi, apsilankyti ten, kur veda smalsumas; iš kitos pusės, neturėdamas kūno, niekada negalėsi realizuoti savęs kaip asmenybės per santykius su kitais: „(...) įsivaizdavau dešimtis mūsų nenugyvento gyvenimo scenarijų."[21] Šią būseną – norą būti ir matomam, ir nematomam, tokią pažįstamą kiekvienam paaugliui, rašytoja perkelia į mitologinę plotmę, leidžiančią greta realios pasaulio tikrovės gyvuoti ir paralelinei. Mitologiniu aspektu išsamiai šį romaną išanalizavo Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė[22], tačiau kūrinys atveria ir kitą perskaitymo perspektyvą – vertinant romaną paauglių savasties aspektu akivaizdu, jog rašytoja, pasitelkusi savotiškus veikėjų dublerius, kaukes, paveikiai atskleidžia kintančios paauglio asmenybės sudėtingumą, brandos problematiką.

Romane susipažįstama su dviejų šešiolikamečių Vilniaus dailės mokyklos moksleivių Gabės ir Gedo draugystės ir užsimezgančios meilės istorija, kurioje svarbų vaidmenį vaidina ir jaunuolių individuacijos procesas. Tai, jog paauglių gyvenime vyksta psichologinių pokyčių, signalizuoja juos ištinkantys susidūrimai su ribinėmis žmogaus gyvenimo situacijomis, su antgamtiškais reiškiniais ar veikėjais, nepažįstamomis sritimis, kurias reikia įsisavinti, ribomis, kurias reikia peržengti, iššūkiais, kuriuos reikia nugalėti. Vienas iš jų – niekada dar nepatirtas meilės jausmas. Jį Gedas vaizdingai apibūdina: „Gabė – kaip pupa, įkritus tarp šonkaulių. Pradžioje nepastebėjau, bet dabar auga viską laužydama."[23]

Gabės savasties paieškos prasideda bandant savarankiškai sudėlioti savo santykius su šeima, seneliais, proseneliais, bendraklasiais, rasti darną ir ryšį tarp to, kas yra regima, apčiuopiama, ir to, kas egzistuoja aukščiau žmogaus valios ir pastangų. Itin reikšmingas romane mirties motyvas – būtent prosenelės mirtis paskatina merginą svarstyti apie žmogaus kūniškumą: „Visas kūnas šiurpo nuo minties, kad miršta VISI. Kad ir kokie gyvi jaučiasi šešiolikos."[24] Komos ištiktos Gabės vėlės apsilankymas mirusiųjų pasaulyje skaitytojams atveria baltiškosios pasaulėžiūros, įsitvirtinusios lietuvių tradicijose, tautosakiniuose vaizdiniuose, pasaulį, o jai pačiai padeda įveikti gedulą dėl mirusių protėvių, mirties ar pokyčių platesne prasme baimę. Tapusi vėle, Gabė tapo nematoma, tačiau, kaip ji teigia, ji vis tiek buvo: „Visai neaišku, kas, bet akivaizdu, kad BUVAU."[25] Vėliau, kai merginos vėlė grįžo į kūną, Gabė džiaugėsi grįžusi į realų pasaulį, kuriame ji gali jaustis gyva, nepermatoma, gali justi Gedo buvimą šalia, jaustis reikalinga. Į Gabės ir Gedo santykius besikišanti laumių sfera (balandžiai apteršia merginos langą, Gabę užpuola vištos, ožkos, užleidžiamas šaltis ir pūga) atliepia tautosakoje aptinkamas laumių keršto žmogui apraiškas, kita vertus, atlieka ir paauglės emocinės sumaišties, nerimo dėl užsimezgančių santykių su vaikinu išraiškos funkciją.

Reikšminga, jog mirtį romane rašytoja vaizduoja kaip vyrą – mokyklos sargą. Pirmasis jų susitikimas, įvykęs atokiame mokyklos rūsyje, persmelkia merginą nenusakoma instinktyvia baime – ji ima bėgti. Tas pats vyras-giltinė vėliau budi šalia į komą panirusios Gabės kūno laukdamas akimirkos, kada jį galės pasiimti. Priešingai nei emocijos, kilusios susitikus vyrą-giltinę, nuo kūno atsiskyrusią paauglės vėlę gąsdino mintis, kad jos realus gyvenimas baigsis šešiolikos, nepažinus daugybės pirmų kartų, tarp jų – ir nepajutus realaus vyro prisilietimo: „Aš NIEKADA gyvomis rankomis neprisiliesiu prie nuogo vyro kūno."[26] Mergina bręsta, priimdama savo moteriškumą, o nerimą dėl nepatirtų pojūčių slopina užgimstanti meilė ir aistra Gedui.

Gedas savastį pajunta susipažinęs su savo antrininku – žmonių vaiku Gediminu, o išsivadavimas kartu su juo iš laumių globos simboliškai žymi susigrąžintą pasitikėjimą savimi, susitaikymą su savo prigimtimi. Romane Gedas pristatomas kaip laumių vaikas, dar kūdikystėje pakištas žmonėms vietoje pavogto tikrojo jų vaiko. Gedo laumiškumo požymiai – jis negražus, kuprotas, turi skirtingų spalvų akis, savo išvaizda labiau primena būtybę nei žmogų – atliepia paauglių polinkį kritiškai vertinti savo išvaizdą, abejoti savo verte. Išskirtinė Gedo prigimtis pabrėžiama ir kitais vaikino „trūkumais": jis negali skaityti, nes turi skaitymo sutrikimą – disleksiją, todėl vaikystėje ilgai nekalbėjo, komunikuodavo piešiniais. Išraiškingi, stambių potėpių Zylės piešiniai, kuriais iliustruojami Gedo pasakojimo puslapiai, papildo kuriamą vaikino portretą, atskleidžia jo vidinį pasaulį, nesuvaldytas emocijas. Išoriškai demonstruojantis originalumą ir drąsą, juokindamas savo bendramokslius, vaikinas iš tiesų slepia nepasitikėjimą savimi, nepasitenkinimą savo nelengvu gyvenimu. Vaikinas, kaip ir Gabė, bando susivokti, kas jis yra. Pajutęs Gabei šiltus jausmus ir pakvietęs ją į pasimatymą, Gedas nepaprastai išgyvena, kai merginą ištinka nelaimė: „Turbūt esu idiotas, kad sugalvojau tokį planą."[27] Vaikino abejones stiprina ir visa reginčios kaimynės Jadzės komentarai, jog jis ne žmogus, o likimo pamestas ir niekam nereikalingas vaikas: „Ne tau žmonių gedėti, Geduti. Pats nežinai, kas esi ir kas tau skirta."[28]

Užminta mįslė sužadina Gedo norą išsiaiškinti savo prigimtį, o tai, ką jis sužino ir pamato, jį gąsdina, skatina imtis veiksmų, kad sunaikintų ankstesnįjį save, atkurtų savastį, santykį su artimaisiais: „Blemba, pirmą kartą gyvenime taip užsinoriu namo. Pas mamą."[29]

Suvienytos jaunuolių jėgos (Gedas ir Gabė ieško informacijos internete ir randa, jog laumės bijo geležies, šermukšnių, linų, išsiaiškina, kaip jomis galima atsikratyti) padeda įveikti jų santykiams trukdantį barjerą, sustiprinti pasitikėjimą savimi ir užgimstančiais jausmais vienas kitam. Mirties motyvas pakeičiamas gyvybės pulsavimu jaunose širdyse – Gabė džiaugiasi grįžusi į savo fizinį kūną, džiaugiasi matydama Gedą šalia: „Jis čia. Gyvas. Ir aš gyva."[30] Gedas irgi pademonstruoja susitaikymą su savimi – jis atsisako pagundos būti ypatingas: išpila laumių duotą buteliuką su stebuklingu vandeniu ir taria: „Žinau, kas esu. Kuo renkuosi būti."[31]

Savasties paieškos kaip mistinis detektyvas Ignės Zarambaitės romane *Juodavandeniai*

Vygaudo Juozaičio nuotr.

Kūrinyje šešiolikmetė Ana pirmuoju asmeniu pasakoja nutikusią istoriją. Ana, Ernis, Dovydas, Deimantė, Dovilė, Orestas – šešių draugų grupelė, norėdami patirti nuotykių, sugalvoja nuplaukti į patvinusios upės užlietą sodybą ir joje praleisti naktį. Jaudinančių patirčių troškimas atneša ne džiaugsmą, o nusivylimą ir neišdildomą kaltę – vaikinai apsvaigina merginas narkotikais, bando jomis pasinaudoti, įvairių intrigų pinkles rezga ir merginos. Jaunuoliai, iš anksto suplanavę keršto akciją vienai iš į salą atvykusių merginų ir imitavę šiurpią mistinę situaciją, nesuplanavo tik vieno – nelaimingo atsitikimo, kai, apvirtus valčiai, tamsūs potvynio vandenys pasiglemš jų bendraamžės Deimantės gyvybę.

Tragedija pasibaigę nakties įvykiai atsiveria skaitytojui tarsi iš nuotrupų dėliojama dėlionė: kiekviename kūrinio skyrelyje pateikiamos užuominos į tam tikrus nesenos praeities ar vaikystės atsiminimų epizodus. Juose – sudėtingas pagrindinės romano veikėjos Anos brandos kelias, kuriame savastis realizuojama ne realiame gyvenime, o iš pasąmonės kylančiose merginos vizijose.

Ana, savo šmaikštumu ir gruboku elgesiu nesiskirianti nuo bendraamžių, ilgai slėpė, jog yra ta pati mergaitė, iš kurios vaikystėje mėgdavo pasityčioti jos draugės, o kartą netgi neapdairiai jos vos nepražudė – pastumta mergaitė įkrito į vandenį ir vos nepaskendo. Anika – toks buvo merginos vardas vaikystėje, tuo gyvenimo etapu, kurį visomis išgalėmis Ana stengiasi ištrinti iš atminties. Patirtys pernelyg skausmingos, kad būtų įmanoma jas pamiršti, tad merginai tenka taikstytis su suskilusia tapatybe. Ankstesnė Anika neturėjo draugų, patirdavo patyčių, ją slėgė nuolatiniai tėvų barniai, o vėliau ir skyrybos. Mergaitei buvo skaudu matyti, kaip jos tėvo vaikai iš kitos santuokos gražiai aprengti mokosi toje pačioje mokykloje, ji pavydėjo jiems tėvo dėmesio, meilės, kurios jai trūko. Apie išgyvenamas nuoskaudas mergaitė negalėjo pasikalbėti ir su savo mama, nes ši viskuo dalydavosi su naujuoju draugu.

Grįžimas gyventi į gimtąjį miestelį, su kuriuo siejasi nemalonūs vaikystės prisiminimai, verčia paauglę atsikratyti ankstesniosios *aš* ir užsidėti sėkmingos asmenybės kaukę: ji patrumpina vardą, pasikeičia pavardę, susikuria viziją, kokia norėtų būti – morališkai tvirta, drąsi, neverkianti dėl menkniekio, gebanti savarankiškai spręsti iškilusias problemas. Naujus mokslo metus Ana pradeda kaip spektaklį: „Vėl pakeičiau mokyklą ir pradėjau spektaklį. (...) Vakarais repetuodavau naująją Aną įsivaizduodama įvairiausias situacijas."[32] Pasirengimas įveikti iššūkius buvo tik iliuzija, tik tolino Aną nuo tikrosios savasties, tačiau ankstesnės patirtys ją jau buvo išmokiusios, jog, norint pritapti, reikia šaipytis iš kitų ir tokiu būdu įgyti autoritetą savo draugių akyse. Ji tyčiojasi iš bendraklasės, pavydi Deimantei jos išvaizdos, galios žeminti kitus viešai taip, kad aukos jaustųsi vertos tokio pažeminimo: „Dėl patyčių greičiau apkaltindavai ne ją, tobuląją, o save, – kad esi menkysta ir nė iš tolo jai neprilygsti."[33] Akivaizdu, kad kaskart besityčiodama ar stebėdama patyčias Ana ir pati išgyvendavo anksčiau patirtas aukos būsenas.

Ne nuoširdžia draugyste, o dirbtine priklausomybe paremta Anos, Deimantės ir Dovilės sąjunga stabdo Anos ėjimą savasties link. Ji pati pripažįsta, jog jau nuo vaikystės jas siejo „(...) draugystė, patyčios, išdavystė ir kerštas"[34]. Problema gilėja, kai viena iš draugių – Dovilė – išsiaiškina, jog ji – ta pati Anika, su kuria bendrauta vaikystėje. Baimė, kad jos tapatybės paslaptis gali būti atskleista, vertė Aną įsitraukti į intrigų ir paslapčių ratą, saugoti Dovilės paslaptį dėl tragiškai pasibaigusio naktinio žaidimo.

Būti susidvejinusiai, draskomai prieštaravimų, nuolatos vaidinti – sunki užduotis. Merginos nuotaikų ir emocijų kaitą kurstė ne tik hormonų audros: „Vieną dieną būdavau agresyvi, kitą tapdavau rami ir nuolanki kaip seniau."[35] Kartais mergina elgdavosi kaip Anika, kartais – kaip Ana. Ji pati pasiklysdavo tarp savo prisiimtų vaidmenų, tapatybių, neretai negalėdama priskirti savęs nei vienai, nei kitai, todėl abejojo, kas ji yra: „Tikroji aš ar dar viena susikurta iliuzija?"[36] Melavimas sau, tikrųjų emocijų, savasties slopinimas ėmė įgauti patologišką išraišką: paauglė savo būseną lygina su juodąja skyle, kurioje pasimiršta praeitis: „(...) kaip juodoji skylė, traukianti į save viską, deformuojanti, skaldanti, jaukianti ir išspjaunanti padrikas detales. Galiu valandų valandas žiūrėti į jas, bet nematau nieko tikro, tik savo atspindį kreivų veidrodžių šukėse, kasdien tų šukių vis daugėja, tai varo į neviltį."[37]

Skaitytojams rašytoja atveria ir kitą merginos pusę, kurią ji pati stengiasi užgniaužti: Ana yra jautri, nuoširdumo ir švelnumo besiilginti asmenybė, ji mėgsta piešti, tačiau slepia savo talentą, nes jaučiasi pažeidžiama rodydama savo darbus kitiems – „lyg eksponuodama savo vidų"[38].

Sukrečiantis įvykis apleistoje sodyboje pamažu atveria Anai akis, ją ir jos draugus skirianti praraja ima vis didėti – Anai nepriimtinas tampa svaiginimasis, kaip būdas atsiriboti nuo besiklostančių aplinkybių, ji nori skaityti ir domėtis literatūra, skirtingai nuo visų tragiško įvykio dalyvių, ji nori iš tiesų išsiaiškinti, kas įvyko tą iškylos naktį.

Tą lemtingą naktį jaunuoliai sodyboje vartojo narkotikus ir svaiginosi alkoholiu, todėl Anai sunku tiksliai atsiminti visą įvykių eigą: „Nežinau, ar tai, kas nutiko vėliau, vyko iš tikro, ar tik mano galvoje."[39] Jos atmintyje iškylančios realių įvykių nuotrupos susipina su vaizdiniais apie vandens pabaisą Jumpyrą, „klastingą marių deivę, (...) valdančią audras ir vėjus", ir šios deivės pagalbininkus juodavandenius arba aubylius, „skandinančius žvejų laivus ir pavienius žmones"[40]. Jaunuolių tuomet surežisuotas vaidinimas, sukuriant istoriją apie marių dievybes, atveria tamsiąsias Anos pasąmonės puses. Iš jos vis iškylantis vaikystėje patirto skendimo siaubas ir nesąmoningas troškimas už tai atkeršyti vaikystėje ją vos nepaskandinusiai, o tą tragišką naktį skendusiai draugei Deimantei lemtingą akimirką Aną pavertė ne tik šio bendraamžių sąmokslo auka, bet ir sąjungininke – ji nebuvo tikra, ar to įvykio metu į ją kabinosi skęstanti Deimantė, ar mistinė jūrų pabaisa. Rezultato nepakeisi – Deimantės ji negelbėjo.

Nepaisant skausmingų išgyvenimų, dramatiškas įvykis Anai padeda suprasti, jog ne visi draugai yra draugai, jog negalima pasiduoti beatodairiškam norui bet kokia kaina būti pripažintai, pastebėtai. Įsisąmoninusi tai, Ana priartėja prie savasties, pasąmonė jai siunčia tikros meilės ir pasiaukojimo išgyvenimą – Matiejų, tobulą vaikiną, atsisakantį savojo *ego* dėl šeimos, gimtinės. Matiejus nebijo būti kitoks, nesuprastas ir pašieptas, jis gali išklausyti didžiausias paslaptis ir nekaltinti, lemtingu momentu jis nesvarsto, ar apsimoka gelbėti skęstantįjį, net jei rizikuoji savo gyvybe. Anos susitikimas su Matiejumi įvyksta, kai po incidento nepaaiškinamos graužaties genama mergina grįžta į apleistą sodybą. Apysakos pabaigoje paaiškėja, jog susitikimas su Matiejumi buvo tik Anos pasąmonės sugeneruotas prisiminimas apie ją vaikystėje išgelbėjusio vaikino pasiaukojimą, vaizdinys, kviečiantis nejstrigti pykčio, dirbtinių kaukių ir stereotipų pasaulyje ir nebijoti savo prigimties, o jei nesiseka – pradėti iš pradžių „tiek kartų, kiek reikės"[41].

Ši universali rašytojos rekomendacija atliepia psichoanalitikų daromas sąsajas tarp savasties ir mitologijos: „Savasties archetipo simbolis yra paimtas iš mitologijos ir vadinamas *Uroborus principu*, galinčiu reikšti mirties ir atgimimo motyvą, kuris mitologijoje išreikštas Feniksu, sudegančiu ugnyje ir subrandinančiu kiaušinį, iš kurio išsirita naujas paukštis. Savasties archetipas siunčia ženklus, kad žmogus atliktų savąją paskirtį, kad realizuotų gyvenimo potencialą ir džiaugtųsi gyvenimo pilnatve."[42]

Vietoje apibendrinimo norisi paraginti paauglius skaityti vertingą literatūrą, padedančią atskleisti ne tik turtingus mūsų kultūros klodus, bet ir rasti raktą į savastį, išdrįsti pastebėti ir išgyventi savąjį unikalumą.

[1] Karlas Gustavas Jungas, „Individuacija: pasąmonės funkcija", [vertė Ernestas Lapinskas], *Psichologija*, 17, 1997, p. 164–176, interneto prieiga: https://doi.org/10.15388/Psichol.1997.17.9025 (žiūrėta 2025-09-15).

[2] Vilma Mažeikienė, *Paauglystė – misija įmanoma*, Vilnius: Tyto alba, 2022, p. 40.

[3] Karlas Gustavas Jungas, op. cit., p. 164.

[4] Ibid., p. 165.

[5] Ibid., p. 164.

[6] Ibid., p. 165.

[7] Ibid.

[8] Ibid., p. 167.

[9] Ibid.

[10] Ibid., p. 168.

[11] Ibid., p. 170.

[12] Akvilina Cicėnaitė, *Kad mane pamatytum*, Vilnius: Alma littera, p. 124.

[13] Ibid., p. 101.

[14] Ibid., p. 28.

[15] Ibid., p. 131.

[16] Ibid., p. 134.

[17] Ibid., p. 82.

[18] Ibid., p. 95.

[19] Ibid., p. 114.

[20] Kotryna Zylė, *Sukeistas*, Vilnius: Aukso žuvys, 2019, p. 127.

[21] Ibid., p. 137.

[22] Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė, „Sukeisto" keistumai, arba motinžudžio istorija", *Rubinaitis*, 2019, Nr. 3 (91), p. 36–37.

[23] Kotryna Zylė, op. cit., p. 191.

[24] Ibid., p. 25.

[25] Ibid., p. 107.

[26] Ibid., p. 127.

[27] Ibid., p. 101.

[28] Ibid., p. 116.

[29] Ibid., p. 135.

[30] Ibid., p. 215.

[31] Ibid., p. 225.

[32] Ignė Zarambaitė, *Juodavandeniai*, Vilnius: Nieko rimto, 2020, p. 40.

[33] Ibid., p. 96.

[34] Ibid., p. 38.

[35] Ibid., p. 40.

[36] Ibid., p. 39.

[37] Ibid., p. 80.

[38] Ibid., p. 81.

[39] Ibid., p. 83.

[40] Ibid., p. 22.

[41] Ibid., p. 117.

[42] Gražina Gudaitė, *Asmenybės transformacija sapnuose, pasakose, mituose*, Vilnius: Tyto alba, 2001, p. 50.

Išgyvenimo stebuklas: Raquelės J. Palacio ir Erikos S. Perl romanas paaugliams apie holokaustą

DR. (HP) GRAŽINA SKABEIKYTĖ-KAZLAUSKIENĖ

Meg Medina moderuoja pokalbį su Erica S. Perl ir Raquele J. Palacio Kongreso bibliotekoje Vašingtone Nacionalinio knygų festivalio metu, 2023 m. Shawn Miller / Kongreso bibliotekos nuotr.

Įvadas, arba tikrosios autorystės paieškos

Ne vienas šių dienų skaitytojas informacijos apie naujas knygas ieško leidyklų tinklaraščiuose – aš irgi. Ir štai akis užkliūva už 2024 m. „Alma litteros" išleistos knygos *Baltoji paukštė*, kurios autorė, pasak leidyklos, yra Raquelė Jaramillo Palacio[1]. Nudžiungu, nes šios autorės garsiąją knygą *Stebuklas* esu skaičiusi ir netgi analizavusi viename iš *Rubinaityje* publikuotų straipsnių. Naująją knygą, *Baltąją paukštę*, pristatančiame leidyklos puslapyje didžiosiomis raidėmis skelbiama: *THE NEW YORK TIMES* BESTSELERIS, SYDNEY TAYLOR APDOVANOJIMO LAIMĖTOJA, NIUJORKO VIEŠOSIOS BIBLIOTEKOS GERIAUSIOS METŲ KNYGOS LAIMĖTOJA. Netrunku pasiimti knygą iš bibliotekos ir pastebiu, kad viršelyje dvi pavardės: didelėmis raidėmis parašyta R. J. PALACIO, žemiau perpus mažesnėmis – Erica S. Perl. Tačiau dėl to nesuku galvos, juolab kad ir knygą reklamuojančiame leidyklos tekste Erica S. Perl nebuvo minima, supažindinama tik su Palacio. Sėdu skaityti ir sutrinku: ją tikrai parašė *Stebuklo* autorė? Keista – knygoje nemažai dalykų, kurie užkliūva. Pasirodo, kad ne tik man, nes į geriausių 2024 m. verstinių vaikų ir jaunimo literatūros knygų sąrašą[2], sudarytą eksperčių Eglės Baliutavičiūtės, Aigustės Vykantės Bartkutės ir Ingos Mitunevičiūtės, *Baltoji paukštė* nepateko.

Kur čia šuo pakastas, paaiškėja pavarčius itin gausius knygos priedus. Pasirodo, „Alma litteros" išleistos knygos tekstą parašė ne Palacio, o Erica S. Perl. Knyga sukurta remiantis Palacio grafiniu romanu, turinčiu tokį pat pavadinimą. Apdovanojimus, išvardytus „Alma litteros" puslapyje ir ant pačios knygos nugarėlės, pelnė ne ši knyga, o būtent grafinis Palacio romanas[3].

Kaip nutiko, kad „Alma littera" pateikė ne savo leidžiamai knygai skirtą pristatomąjį tekstą? Kas tai – reklaminis triukas, garsia pavarde ir apdovanojimais siekiant patraukti skaitytojų dėmesį, ar apmaudus neapsižiūrėjimas? Užsienio elektroninėse knygų prekybos platformose šios knygos autorystė įvardijama užrašant dvi pavardes ir nurodant, kad šis romanas pagrįstas grafiniu romanu[4].

Kas yra šios dvi autorės ir kaip jas susiejo *Baltoji paukštė*?

Raquelė Jaramillo Palacio – JAV rašytoja ir iliustruotoja. Pirmuoju karjeros etapu ji dirbo iliustruotoja ir grafikos dizainere bei leidyklų meno direktore. Specializavosi kaip viršelių įvairių rašytojų knygoms kūrėja, Raquelės Jaramillo vardu išleido kelias didesnio dėmesio nesulaukusias pačios parašytas ir iliustruotas knygas. Antrasis karjeros etapas prasidėjo 2012 m., kai išėjo jos romanas vaikams *Stebuklas*, kurio autorystė nurodoma jau kitaip – R. J. Palacio. Šis kūrinys pelnė gausybę apdovanojimų ir pasaulinį pripažinimą. Po jo buvo išleistos kelios knygos, savotiškos *Stebuklo* palydovės, mat jose istorija pasakojama įvairių *Stebuklo* veikėjų požiūriu. Prie *Stebuklo* palydovių priskirtinas ir 2019 m. pasirodęs grafinis romanas *Baltoji paukštė*. 2021 m. publikuotas pirmasis su *Stebuklu* nesusijęs Palacio romanas vaikams *Ponis*.

Erica S. Perl – žydiškosios pakraipos JAV literatūrai atstovaujanti vaikų knygų autorė, daug kartų apdovanota, o reikšmingiausi įvertinimai – Nacionalinė žydų knygos premija ir trys Sydney Taylor medaliai, skiriami už žydų patirtis vaizduojančias vaikų knygas.

Kai po didžiulės grafinio romano *Baltoji paukštė* sėkmės Palacio buvo paprašyta paversti jį įprastiniu tekstiniu, ji atsisakė imtis šio darbo – esą jau išeikvojusi *Baltosios paukštės* istorijai skirtą kūrybinę energiją. Tada, gavus Palacio sutikimą, adaptuoti *Baltąją paukštę* suteikiant tekstinio romano formatą buvo patikėta Ericai S. Perl, ir 2023 m. šis romanas išėjo.

Išsiaiškinusi knygos genezę suvokiu, kad dalį užkliuvusių dalykų galima traktuoti kitaip, bet pirmiausia ne apie juos.

Holokaustas ir žmoniškumas vaiko akimis

„Autorės žodyje" aiškindama, kodėl sukūrė *Baltąją paukštę*, Palacio teigia, kad vaikai, jeigu jie nėra žydų tautybės, apie holokaustą žino labai mažai, o kai kurie nežino iš viso. Ją pačią, kai buvo devynerių, labai paveikė vienoje knygoje išspausdintos fotografijos iš

koncentracijos stovyklų, o septintoje klasėje sukrėtė Anos Frank *Dienoraštis*. Daugiau apie holokaustą ji sužinojo ištekėjusi už žydų tautybės vyro ir ėmusi tikslingai domėtis šia tema. *Baltąją paukštę* parašė turėdama tikslą stabdyti antisemitizmą:

Aš esu istorijų kūrėja, todėl *Baltoji paukštė* yra mano šių laikų pasipriešinimo veiksmas.

Holokaustas ir tai, kad žmonės ir tautos leido jam vykti, yra tai, su kuo turime kovoti, apie ką turime kalbėti ir iš ko turime pasimokyti, kad galėtume užtikrinti, jog jis niekada nepasikartotų.[5]

Knygoje nėra kraują stingdančių puslapių apie masines žydų žudynes, kraupią koncentracijos stovyklų realybę – tokio turinio knyga traumuotų jaunesniųjų paauglių, kuriems skirtas kūrinys, sąmonę. Tai pasakojimas apie žydaitės Saros išgyvenimą holokausto metu, jos slėpimą ir globojimą žmoniškumo nepraradusios prancūzų šeimos.

Romanas turi įrėminimą – tai paauglio Džuliano, perkelto iš knygos *Stebuklas* (ten jis bjauriai tyčiojosi iš deformuoto veido berniuko Ogasto), ir jo močiutės, kūrinyje vadinamos *Grandmére*, pokalbis telefonu. Džulianas literatūros pamokai turi parašyti rašinį apie kokį nors pažįstamą žmogų, todėl jis nori papasakoti *Grandmére*, Saros Olbans, istoriją, kai ši buvo maža mergaitė. Kūrinio centre – *Grandmére* vaikystė Antrojo pasaulinio karo metais Obervilio mieste. Ji pasakojama pirmuoju asmeniu – Saros lūpomis, tačiau iš dviejų susipinančių perspektyvų. Praeities įvykiai ir išgyvenimai prisimenami taip, kaip juos patyrė ir apmąstė mergaitė, bet vietomis justi save, vaiką, psichologiškai analizuojantis ir vertinantis bei faktais, kurių tuo metu negalėjo žinoti, papildantis *Grandmére* požiūris. Tokia pasakojimo strategija, kai holokaustas vaizduojamas per subjektyvias vaiko patirtis, leidžia kūrinį padaryti emociškai paveikesnį ir labiau priartinti prie jaunojo skaitytojo.

Vaikui sunku istorinius įvykius suvokti atsietai, jis fiksuoja tai, kas patenka į jo akiratį, paveikia jo artimuosius ir jį patį – per šią patirtį vaikas pamažu perpranta įvykių prasmę.

Sara augo labai ją mylinčioje garsaus chirurgo ir universitete dėsčiusios matematikės šeimoje. Kai hitlerinė Vokietija okupavo Prancūziją, iš pradžių Saros šeimos gyvenimas tekėjo įprasta vaga, mat jų miestas pateko ne į vokiečių, o į naujosios Prancūzijos valdžios kontroliuojamą zoną. Sarą trikdė tik išoriniai pokyčiai: gatvėse didelės raudonos vėliavos su juodais ir baltais susuktais kryžiais, žmonės, besisveikinantys viršun pakelta ištiesta ranka ir šūksniu „Heil Hitler". Bet netrukus jų gyvenimą ima keisti antisemitiniai okupantų potvarkiai. Dėl to, kad yra žydė, iš darbo universitete atleidžiama Saros mama. Atkeliauja laiškas iš Saros tėčio sesers, gyvenančios Paryžiuje: ten žydams liepta nešioti prisiūtas geltonas žvaigždes, ji su vyru neteko darbo, sūnus nebegali lankyti mokyklos, todėl jų šeima prašo prieglobsčio Saros namuose. Į šiuos įvykius Sara reaguoja vaikiškai. Ji greit pripranta, kad mama nebedirba, o žinia apie atvyksiančią tetos šeimą mergaitę nudžiugina. Skriaudą dėl antisemitinių potvarkių Sara išgyvena tik tada, kai įprastoje vietoje nebegali nusipirkti ledų, nes ant durų kabo užrašas „Žydai neįleidžiami". Vis dėlto labai nenuliūsta – ledų nusipirks kitur.

Tačiau kai Sara pati tampa antisemitizmo taikiniu, tai mergaitę skaudžiai sužeidžia. Sara gražiai piešia, ypač paukščius, ir nutinka taip, kad išvaizdus ir populiarus aukštesniųjų klasių berniukas Vincentas, kurį Sara manė įsimylėjusi, pavartęs jos piešimo sąsiuvinį, pareiškia: „Esi gana gera dailininkė", tada paniekinamai išsiviepęs prideda „(...) kaip žydė" (p. 44) ir numeta sąsiuvinį žemėn tarsi šiukšlę. Perteikiant Saros reakciją, detalizuojami mergaitės jausmai ir mintys: „Šie žodžiai užliejo mane kaip kibiras ledinio vandens" (p. 44), „Tyliai stovėjau, mano skruostais ritosi ašaros, jaučiausi taip, tarsi man būtų trenkę. (...) Jaučiausi tokia pažeminta. Pikta. Sužeista. Kad mane užsipuola ne dėl to, ką padariau, o dėl to, kas esu. Tai buvo nauja. Ir giliai supurtė" (p. 45). Drauge Sara jaučia nerimą, kad „galbūt jis buvo teisus ir kad greičiausiai su manimi kažkas ne taip" (p. 45). Nerimas liudija gilų romano psichologizmą – parodomas į savianalizę linkusio vaiko polinkis ieškoti kaltės savyje. Ir ateityje bus dienų, kada Sara mintyse save kaltins ir teis.

Šis nutikimas yra lūžis, keičiantis Saros požiūrį į pasaulį. Iki tol galėjusi apsimesti, kad, nepaisant nacistinių vėliavų ir antisemitinių užrašų, pasaulis yra normalus, Sara supranta klydusi: pasaulis nėra normalus, jis pripildytas neapykantos, ir kažin ar jos gyvenimas bebus toks, koks buvo anksčiau. Vakare Sara paklausia tėčio, kodėl žmonės nekenčia žydų, ir tėtis patikslina, kad nekenčia ne visi, o tik kai kurie žmonės, o tada leidžiasi

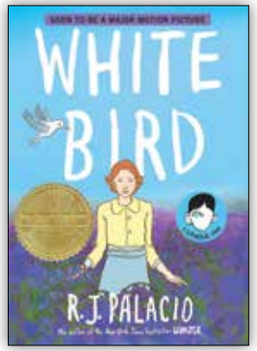

„Knopf Books for Young Readers", 2019 m.

„Alma littera", 2024 m.

į filosofišką išvedžiojimą apie šviesą ir tamsą žmonėse. Netrukus pati Sara atsidurs dramatiškoje sandūroje žmonių, turinčių šviesą širdy ir jos neturinčių.

Iš tų, kurie yra be šviesos širdyje, knygoje individualizuojamas tik Vincentas, o veikėjų su šviesa širdyje knygoje yra daugybė. Tai mokyklos pastorius Lukas, kuris, sužinojęs, kad Obervilyje areštuojami žydai, bando gelbėti žydų kilmės mokinius: sutaria su prancūzų partizanais, kad jie vaikus paslėptų miškuose. Tai matematikos mokytoja Petižan, kuri, gelbėjimo operacijai nepavykus, nes išbėgusius vaikus išduoda minėtasis Vincentas, įsiprašo į sunkvežimį, kuriuo išvežami nacių sugaudyti mokiniai. Tai ir jaunutis partizanas, vedęs vaikus į mišką ir vokiečių nušautas už sunkvežimio.

Sara su kitais mokiniais nepabėga. Pasinaudojusi sumaištimi, ji atsitraukia nuo vaikų būrelio, įslenka į mokyklos pastatą ir užkopia į varpinę. Bet naciams išsiaiškinus, kad ne visi žydų vaikai surinkti, puolama ieškoti pasislėpusiųjų, ir Sara supranta, jog netrukus bus surasta. Išgirdusi laiptinėje žingsnius, iš baimės užsimerkia, bet tarpduryje – ne nacių kareivis, o bendraklasis, dėl poliomielito iškreiptų kojų vaikščiojantis su ramentais ir pravardžiuojamas *Tourteau* – Krabu. Jis romane atlieka svarbiausio Saros gelbėtojo vaidmenį. Požemine kanalizacija berniukas išveda Sarą iš miesto ir drauge su tėvais Vivjena ir Žanu Poliu Bomje slepia ją buvusio tvarto pastogėje.

Holokausto tema *Baltojoje paukštėje* plėtojama ne tiek parodant jo žiaurumą, kiek atskleidžiant žmoniškumo svarbą. Nacistinės Vokietijos vykdomas holokaustas sugriovė visuotine laikytą humanistinių vertybių sistemą ir privertė rinktis, kokia morale vadovautis. Pirmoji Saros matyta mirtis – partizano, akimirką prieš šūvį sušukusio „Vive l'humanité!" („Tegyvuoja žmoniškumas!"). Šis šūksnis nuskamba dar keliose knygos vietose – taip akcentuojama, kad žmogus yra aukščiausia vertybė.

Žmoniškumas visų pirma paremtas vidiniu įsipareigojimu ginti bet kokio asmens gyvybę, tačiau Bomje šeimos žmoniškumas apima ne tik Saros gyvybės gynimą, bet ir intuityvų suvokimą, kad būtina ginti ir vaiko pasaulį. Reikia ne tik saugios erdvės, pakenčiamų buities sąlygų, bet ir atidos, švelnumo, meilės.

Tvarto pastogėje už šieno spudulų Sarai įrengiamas mažutis kambarėlis su šiene patiestu patalu, stalu, kėdėmis, parūpinama knygų. Aplinkiniais takais, kad liktų nepastebėta kaimynų, kuriuos įtaria šnipinėjant naciams, Vivjena kasdien atneša valgio, išpila tualetui skirtą kibirą. Kartą per savaitę ji ištrenka Sarai plaukus, ir tų akimirkų, kada jaučia Vivjenos rankas, švelniai glostančias galvą, mergaitė labai laukia. Vivjena supranta, kad vienatvės, laukimo ir nerimo išsekintam vaikui būtinos užsimiršimo ir džiaugsmo valandėlės, tad kartais ilgiau pasilikusi žaidžia su Sara kortomis, žinodama apie Saros talentą piešti, atneša pieštuką ir trintuką, o Saros gimimo dieną visa Bomje šeima ateina jos pasveikinti su tortu. Tačiau labiau nei motiniškai besirūpinančios Vivjenos Sara laukia Vivjenos sūnaus.

Nelaimingos meilės ir kita archetipika

Kad knyga būtų paveiki, ji turi patraukti skaitytoją, o patrauklumo neretai siekiama pasitelkiant archetipines struktūras. Saros išgyvenimo istorija greičiausiai

ne taip jaudintų, jei nebūtų grindžiama nelaimingos meilės archetipu. Pirmosios meilės tema yra vystoma įtikinamai perteikiant psichologinę veikėjų savijautą ir subtiliai atskleidžiant palaipsnį jų santykių keitimąsi.

Žmoniškumas apima ne tik žmogaus gyvybės gynimą, bet ir visų žmonių laikymą lygiaverčiais. Bendraamžiai tokiu *Tourteau* nelaiko – mokykloje jis atstumtasis. Vaikai su juo nesikalba, už nugaros šaiposi iš luošumo ir žemina dėl socialinės kilmės: esą jis smirdi, nes jo tėvas dirba kanalizacijoje. Sara iš *Tourteau* nesišaipo, bet jo ir negina. Taigi *Grandmére* apie save, trylikametę paauglę, kalba sąžiningai atvirai, nenutylėdama netinkamos anuometinės elgsenos. Sara sėdi su *Tourteau* viename suole, tad žino, kad berniukas niekuo nesmirdi, bet jį ignoruoja, su juo nesikalba. Vienintelis kartas, kada jie persimetė keliais žodžiais, buvo tada, kai *Tourteau* atidavė tarp suolų jos pamestą piešimo sąsiuvinį. Todėl Sara yra apstulbinta, kad *Tourteau*, rizikuodamas savo gyvybe, padeda jai pabėgti. Ir labai susigėsta, kai, dėkojant ištarus mokykloje įprastą pravardę, berniukas paprašo vadinti jį tikruoju vardu – Žiuljenu. Pasirodo, Sara jo nebuvo įsidėmėjusi.

Saugodamasis, kad nepastebėtų kaimynai, Žiuljenas pasirodo sutemus. Jis padeda Sarai mokytis, bet daugiausia laiko jie žaidžia. Suvaržyti ankštos tvarto erdvės, jiedu keliasi į išgalvotus pasaulius ir ten leidžiasi į neįtikėtinus nuotykius. Žaidimai juos suartina, abu prisipažįsta niekada neturėję tokio draugo, kokiu vienas antram tapo.

Tolesnei jų santykių raidai svarbus yra Saros pasidalijimas itin brangiu vaikystės prisiminimu. Žiuljeno paklausta, kodėl piešia paukščius, Sara papasakoja apie su tėčiu žaistą žaidimą, kai buvo maža.

Kiekvieną pavasarį Saros šeima eidavo iškylauti į mišką ir apsistodavo žydinčiame katilėlių lauke, kurį Sara laikė stebuklingu. Tėčio vadinama mažu paukšteliu, ten Sara būdavo skraidinama: plačiai išskėsdavo rankas, tėtis iškeldavo ją virš galvos, sukdavo ratu, po to liepdavo užsimerkti ir tada mesdavo aukštyn. Džiaugsmas, kurį skraidinama patirdavo Sara, visam gyvenimui įsirėžė į emocinę jos atmintį ir dvasinės giminystės ryšiu susiejo su paukščiais.

Vienokiu ar kitokiu pavidalu vis pasirodantis paukščio vaizdinys laikytinas pagrindiniu šio romano leitmotyvu, turinčiu keleriopą paskirtį. Be abejo, jis išsaugo archetipinę paukščio kaip laisvės simbolio reikšmę, bet, priklausomai nuo konteksto, jo prasmių laukas išsiplečia. Paukščio įvaizdis yra psichologinio Saros paveikslo dėmuo, atspindintis jos vidinį pasaulį. Be to, su paukščio vaizdiniu sietinas leitmotyvas, ypač išskiriant Saros piešimo sąsiuvinį, yra struktūrinis romano elementas, sąlygojantis siužeto posūkius.

Vieną vakarą Žiuljenas ateina su Saros piešimo sąsiuviniu: pastebėjo jį pastoriaus Luko kabinete ir slapta nugvelbė. Dėkodama Sara spontaniškai apkabina berniuko kaklą, nustemba, kad Žiuljenas irgi ją apkabina, ir pajunta, kaip tai yra nuostabu – taip ima megztis naujas jausminis ryšys.

Tačiau piešimo sąsiuvinis tampa pavojų prišaukiančiu objektu. Pastebėjęs, kaip Žiuljenas kažką išsineša iš pastoriaus kabineto, jį paseka Vincentas su dviem draugais ir netrukus pasirodo tvarte. Sara spėja pasislėpti, o Žiuljeną Vincentas ima kvosti, žeminti ir galiausiai, pareiškęs, kad tokius krabus naciai naikina kaip ir žydus, puola trankyti kumščiais, smaugti, spardyti. Tai matanti Sara žino, kuo gali baigtis Vincento siautėjimas, ir jos troškimas išgelbėti draugą nuslopina blaivų protą ir savisaugos jausmą – ji turi perspėti Žiuljeno tėvus. Laimei, nuo Žiuljeno šūksnio pabudę tvarte gyvenantys šikšnosparniai išgąsdina įsibrovėlius ir jie sprunka lauk. Kai susijaudinusi Sara nusileidžia nuo pastogės ir pasako, kad jai nesvarbu, jeigu ją pagaus, ji tik nori padėti, Žiuljenas ima rėkti: „Jei jie tave ras, suims mano tėvus. Jie įvykdys jiems mirties bausmę" (p. 159) ir su ašaromis akyse pratrūksta piktais Sarą smerkiančiais žodžiais. Ši scena byloja, kaip sudėtinga būti žmoniškam nenormaliame pasaulyje, kartu ir tai, kaip šis nenormalus pasaulis komplikuoja Saros ir Žiuljeno draugystę.

Žiuljenui pasveikus susitikinėjimai su Sara atsinaujina. Į jų santykius sutelktas veiksmas vystomas panašia kreive kaip iki dramatiškosios nakties: vaizduojamas vis didesnės artumos radimasis, išaugantis iki meilės jausmų išpažinimo, o tada – žudikiškas nenormaliojo pasaulio antpuolis.

Kasdien susitikinėdami Žiuljenas ir Sara įpranta sėdėti atsirėmę į vienas kito nugarą arba susirėmę šonais ar bent liesdamiesi pėdomis – apie tai nekalbėdami, taip jie siekia jutiminio artumo. O atvirai apie savo jausmus vienas antram prabyla Saros gimimo dieną. Pirmiausia Žiuljenas padovanoja Sarai jo paties iš medžio išdrožtą mažą paukštelį (Sarą jį saugos visą gyvenimą). Atėjus Žiuljeno tėvams su vaišėmis, džiaugiamasi, kad artėja sąjungininkai ir karas greit baigsis. Tokių naujienų pakylėta, likusi viena į piešimo sąsiuvinį Sara žodžiais išlieja ateities svajones, išsako meilę Žiuljenui ir pripiešia jo portretų. Apie vidurnaktį Žiuljenas ateina antrąkart ir miško taku nusiveda Sarą į žydinčių katilėlių pievelę, žioruojančią mėnulio šviesoje. Šioje romantizuotoje erdvėje jis prabyla apie savo svajones ateityje būti su Sara, prisipažįsta visada buvęs ją įsimylėjęs ir tada abu pirmąsyk pasibučiuoja. Grįžus į tvartą, Sara Žiuljenui dovanoja savo piešimo sąsiuvinį. Naktį ji sapnuoja iš dangaus krintančius baltus paukštelius, žadančius nuvesti pas Žiuljeną. O rytą išgirsta kažką esant apačioje ir išvysta Vincentą. Žiuljenui dovanotas sąsiuvinis tampa tragiškų įvykių kaltininku. Beeinantį į mokyklą Žiuljeną sustabdo nacių automobilis, kuriame sėdi ir Vincentas – taip Žiuljeno portfelyje buvęs Saros sąsiuvinis pakliūva į Vincento, tapusio nacių milicininku, rankas. Žiuljenas suimamas, o Vincentas su šautuvu nukanka prie tvarto ir ima šaudyti. Sarai pavyksta išsigelbėti: išlindusi per stogo skylę, ji pabėga į mišką, o besivejantį Vincentą netikėtai sudrasko vilkas. Deja, Žiuljenas su kitais suimtaisiais nužudomas. Sara ilgai ir skausmingai jo gedi: „Atrodė, tarsi širdyje turėčiau didžiulę skylę" (p. 238). Po daugelio metų, kaip tai būdinga daliai nelaimingos meilės siužetų, savo kūdikį Žiuljeno atminimui pavadina jo vardu – Džulianu, toks yra angliškasis vardo atitikmuo. Šį vardą paveldėjo ir su Sara telefonu kalbėjęs anūkas.

Be nelaimingos meilės ir paukščių, struktūruoti romaną bei charakterizuoti Sarą padeda dar vienas – raudonų batelių – archetipas. Gilinantis į jo semantiką romane galima įžvelgti bundančio moteriškumo apraišką, grožio ir elegancijos poreikį, o drauge tuštybę ir vaikišką neklusnumą.

Archetipinių požymių turi ir erdvės modeliavimas. Vietos, kuriose Sara slepiasi – varpinės bokštas, tvarto pastogė, o paskutiniais karo metais Bomje namų palėpė – pagal erdvės vertikalę yra orientuotos aukštyn, kas mitiniame mąstyme traktuojama teigiamai. Be to, viršutinė erdvė siejama su dangaus paukščiais, tad dera prie paukštiškosios romano simbolikos. Beje, Saros slėptuvė tvarto pastogėje už šieno spudulų asocijuojasi su lizdu. Saros gelbėjimas vedant ją kanalizacijos tuneliais primena mitinį apsilankymą požeminiame pasaulyje prieš patenkant į kitą, naują gyvenimo etapą reiškiančią erdvę.

Skaitymo trikdžiai

Įvade minėjau, kad knyga nepasirodė esanti aukščiausios kokybės. Bet išsiaiškinusi jos atsiradimo aplinkybes suvokiau, kad beskaitant kai kurie turinio dalykai užkliuvo dėl klaidingų lūkesčių: maniau, kad tai tikroviškas romanas apie holokaustą, todėl trikdė perdėti, sunkiai įtikimi epizodai. O iš tiesų jame yra sumišę realistinio ir grafinio romano bruožai, ir pastarieji kartkartėmis ardo pasakojimo tikroviškumą. Klasikiniame grafiniame romane tikrovės deformacijos priklauso žanriniam kanonui, taigi ir šiame kūrinyje, supratau, į jas reikėtų žiūrėti pakančiai.

Iš grafinių romanų yra perimti vieno iš veikėjų, *Tourteau* pravardžiuojamo Žiuljeno, kūrimo principai. Jo paveiksle esama gerokai sušvelnintų, bet vis dėlto atpažįstamų savybių, būdingų grafinių romanų gelbėtojo tipažui. Realistiškai vertinant berniuko, vaikštančio su dviem ramentais ir visada nuo kitų atsiliekančio, galimybes, sunku įsivaizduoti, kaip jis įkopia į varpinės bokštą, kuriame pasislėpusi Sara, kaip keturiolika kilometrų brenda kanalizacijos požemiais, sparčiu ėjimu stebindamas vos spėjančią paskui jį mergaitę, kaip po šio žygio, vien įsikibęs rankomis, jis užsikelia ant tvarto pastogės. Tačiau prisiminus, kad grafinių romanų gelbėtojai išsiskiria supergalia ir ištverme, tampa suprantamas toks Žiuljeno fizinių galimybių traktavimas.

Realistinio kūrinio kontekste sunkiai įtikimas Saros išsigelbėjimo epizodas, kai Sara, mišku bėgdama nuo ginkluoto Vincento, išvysta ne kartą sapnuose regėtą vilką, kuris ją apgina: žvilgsniu liepia Sarai likti ten, kur yra, pažada neskriausti, o Vincentą, pasileidusį Saros link, sudrasko. Tačiau ši stebuklui prilygstanti scena neprieštarauja grafinių romanų poetikai. Analogiškai galima vertinti ir Saros virtimą į vieną iš sapne matytų baltų paukščių ir jo akimis matytą Žiuljeno žūtį. Bet įmanoma šį epizodą traktuoti ir kaip Saros viziją, kuria ji įtiki.

Ne visos nuo realybės nutolusios vietos aiškintinos tik komiksų poetikos įtaka. Šis kūrinys, rašytas turint tikslą kovoti prieš antisemitizmą ir skleisti humaniz-

mą, pasižymi didaktiniu kryptingumu. Pagrindinės mintys, kurias norima įdiegti skaitytojui, yra įdedamos į vieno ar kito veikėjo lūpas. Išėmus iš konteksto, jos dažnai skamba kaip maksimos, yra tinkamos cituoti apibendrinant knygos idėjinį turinį, vis dėlto ne visada jos dera vaizduojamoje situacijoje. Pavyzdžiui, visiškai natūraliai nuskamba Vivjenos žodžiai, pasakyti pastoriui Lukui, apsilankius pas jį po Žiuljeno sumušimo: „Blogis bus sustabdytas tik tada, kai geri žmonės nuspręs jį užbaigti" (p. 164). Tačiau Saros monologas, skirtas ką tik gimusiam sūnui, tikrovėje sunkiai įsivaizduojamas: „(...) Tu tik dabar čia atsiradai, – pasakiau jam, – bet kai paaugsi, suprasi, kad gerumas, kaip ir meilė, visada lieka su tavimi. (...) Matai, Džulianai, – pasakiau jam, – visada reikia drąsos, kad būtum geras. Bet išgyvenus laiką, kai gerumas tau gali kainuoti viską – laisvę ir gyvybę, gerumas tampa stebuklu. Gerumas yra viskas. Tai šviesa tamsoje. Tai tavo būties esmė. Tai viltis" (p. 242). Iš tiesų šis monologas skirtas skaitytojui, o ne kūdikiui.

Dėl patetiškos, su šviesos leitmotyvu susietos kalbos nenatūralus atrodo ir trylikamečio Džuliano pažadas močiutei neleisti pamiršti, kas nutiko jos kartai: „Niekad neleisiu jiems pamiršti. Spinduliuosiu savo šviesa... dėl tavęs" (p. 246). Taigi didaktiškumas ir primygtinis kai kurių leitmotyvų akcentavimas kai kur ima gožti stilistinį veikėjų kalbėsenos autentiškumą.

Bet labiausiai, skaitant *Baltąją paukštę*, trikdė ne turinio dalykai, o nekokybiškas vertimas (vertė Gabija Karpauskaitė). Keletą suerzinusių vietų pacituosiu. Džulianas su *Grandmére* kalbasi mobiliuoju telefonu: „(...) ji pasakojo taip tyliai, jog Džulianas turėjo prieiti arčiau telefono, kad ją išgirstų" (p. 14). Betgi Džulianas nestovėjo už metro ar kelių, kad jam reikėtų eiti prie telefono! Močiutė prisimena: „Mano klasiokus ginkluoti kareiviai išvežė sunkvežimiu!" (p. 71). Iš tiesų išvežė įvairių klasių mokinius, Saros bendraklasė tarp jų buvo tik viena. Sara išvysta mamą, sėdinčią prie pianino, ir pasiūlo: „Pagrokim duetą (= duetu)?" (p. 27). Negalėjusi ledų nusipirkti dažnai lankytoje parduotuvėje, Sara nusprendžia: „Turėsiu savo ledus (= sau ledų) nusipirkti kažkur kitur!" (p. 31). Sara gatvėse mato žmones, besisveikinančius „kietu (= ištiestos) rankos pakėlimu" (p. 27). Vertimo kalba yra pakankamai vaizdi ir žodinga, bet kai kuriose vietose derėjo paieškoti sinonimų, pavyzdžiui, įkyriai ir kartais ne vietoje vartojamam būdvardžiui *tobulas*: šiuo žodžiu įvertinama ir nežinoma Saros gimtadienio dovana (p. 19), ir miško aikštelė, kur žydi katilėliai (p. 198), ir tvarto pastogėje Sarai įrengta slėptuvė (p. 93), o štai pastogėje gamtiniams reikalams paliktas kibiras – „tai tikrai netobula" (p. 94). Keista, kad pastogės pertvarkymas į slėptuvę pavadinamas „projektu" (p. 93). Sustabarėjusių žodžių junginių pažodinis vertimas kartais nuskamba alogiškai: „Nesu tikra (= neįsivaizduoju, neišmanau), kaip jie galėjo mane išmaitinti" (p. 102). Sustosiu citavusi, nes tektų prirašyti kelis puslapius. Apmaudu, kad vertėjai, anglų kalbos specialistei, nepadėjo leidyklos redaktoriai (nors vienos redaktorės pavardė ir nurodyta).

Romanas *Baltoji paukštė* – kūrinys, rašytas išmanant, kaip patraukti skaitytoją paauglį, veikti jo jausmus ir skiepyti norimas moralines savybes. Romanas skatina nepakantumą antisemitizmui, neįgaliųjų netolerancijai, ugdo žmoniškumą. Etinį kūrinio grožį stiprina draugystės ir meilės, kaip galingų, gyvenimo geismą palaikančių jėgų, iškėlimas. Išskirtiniu kūrinio privalumu laikytinas psichologizmas – skrupulingas dėmesys mergaitės Saros jausmams ir mintims. Taigi, nors ir su tam tikrais trūkumais, romanas *Baltoji paukštė* yra vertas jaunųjų paauglių dėmesio.

[1] Leidyklos „Alma littera" puslapyje po knygos pavadinimu *Baltoji paukštė* nurodyta tik R. J. Palacio pavardė, interneto prieiga: https://almalittera.lt/products/baltoji-paukste?srsltid=AfmBOoo Nwolpny7W3FkV3INngxom2ny5OFbBGdwCnNs_Jg8fsX2IbGuP (žiūrėta 2025-06-11).

[2] „Geriausios 2024 m. verstinės knygos: vaikų ir jaunimo literatūra", interneto prieiga: https://www.ibbylietuva.lt/naujienos/geriausios-2024-m-verstines-knygos-vaiku-ir-jaunimo-literatura/ (žiūrėta 2025-06-11).

[3] Žr. internete: https://www.amazon.com/White-Bird-R-J-Palacio/dp/0525645535 (žiūrėta 2025-06-11).

[4] Žr. internete: https://www.penguinrandomhouse.com/books/708892/white-bird-a-novel-by-r-j-palacio-with-erica-s-perl/ (žiūrėta 2025-06-11), https://morgensternbooks.com/book/9780593566930 (žiūrėta 2025-06-11), https://www.amazon.com/gp/product/0593566939?tag=randohouseinc7986-20 (žiūrėta 2025-06-11).

[5] Raquel Jaramillo Palacio, Erica S. Perl, *Baltoji paukštė*, [iš anglų kalbos vertė Gabija Karpauskaitė], Vilnius: Alma littera, 2024, p. 253. Toliau cituojant šią knygą skliaustuose bus nurodomi tik citatos puslapiai.

Įspėjimas skaitytojams: pasakojimo centre – ribinės paauglystės patirtys Sabaa'os Tahir romane *Visas mano įniršis*

ALEKSANDRA STRELCOVA

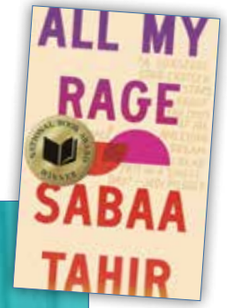

„Razorbill", 2022 m.

Ar žinote, kokios bausmės originalioje Brolių Grimų pasakoje „Snieguolė ir septyni nykštukai" sulaukė piktoji pamotė? Ji buvo pakviesta į princo ir Snieguolės vestuves, kur jos laukė iki raudonumo įkaitintos metalinės kurpaitės. Pamotė turėjo jomis apsiauti ir šokti, iki kris negyva. Bėgant šimtmečiams pasaka vis švelnėjo. O 1937 m. vaikams buvo pristatyta studijos „Disney" versija su kalbančiais paukščiais, gyvūnais ir princu ant balto žirgo.

Panašiu metu, po Antrojo pasaulinio karo, pradėta kurti šiuolaikinė, moderni paaugliams skirta literatūra judėjo kiek kita kryptimi. Pasakoms, nuotykių literatūrai ar maginei fantastikai (angl. *fantasy*) būdingą pozityvą ir laimingos pabaigos formulę išstūmė probleminis, kartais net itin atviras realizmas, paauglių ribinių patirčių vaizdavimas. Kodėl? Į šį klausimą bandysiu rasti atsakymą keliaudama per Tahir romane *Visas mano įniršis* (angl. *All My Rage*, 2022)[1] vaizduojamą dviejų paauglių tapimo suaugusiais žmonėmis istoriją.

Sabaa Tahir Kongreso bibliotekoje Vašingtone Nacionalinio knygų festivalio metu, 2015 m. Nuotr. šaltinis *Fourandsixty*

Apie autorę ir romaną *Visas mano įniršis*

Sabaa Tahir (g. 1983) – pakistaniečių kilmės anglų ir amerikiečių paauglių literatūros rašytoja. Lietuvių skaitytojams ji žinoma iš itin populiarios maginės fantastikos knygų *Žarija pelenuose* (1 d., vertimas į liet. k. 2016), *Deglas naktyje* (2 d., 2017, „Alma littera"). Tahir vaikystė prabėgo Mojave'ių dykumoje (Jungtinėse Amerikos Valstijose, Kalifornijos valstijoje), kurioje

vyksta ir romano *Visas mano įniršis* veiksmas. Baigusi Kalifornijos universitetą (UCLA), rašytoja atliko praktiką laikraštyje *The Washington Post*"[2]. 2022 m. išleistas vyresniesiems paaugliams skirtas romanas *Visas mano įniršis* sulaukė kritikų dėmesio ir buvo apdovanotas „Boston Globehorn", „National Book Award for Young People Literature", „Michael L. Printz Award" premijomis. Autorė knygą rašė 15 metų ir, kaip teigia viename iš interviu, jeigu būtų žinojusi, kiek daug savęs reikės įdėti į pasakojimą, vargu ar iš viso būtų pradėjusi rašyti[3].

Visas mano įniršis – šiuolaikinės problemų prozos pavyzdys. Pagrindiniai veikėjai bręsta pasaulyje, kuris, atrodytų, tikslingai griauna jų nekaltumą. Šiame romane dekonstruojamas amerikietiškosios svajonės mitas (angl. *American Dream*), atskleidžiamas svajonės nepasiekiamumas marginalizuotoms bendruomenėms. Romane pagrindiniai veikėjai – Nura ir Salahudinas (Salas) – yra paaugliai, juos skiria kilmė, religija, socialinė padėtis, asmeninės patirtys. Istorija konstruojama siejant paauglių matymo lauką (dabarties laikas, pasakojimas pirmuoju asmeniu, skirtingos Nuros ir Salo pasakojimo perspektyvos) su intarpais iš Salo mamos gyvenimo[4] (praeities laikas). Pabaigoje sužinome, kad istoriją užrašė į kalėjimą patekęs Salas: „Aš pradedu rašyti. Rašau, kad pabėgčiau. Rašau, kad surasčiau didesnę prasmę, apie kurią kalbėjo Santjagas. Ir rašau, kad suprasčiau. Kad atleisčiau. Iš pradžių atsiranda nuotrupos, paskui – sakiniai, pastraipos ir puslapiai."[5] Istorija tampa autobiografiniu pasakojimu, kurio tikslas – suprasti pyktį, atsirandantį dėl to, kad paaugliai per anksti susiduria su negailestinga realybe. Pasak autorės, svarbu, kad jos knygos paaugliams nagrinėtų suaugusiųjų temas. Tahir žino: jos auditorija gali ir turi išmokti susidoroti su tokiomis problemomis[6].

Pagrindiniai istorijos pasakotojai yra paaugliai Nura ir Salas. Nura gimė Pakistane ir žemės drebėjimo metu tapo našlaite. Dabar ji gyvena JAV kartu su smurtaujančiu dėde Chachu, kuris jau yra numatęs mergaitės ateitį – baigusi mokyklą Nura dirbs jo alkoholiniais gėrimais prekiaujančioje parduotuvėje. Nura svajoja apie kitokį gyvenimą, mokymąsi universitete, tačiau jos norus temdo kaltės jausmas. Kad ir koks žiaurus yra dėdė, bet jis vienintelis atvyksta į Pakistaną ir išgelbsti nuolaužomis užverstą Nurą. Tai yra merginos istorijos leitmotyvas.

Kartu skaitytojas seka ir Salahudino (Nuros vaikystės draugo) pasakojimą. Jis prasideda dieną, kai miršta vaikino mama. Likęs gyventi su alkoholiku tėčiu, paauglys priverstas prisiimti suaugusiojo pareigas. Mėginimas savarankiškai išgyventi paauglio tapatybės virsmą, neatlikus perėjimo ritualų (pabaigti mokyklą, sulaukti 18 metų ir pan.), prieštarauja visuomenės sukurtoms normoms. Salas priima sprendimus, lemiančius jo ateitį – paauglys pradeda prekiauti narkotikais ir atsiduria kalėjime.

Salas: mamos mirtis ir atsisakymas gedėti

Svarbiausios romano *Visas mano įniršis* temos yra gedulas, pyktis, bandymas atrasti savąjį *Aš* svetimoje kultūroje ir kartais net atvirai priešiškoje visuomenėje. Jos atliepia pagrindinio romano interteksto – Elizabethės Bishop eilėraščio „One Art" – įtampą tarp noro išmokti suvaldyti praradimo skausmą ir supratimo, kad praradimas yra katastrofa. Salas atsisako pripažinti mamos mirtį kaip visko pabaigą – tai geriausiai perteikia mamos laidotuvių scena, papasakota paties Salo. Jis tarsi Alberto Camus romano *Svetimas* pagrindinis veikėjas atsitraukia nuo per skaudžios tikrovės, užsideda kaukę ir tampa pasyviu stebėtoju. Svarbiausia – neleisti prasiveržti jausmams. Salas apibūdina sutiktus žmones, pamini jų gyvenimo detales ir vis ieško įrodymų, kad karste yra ne jo mama: „(...) kaip tiek daug erdvės užėmęs žmogus gali tilpti į tokį mažą karstą?[7] – vienas iš paauglio galvoje nuskambančių klausimų. Vienintelė emocija, kurią sau leidžia Salas, yra pyktis ant tėvo. Mamos mirties dieną Salas turėjo rūpintis alkoholio padauginusio tėčio saugumu, todėl nespėjo atsisveikinti su mama.

Salas atsisako pripažinti savo skausmą ir priimti gedulą kaip natūralią būseną. Jis neberašo, nors tai iki mamos mirties buvo kasdienė praktika ir svajonės tapti rašytoju dalis, nelanko mamos kapo: „Kaltė numalšina mano apetitą. Turėčiau nuvykti prie Amos kapo. Pasimelsti ten. Ji būtų to norėjusi. Bet kaskart, kai pradedu važiuoti kapinių link, apsisuku. Nenoriu matyti įrašo. Nura jį parinko, kai imamas Shafikas jos paprašė – net nežinau, kas ten parašyta."[8] Paauglys visą savo energiją skiria darbui viešbutyje. Ir eilėraščio, ir romano tikslas yra parodyti emocinio atsiribojimo kaip strategijos neadekvatumą. Pasakojimo pabaigoje kalėjime atsidūręs Salas praranda judėjimo laisvę, bet turi daug laiko, susiduria su netekčių ir tapatybę formuojančių patirčių galia. Taip skaitytojui parodoma, kad sielvarto neįmanoma tvarkingai padėti į lentyną – jį reikia išgyventi, pripažinti, integruoti į savąjį *aš*[9].

Nura: smurtas, kaltė ir skilusi tapatybė

Viena iš svarbių tapatybės kūrimo sąlygų yra priklausymas bendruomenei. Literatūroje paaugliams tai atspindima per paauglių siekį rasti panašius į save bendraamžius, burtis į grupes. Vis dėlto kur kas dažniau skaitytojams pristatomas nepritampantis, maištaujantis, vienišas veikėjas, tokiu būdu tarsi parodant, kad norminis tapimo suaugusiuoju kelias susijęs su buvimu paribyje ir su tuo susijusiomis ribinėmis patirtimis. Klasikinis pavyzdys – Houldenas Kolfildas (Jerome'o Davido Salingerio romane *Rugiuose prie bedugnės*), šiuolaikinėje lietuvių literatūroje paaugliams jo atitikmuo galėtų būti Vytauto Varaniaus romano *Šiltnamis* („Alma littera", 2019) pagrindinis veikėjas šešiolikmetis Elvinas.

Skaitytojas pirmą kartą sužino apie Nurą iš Salo, tačiau ji tėra greitai iš akiračio dingstantis muzikos, apyrankių ir tamsių džinsų šešėlis. Paauglės balsą išgirstame jos gimimo dieną, kai jai tenka dirbti dėdės parduotuvėje[10]: „Pagal Pakistano pasą ir JAV žaliąją kortą, kuriuos visada nešiojuosi kuprinėje, šiandien yra mano aštuonioliktasis gimtadienis."[11] Nura turėtų išaugti laikinąjį paauglystės etapą, tačiau ji vis dar yra įstrigusi fiziškai, nes laukia žinių iš koledžų ir universitetų, ir psichologiškai, nes nežino, kaip nutraukti kaltės jausmu ir traumuojančia patirtimi pagrįstus santykius su dėde.

Paauglės paveikslas konstruojamas kaip tylios *kitos*. Apie tikruosius jos jausmus sužinome iš muzikos, beveik visada lydinčios paauglę: „Muzika gali būti tikresni namai nei keturios sienos ir stogas."[12] Svarbu tai, kad Nura neturi ryšio su savo praeitimi (ji neprisimena vaikystės, o dėdė atsisako apie tai kalbėti). Šiuo metu mergina formaliai priklauso musulmonų bendruomenei (nors dėdė jai draudžia lankytis pamaldose) ir tai apibrėžia Nuros vietą joje. Būtent šis priklausymas ją atskiria ir nuo bendraamžių – mokykloje iš paauglės tyčiojamasi dėl jos aprangos, odos spalvos, akcento.

Ypač Nurą traumuoja dėdės smurtas. Tai yra bene sunkiausia knygos tema. Ne veltui istorija pradedama įspėjimu, kad joje plėtojamos priklausomybės nuo narkotikų ir alkoholio temos, vaizduojamas fizinis smurtas, islamo fobija, slopinami seksualinės prievartos prisiminimai, mirtis. Knygos autorė tiesiogiai neįvardija, kas vyksta su Nura, tačiau būtent tas neišsakymas, fragmentinis pasakojimas atspindi realybę, kai auka dažnai tyli[13]. Vienoje iš scenų paauglė mato, kaip dėdė iš pykčio sugniaužia ir atleidžia kumščius, tačiau mintyse mergina sau primena: jis mane išgelbėjo. Skaitytojas nemato, kas vyksta, bet tai galima nuspėti iš paauglės būsenos (išgyvenamos baimės, liūdesio, noro pasislėpti muzikoje) ir tokių pasakymų: „Man skauda nugarą. Rankas. Išsipinu plaukus. Jie tokie sunkūs, kad jei turėčiau netoliese žirkles, juos nusikirpčiau."[14]

Nuros gyvenimas yra jos pykčio priežastis. Ji nori išsivaduoti iš dėdės priespaudos, vaikystės patirčių ir iki galo neišgyvento netekties gedulo, jos galimybes ribojančios miestelio realybės. Paauglė negali to padaryti viena. Lūžio tašku tampa diena, kai Nurą ir Salą sustabdo policija, jų mašinoje randa narkotikų, kuriais prekiauja Salas, ir abu jaunuoliai patenka į kalėjimą. Nurai paskiriami nauji globėjai, jos gyvenimas keičiasi, dabar ji gali savarankiškai kurti save.

Salas ir Nura: siejančios patirtys

Salo ir Nuros istorijas sieja kiekvieno jų išgyvenamas pyktis, slopinamas skausmas, gedulas, neteisybės jausmas. Paaugliai yra tarsi vienas kito veidrodžiai: abu neturi saugių namų, jų asmenybes formuoja patirtas ir tebepatiriamas smurtas, imigrantų gyvenimo realybė, socialinis ir ekonominis neužtikrintumas. Viename iš pokalbių Nura klausia Salo: „Tokio mėšlo mokykloje nemoko, tačiau mes turime tai žinoti. Ar manai, kad buvimas suaugusiuoju atpirks viską, ką turėjome patirti vaikystėje?"[15]

Pasakojimo pradžioje matome, kaip neteisingai suprasti jausmai sugriauna ilgai kurtus santykius (Nura pabučiuoja Salą, kuris ją atstumia, nes nevisiškai suvokia savo jausmus, kuriuos jaučia merginai). Ir nors romantiniai paauglių santykiai dabartyje neįmanomi (jie laužo

įprastas kultūrines ir religines normas), tačiau Salo mamos mirtis tampa tiltu, padedančiu sukurti stiprų ryšį.

Laimingos pabaigos galimybė, apie kurią užsimena autorė, neatkeliauja iš „Disney" pasakų pasaulio. Abu veikėjai turi ją sukurti susitaikydami su praeitimi. Būdamas kalėjime Salas pradeda išsilaisvinti nuo kaltės jausmu grįstų įsipareigojimų šeimai, pagaliau jis supranta, kad *Aš* turi teisę formuoti savo ateitį. Išvykusi mokytis Nura atgauna savo balsą ir galimybę būti savimi. Tik sąmoningai pasirinkę kitokį – išlaisvinantį – kelią, veikėjai gali kurti tarpusavio santykius. Vėlesnis jau suaugusių Salo ir Nuros susitikimas prasideda nuo dainos, priklausančios jiems abiem: tai daina apie šviesą ir pradžią, meilę ir viltį, viską, kas anksčiau, kaip atrodė Salui, jam nepriklausė. Jaunuolių bučinys irgi parodo skirtumą – šį kartą veiksmo nelydi skausmas, baimė ar simbolinės monstrų figūros[16]. Nepaisant visko, kas jiems nutiko, jaunuoliai išgyveno ir vėl atrado vienas kitą. Tikriausiai pagrindinė romano pamoka skaitytojams galėtų būti ta, kad tapatybės kūrimas yra aktyvus, nuolatinis procesas ir mes visada galime rinktis, kuo tapti. Tai nepriklauso nuo patirtų netekčių, smurto, kultūrinių lūkesčių.

Apibendrinimas

Literatūroje paaugliams vaizduojamos ribinės patirtys atlieka dvejopą funkciją: 1) jos sukuria atpažinimo lauką skaitytojams, kurie galėjo išgyventi tą patį; 2) jos ugdo empatiją, parodydamos, kaip tokios patirtys formuoja tapatybę, perrašo pasitikėjimo kitais ribas, kokią įtaką daro ateities pasirinkimams. Romane *Visas mano įniršis* Tahir kuria tikrovišką erdvę kalbėdama temomis, kurios vis dar yra nutylimos arba supaprastinamos (ypač lietuviškosios literatūros paaugliams kontekste). Vis dėlto svarbu atskirti, kada kai kurie elementai įterpiami siekiant šokiruoti, o kada norint pabrėžti situacijos neteisybę, universalias problemas ar norint suteikti balsą veikėjams, atsidūrusiems *kito* pozicijoje dėl socialinių, ekonominių ar politinių priežasčių. Skaitant šias istorijas (panašiai kaip žiauriąsias pasakų versijas) reikėtų klausti ne tik, ko tokios istorijos gali pamokyti, bet ir ką aš, kaip suaugęs žmogus, galiu padaryti, kad paaugliams nebereikėtų mokytis išgyventi iš problemų prozos.

[1] Sabaa Tahir, *All My Rage*, New York: Razorbill, 2022. Knyga verčiama į lietuvių kalbą.

[2] Daugiau informacijos apie autorę žr. interneto prieiga: https://sabaatahir.com/about/ (žiūrėta 2025-08-11).

[3] Lauren Puckett-Pope, „Sabaa Tahir Refuses to Pull Her Punches", in *Elle*, 2024-10-10, interneto prieiga: https://www.elle.com/culture/books/a62533511/sabaa-tahir-heir-ember-in-the-ashes-interview-2024/ (žiūrėta 2025-08-10).

[4] Vis dėlto Salo mamos istorija labiau susijusi su religine, kultūrine tema, todėl šiame straipsnyje ji nebus plačiau analizuojama.

[5] Sabaa Tahir, op. cit., 62 skyrius, p. 315. Čia ir toliau vertimas straipsnio autorės. Originale rašoma: *I start to write. I write to escape. I write to find that greater meaning Santiago spoke of. And I write to understand. To forgive. Snippets first, then sentences and paragraphs and pages.*

[6] Op. cit.

[7] Sabaa Tahir, op. cit., 9 skyrius, p. 57. Originale rašoma: *Wondering how someone who filled up a room could fit into a box so small.*

[8] Sabaa Tahir, op. cit., 27 skyrius, p. 160. Originale rašoma: *Guilt quashes my appetite. I should go to Ama's grave. Pray there. She'd have wanted me to. But every time I start driving toward the cemetery, I turn around. I don't want to see her name on that stone. I don't want to see the inscription. Noor picked it after Imam Shafiq asked her – I don't even know what it says.*

[9] Savojo *Aš* paieškų ir mirties tema gvildenama ir į lietuvių kalbą išverstame Johno Greeno romane *Aliaskos beieškant*, [iš anglų kalbos vertė Daumantas Gadeikis], Vilnius: Alma littera, 2015.

[10] Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad pagal musulmonų religinę praktiką vartoti alkoholį draudžiama (o Salo tėtis yra alkoholikas). Paauglės darbas šioje parduotuvėje nėra visiškai legalus. Taip tarsi pabrėžiama, kad tam tikrų taisyklių, kultūrinių, religinių normų galima nepaisyti, kai prarandi ar pradedi neigti su jomis siejamą savo tapatybės dalį. Paprasčiau tariant, tampi kitu.

[11] Sabaa Tahir, op. cit., 3 skyrius, p. 20. Originale rašoma: *According to the Pakistani passport and the US green card I keep in my backpack at all times, it's my eighteenth birthday.*

[12] Sabaa Tahir, op. cit., 10 skyrius, p. 67. Originale rašoma: M*usic can be more of a home than four walls and a roof*.

[13] Salas vaikystėje patyrė lytinę prievartą. Jis prisimena tik nuotrupas, trauminė patirtis pasireiškia kaip negalėjimas pakęsti kitų žmonių lietimosi. Nura ir Salas neigia savo patirtis, jas racionalizuoja, kad išgyventų. Vis dėlto, tik sužinojęs tiesą, paauglys gali pradėti kurti savąjį *aš* ir viduje tūnantį pyktį pakeisti susitaikymu su praeitimi.

[14] Sabaa Tahir, op. cit., 20 skyrius, p. 127. Originale rašoma: *My back hurts. My arms. I unbraid my hair. It's so heavy that if I had scissors nearby, I'd cut it all off.*

[15] Sabaa Tahir, op. cit., 39 skyrius, p. 214. Originale rašoma: *Do you think our adulthood will make up for everything we've had to deal with as kids?*

[16] Pokytis tarp *tada* ir *dabar* atsispindi ir priešpaskutinio skyriaus pavadinime – pasakotojas pristatomas nebe Salo, o Salahudino vardu. Sabaa Tahir, op. cit., 64 skyrius, p. 320–321.

Ką skaityti, kai esi „iš kitos planetos"?

DAIVA RUDYTĖ
(Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)

Rašydama šį tekstą dar kartą peržiūrėjau Mokymosi ypatumų centro „Labirintas" sukurtą dokumentinį filmą apie disleksiją „Vaikai iš kitos planetos" (2022, rež. Šarūnas Mikulskis). Jame savo patirtimi dalijasi vaikai, tėvai ir mokytojai. Ketvirtokų mokytoja Gabrielė Kaupaitė pasakoja apie vieną savo klasės mokinį, kuris, atlikdamas savarankišką užduotį, vietoj pavardės lape užrašė: „Aš esu durnas." Šis užrašas taip sukrėtė mokytoją, kad ji nusprendė ne tik daugiau sužinoti apie disleksiją, bet ir paruošti pristatymą apie šį sutrikimą visai klasei.

Laikyti save prastesniu, „iš kitos planetos", įprasta vaikams, turintiems disleksijos sutrikimą. Tokios nuomonės apie juos yra mokytojai, taip vaikų akademinius gebėjimus vertina tėvai, kol nesužino diagnozės. Filme visi tėvai kartojo tą patį: žinia apie sutrikimą buvo didžiulis palengvėjimas, atsirado tikslas ne spausti vaiką, o jį palaikyti, motyvuoti. Šie vaikai negali garsiai skaityti klasėje, nesvarbu, ar tai yra literatūros kūrinys, ar uždavinio sąlyga, jų nerasime ir sąraše vaikų, perskaičiusių daugiausia knygų, nes jiems pritaikytų skaityti knygų iš viso nėra.

Kiekvienas galime turėti draugą, pažįstamą, kolegą, turintį šį sutrikimą. Gali būti ir taip, kad mes nežinome apie tai, nes tas žmogus sėkmingai prisitaikė gyventi su disleksija (pvz., knygų skaitymą pakeitė jų klausymu). Mokytojų ir tėvų bendruomenė taip pat per mažai žino apie disleksiją. Trūksta visko: informacijos, specialistų, priemonių. Lietuvoje iki šiol neturime nei populiacijos tyrimų, nei oficialių testų, galinčių įvardyti tikslią disleksijos apimtį: „Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos renkama statistika apie specifinius mokymosi sutrikimus yra netiksli, mat diagnozuotų vaikų dalis yra daug kartų mažesnė, nei rodo kitų Europos šalių surinkti duomenys"[1]. Todėl tenka remtis Danijos pavyzdžiu ir atliktų tyrimų duomenimis, kur disleksija sistemiškai stebima jau 50 metų. 2015 m. Danija sukūrė nacionalinį disleksijos testą mokiniams ir studentams, atskleidusį, kad 8 proc. atsakiusiųjų į anketą turi disleksiją[2]. Siekiant kuo anksčiau nustatyti skaitymo sutrikimus ir padėti vaikams, šį testą privaloma atlikti visose Danijos mokyklose. Nėra būdų išgydyti disleksijos, bet sumažinti simptomus įmanoma, ypač jei dirbti pradedama ankstyvame amžiuje[3].

Lietuvoje palyginti mažai turime knygų, pritaikytų skaityti skaitymo sutrikimų turintiems vaikams. Švietimo bendruomenė su disleksijos problema susiduria kasdien, o leidėjai knygų, pritaikytų tokį sutrikimą turintiems vaikams, neleidžia.

2023 m. Suomijoje bibliotekos „Celia" atlikti tyrimai patvirtino, kad pakoregavus tekstą pagal tam tikras taisykles tokius tekstus įveikia ir disleksijos sutrikimą turintys vaikai[4]. Tyrime įvertinta mokinių ir mokytojų patirtis, susijusi su skirtingų skaitymo priemonių naudojimu ugdymo procese. Remiantis šiuo tyrimu nustatytas didelis įvairių skaitymą palengvinančių būdų poreikis. Mokytojai geriausiomis skaitymo pagalbinėmis priemonėmis laiko palengvinta kalba parašytas knygas ir garsines knygas. Dar geresnį rezultatą galima pasiekti, jeigu garsinė knyga yra derinama su popierine knyga ar ekranu. Apklausoje

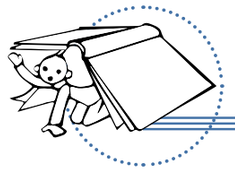

dalyvavę mokiniai, nepaisydami patiriamų su skaitymu susietų sunkumų, akcentavo norą skaityti. Dauguma iš jų teigė, kad garsinės ir popierinės knygos panaudojimas kartu ženkliai palengvina skaitymą. Tyrimo rezultatai aiškiai parodė, jog vienas iš svarbių skaitymo skatinimo būdų, skirtų vaikams, turintiems skaitymo sutrikimų, yra palengvinta kalba parašytos knygos.

Ar rašyti palengvinta kalba tekstus yra sunkiau nei įprastus? Taip, nes įprastai parašytą tekstą tenka perrašyti keletą kartų, kol jis ima panėšėti į tinkamą skaityti disleksijos sutrikimą turinčiam vaikui. Bet tai įveikiama užduotis tiems, kas kuria mokymosi turinį, vadovėlius, egzaminų užduotis.

2024 m. pabaigoje pasirodė pirma edukacinė knyga Daivos Rudytės *Roka, Rokas ir Profesorius H_2O tiria kosmosą* (išleido UAB „Ugos reklama"), specialiai pritaikyta skaityti disleksijos sutrikimą turintiems vaikams. Vartant šios knygos puslapius iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad ji niekuo nesiskiria nuo įprastos knygos. Tik įdėmiai perskaičius tekstą ir peržiūrėjus iliustracijas galima pamatyti skirtumus. Skaitytojas vaikas šių skirtumų nepastebi – tai irgi svarbu: niekam nepatinka būti išskirtam. Tik ženklelis ant knygos viršelio pažymi šios knygos išskirtinumą.

Rašant tokias knygas būtina vartoti palengvintą kalbą – lengvai suprantama kalba ir palengvinta kalba nėra tas pat. Pirmuoju atveju tekstai rašomi atsižvelgiant į psichikos ar protinę negalią turinčių asmenų gebėjimą suprasti tekstą, o palengvinta kalba parašyti tekstai skirti skaityti visiems, tik pasirenkama paprastesnė sakinio struktūra, trumpesnis sakinys (jį sudaro 8–12 žodžių). Privalu kiekvieną sakinį pradėti iš naujos eilutės – taip išryškinama sakinio pagrindinė mintis. Sakiniuose vartojami pasikartojantys žodžiai. Disleksijos sutrikimą turintiems vaikams sunku skaityti baltame lape parašytą tekstą, todėl ruošiant vaizdinę medžiagą reikėtų ją pateikti ant švelniai tonuoto popieriaus. Būtina atsižvelgti ir į pasirinktų spalvų gamą, nes tai gali palengvinti arba apsunkinti skaitymą: pavyzdžiui, daug rožinės spalvos knygoje skaitytojui gali sukelti galvos skausmą.

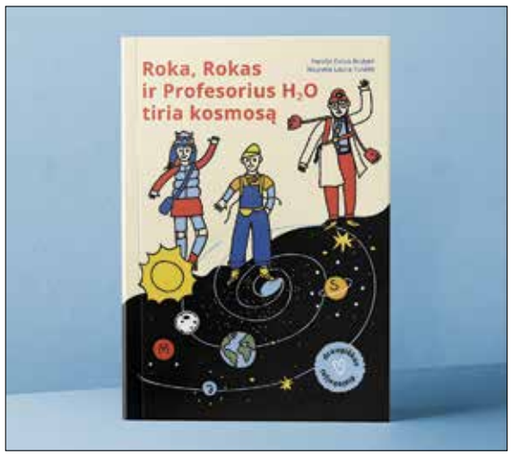

Knygą iliustravo ir maketavo Laura Tulaitė

Knygose, skirtose disleksijos sutrikimą turintiems vaikams, būtinai turi būti iliustracijų – mat šie vaikai pirmiausia „skaito" paveikslėlius. Tačiau iliustracijų tekste neturėtų būti daug, jose neturi būti smulkių detalių, jos turi atitikti knygos turinį.

Įprastose knygose vaikams, net ir vadovėliuose, dažnai būna per daug vaizdinės medžiagos, kadangi tikimasi, jog ji atkreips vaikų dėmesį, sužadins jų smalsumą. Skaitymo gebėjimo sutrikimų turintiems vaikams toks vaizdinis triukšmas trukdo susieti tekstą ir vaizdą, blaško mintį. Labai svarbus yra ir teksto šriftas, tarpai tarp eilučių. Ranka rašytas šriftas, kaip ir tekstas, parašytas tik didžiosiomis raidėmis, netinka disleksijos sutrikimą turintiems vaikams.

Manau, palengvinta kalba galėtų būti rengiama didelė dalis edukacinės literatūros vaikams – ne tik knygos, vadovėliai, uždavinynai, bet ir pačių mokytojų ruošiama medžiaga: tokiu būdu galima susisteminti ir taupiai pateikti informaciją. Taip pateikta ji lengviau suprantama visiems mokiniams. Turime pasistengti, kad žinios būtų prieinamos visiems vaikams, sudaryti tokias mokymosi sąlygas, kurios neišskirtų vienos ar kitos vaikų grupės iš kolektyvo, nes kitoniškumas neretai tampa patyčių objektu.

Sutinku, kad taip paruoštų tekstų rašymas reikalauja papildomų pastangų, laiko sąnaudų. Gerokai paprasčiau būtų naudoti elektroninę knygos versiją, paruoštą EPUB3 formatu, leidžiančią kiekvienam skaitytojui pritaikyti tekstą pagal savo poreikius. Taip nuo šių metų turėtų būti rengiamos visos elektroninės knygos Lietuvoje[5]. Kuo šis formatas ypatingas? Jis leidžia padidinti teksto šriftą, tarpus tarp eilučių, skaitoma eilutė išskiriama kita spalva. Įgarsintoje elektroninės knygos versijoje girdimas diktoriaus balsas. Šiuo metu turime šešias taip parengtas knygas vaikams: dvi knygas išleido

leidykla „Lapas" (Gabijos Grušaitės *Grožis ir Heizelis* ir Neringos Dangvydės *Gintarinė širdis*), keturias knygas išleido Lietuvos audiosensorinė biblioteka (Juleso Verne'o *Aplink žemę per 80 dienų*, Lymano Franko Baumo *Ozo šalies burtininkas*, Jameso Matthew Barrie'o *Piteris Penas ir Vendė*, Roberto Louiso Stevensono *Lobių sala*). EPUB3 formatu parengtą knygą lengva skaityti ir regos negalią turintiems skaitytojams. Tokia knyga suteikia galimybę pamatyti iliustracijas, nes diktorius papasakoja, kas nupiešta paveikslėlyje. Lietuvos audiosensorinė biblioteka peržiūri ir sertifikuoja EPUB3 formatu parengtas knygas. Jas galima rasti virtualioje ELVIS bibliotekoje. Artimiausiu metu Lietuvos audiosensorinė biblioteka planuoja šiuo formatu išleisti dar dvi knygas vaikams: Kate's DiCamillo *Nepaprasta Edvardo Tiuleino kelionė* ir Anitos Generi *Žvaigždžių pasakos*.

Idealiausia, jeigu disleksijos sutrikimą turintiems vaikams knygos būtų parašytos palengvinta kalba ir leidžiamos EPUB3 formatu. Tuomet vaikai būtų aprūpinti visokeriopai jų poreikius atitinkančiomis ugdymo priemonėmis. Tačiau realybė yra tokia, kad dar ilgai mokyklose planšetė nebus kiekvieno mokinio darbo priemonė, o vaikai skaitys popierinius vadovėlius ir knygas. Didelė dalis edukacinės literatūros mokykloms, tarp jų ir egzaminų užduotys, kuriamos jau dabar, todėl turbūt būtų tikslinga pradėti kalbėti apie tai, kad nauji vadovėliai ir egzaminų užduotys atitiktų ne tik atnaujintas švietimo programas, bet ir būtų parašyti taip, kad juos galėtų skaityti visi vaikai.

[1] Cit. iš Linos Miltenienės, Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademijos specialiosios pedagoginės pagalbos (logopedijos, specialiosios pedagogikos) bakalauro programos vadovės, pranešimo, skaityto 2023 m. gruodžio 14 d. konferencijoje „Skaitymo ir rašymo sutrikimų turintis mokinys: SUPRASK. PADĖK. TIKĖK".

[2] Mads Poulsen, Holger Juul, and Carsten Elbro, 'A National Test of Dyslexia', Annals of Dyslexia, 73.3 (2023), p. 337–355, interneto prieiga: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/37418132/ (žiūrėta 2025-01-20).

[3] „Is my child dyslexic?", interneto prieiga: https://www.bdadyslexia.org.uk/advice/children/is-my-child-dyslexic/signs-of-dyslexia-early-years (žiūrėta 2025-01-20).

[4] Veera Kivijärvi, „Teachers' and pupils' experiences of reading aids", in Accessibility Library Celia report 2023, interneto prieiga: https://www.celia.fi/wp-content/uploads/2024/01/Teachers-and-pupils-experiences-of-reading-aids.pdf (žiūrėta 2025-01-20).

[5] Žr. Lietuvos Respublikos gaminių ir paslaugų prieinamumo reikalavimų įstatymas Nr. XIV-1633, 2022 m. gruodžio 8 d., interneto prieiga: https://vpt.lrv.lt/lt/naujienos-3/svarbu-2025-m-birzelio-28-d-isigalioja-gaminiu-ir-paslaugu-prieinamumo-reikalavimu-istatymas/ (žiūrėta 2025-08-07).

Prabilti Dauno sindromą turinčio žmogaus balsu

Literatūrologė dr. **Laimutė Adomavičienė** kalbasi su rašytoja **Laura Varslauskaite,** knygos *Mano didelis mažas Aš* autore

– Esate (e)migrantė lietuvių vaikų rašytoja: 2009–2018 m. gyvenote Jungtinėje Karalystėje ir studijavote tarptautinius santykius (podiplominės studijos). Sugrįžote į Lietuvą ir įsitraukėte į „Kurk Lietuvai" veiklą. Papasakokite, kas lėmė Jūsų grįžimą? Kokia buvo Jūsų adaptacija?

– Tiesą pasakius, niekada nesijaučiau atitolusi nuo Lietuvos, nes visuomet žinojau, kad grįšiu. Mano išvykimo nesąlygojo jokie veiksniai, išskyrus tai, kad baigusi universitetą norėjau pakeliauti, pažinti pasaulį, galbūt sau atsakyti į kažkokius klausimus. Tas ieškojimas užtruko nei daug, nei mažai – devynerius metus, tačiau per tą laiką spėjau įsitikinti, kad noriu gyventi savo šalyje, kuri kasdien vis labiau auga, stiebiasi ir niekuo neatsilieka nuo daugelio Vakarų Europos valstybių. Jokio adaptacijos periodo nebuvo, jo ir nereikėjo – galbūt prie to prisidėjo ir minėtoji programa ,,Kurk Lietuvai", dėl kurios per vienus metus įsitraukiau į du projektus ir spėjau susipažinti ne tik su viešojo sektoriaus institucijų darbu, bet ir su daugybe puikių žmonių.

– Kas (e)migracijoje skatino kurti? Žvilgsnis iš šalies, laiko turėjimas ar kitos priežastys?

– Kurti svajoju nuo vaikystės. Man didžiulį įspūdį darė rašytojai – juos net šiek tiek mistifikuodavau. Keletui jų apsilankius mokykloje, sukaupdavau visą drąsą ir užduodavau jiems klausimų, sėsdavau ant kėdės, kurioje jie sėdėjo, ryte rydavau jų biografijas ir bandydavau ieškoti panašumų. Suaugau ir mano santykis su rašytojyste ženkliai pakito – dabar į tai žiūriu kaip į gana vienišą, sudėtingą ir daug savidrausmės reikalaujantį amatą. Dieviškumo daug mažiau, nes suprantu, kad mūza ant peties nusileidžia tik tiems, kas dirba, bet ne apie tai svajoja.

– Kiek teko domėtis, rašytojai kuria knygas apie vaikus, turinčius Dauno sindromą, kai patys su tuo susiduria šeimoje ar artimoje aplinkoje. Kokia Jūsų patirtis (be darbo su tokiais vaikais), paskatinusi parašyti knygą?

– Vienintelis ir pagrindinis šios knygos įkvėpimo šaltinis – 50 metų Dauno sindromą turintis Josephas, su kuriuo beveik trejus metus dirbau Jungtinėje Karalystėje. Mano užduotis buvo ne tik lydėti Josephą į koledžą, polikliniką, maisto prekių parduotuvę, bet ir palaikyti jam kompaniją einant į vakarėlius, kuriuos jis labai mėgo, į kirpyklą ar kitur. Kartu net ir atostogavome – keliavome į Škotiją. Tikriausiai niekada nepamiršiu, kaip nuo pusės šešių ryto Josephas, pasipuošęs kostiumu, sėdėjo savo žaliajame krėsle ir nekantraudamas laukė mudviejų atostogų pradžios, o sužinojęs, kad jau metas eiti į autobusą, ėmė padūkėliškai šypsotis.

– Neturėjote išankstinės nuostatos – baimės dirbti su Josephu?

– Nuo pirmosios dienos Josephas ėmėsi globoti mane, o ne atvirkščiai. Susipažinau su jo aplinka, pomėgiais, mėgstamais miuziklais, užkandine, kurioje jis savaitgaliais savanoriavo – viskas vyko tarytum savaime. Mokėmės vienas iš kito, ryškiausiai pamenu tai, kad be galo daug juokėmės. Kelerius metus stebėdama jo kasdienį džiaugsmą negalėjau neužrašyti šios istorijos – žinojau, kad ji turi prabilti Dauno sindromą turinčio žmogaus balsu. Balsu, kuris paskatintų skaitytoją, ypač jauną žmogų, pasvarstyti, ar ir jis galėtų tapti geriausiu Benedikto draugu?

– Ne tiek daug yra knygų, kurių pagrindinis veikėjas – berniukas ar mergaitė, turintys Dauno sindromą. Istoriją pasakoja pagrindinis veikėjas, nors kai kur pasigirsta ir visažinio naratoriaus balsas, sulietas su Benedikto požiūriu. To siekėte sąmoningai?

– Rašydama knygą nieko nesiekiau sąmoningai – tiesiog norėjau papasakoti paprastą istoriją, prasibrauti giliau į Benedikto – Josepho – kasdienybę, paneigti stereotipą, kad žmonės, turintys Dauno sindromą, yra kitokie. Kaip ir mes, taip ir šie žmonės yra skirtingi ir unikalūs.

– Jūsų knyga pagal atnaujintą Lietuvių kalbos ir literatūros pagrindinio ugdymo bendrąją programą įtraukta į 8 klasės vadovėlius. Kaip dėl to jaučiatės ir kokią žinutę siunčiate skaitytojams paaugliams?

– Džiaugiuosi, kad jaunoji karta turi galimybę susipažinti su Benedikto istorija. Tikiu, kad tik būdami empatiški, stengdamiesi pažinti kitą žmogų augame kaip asmenybės, kaip tauta ir kaip valstybė.

– Kiek teko domėtis, nėra daug Dauno sindromą turinčių žmonių, pasiekusių mokslo aukštumų. Todėl tokie atvejai labai įkvepia ir vaikus, turinčius Dauno sindromą, ir jų tėvus.

– Išsivysčiusiose šalyse daugybė asmenų, turinčių Dauno sindromą, mokosi universitete, dirba, užsiima prasmingomis veiklomis. Turime įkvepiančių istorijų ir Lietuvoje, pavyzdžiui, gimnastikos sporto klubo „Skrydis" sportininkai, į Lietuvą parvežantys aukso medalių. Daugybė tyrimų leidžia teigti, kad dirbant su vaiku galima pasiekti gerų, kartais ir labai gerų rezultatų. Dauno sindromas – tikrai ne kliūtis siekti aukštumų.

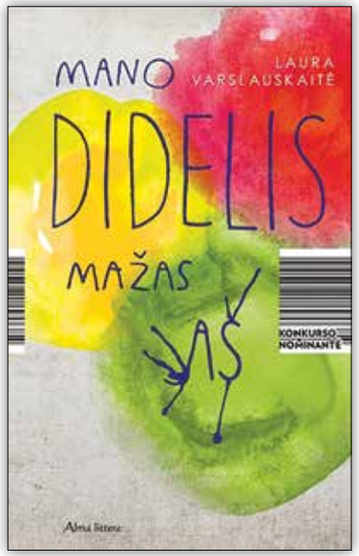

„Alma littera", 2016 m. Viršelio dail. Jurga Šarmavičiūtė

– Kaip keičiasi požiūris į negalią turinčius žmones, tarp jų ir vaikus, Lietuvoje? Palyginkite su tuo, ką teko patirti Jungtinėje Karalystėje.

– Situacija Lietuvoje tikrai keičiasi į gerąją pusę: vis daugiau kalbama apie žmones su negalia, įtraukųjį ugdymą, visų be išimties žmonių teisę į orumą. Aišku, visai kas kita yra žmonių požiūris, kurį pakeisti užtrunka ilgiau, nei patvirtinti įstatymą – vis dar yra nepagrįstų baimių, nežinojimo. Tačiau tikiu, kad mes, kaip visuomenė, sugebėsime peržengti ir šį slenkstį.

– Gal šiuo metu kuriate vaikams ar suaugusiesiems?

– Taip, galvoju apie naują knygą vyresniesiems paaugliams. Apie ką ji, dar ir pati nežinau, matyt, apie gyvenimą.

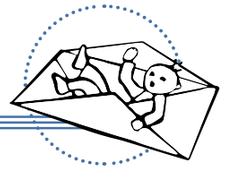

Keturi *Moksleivio* (1958–2001) dešimtmečiai

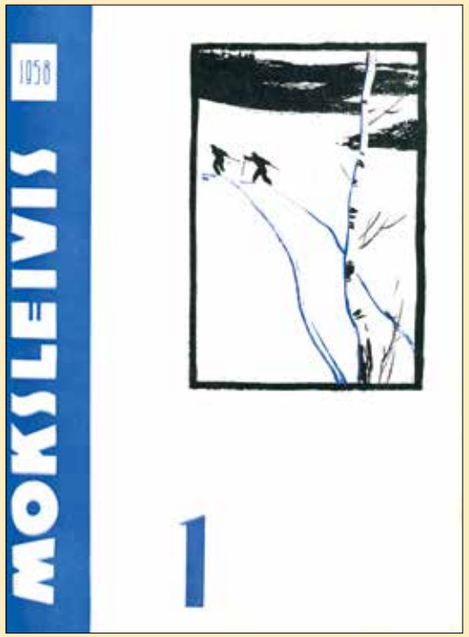

Moksleivis, Nr. 1, 1958 m. (pirmasis žurnalo numeris)

Mėnesinis žurnalas *Moksleivis*, ėjęs 1958–2001 m. su vienų metų pertrauka, buvo universalus leidinys, skirtas vidurinių mokyklų mokiniams, todėl jame buvo derinamos temos, atliepiančios tiek mokyklos gyvenimą, tiek platesnius jaunimo interesus. Sovietmečiu jis buvo svarbus švietimo ir jaunimo kultūros leidinys, atspindėjęs to meto visuomenės nuotaikas, švietimo sistemos aktualijas ir jauniems žmonėms rūpimus dalykus. *Moksleivis* ne tik informavo, bet ir ugdė jaunąją kartą, skatino kūrybiškumą, ypač per literatūrą. Lietuvai atgavus nepriklausomybę gana greitai žurnalui iškilo hamletiškasis klausimas: „Būti ar nebūti?“ Sumažėjus populiarumui, neslėpdami apmaudo ir nusivylimo, leidėjai su skaitytojais 2001 m. paskutiniame numeryje atsisveikino... visam laikui.

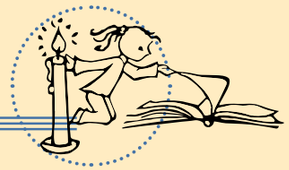

Moksleivio redakcija buvo sudaryta iš patyrusių žurnalistų, rašytojų ir švietimo specialistų, siekusių, kad leidinys būtų aktualus ir patrauklus. Nors redaktorių sąrašas per daugiau nei keturis dešimtmečius keitėsi, keli vardai išsiskiria dėl savo indėlio. Jonas Lankutis, literatūros kritikas ir redaktorius, ypač prisidėjo prie literatūrinių rubrikų kūrimo. Jo dėka *Moksleivis* tapo jaunųjų rašytojų, publikavusių savo kūrinius, platforma. Lankutis, rūpindamasis, kad žurnale būtų aptariami svarbūs lietuvių literatūros kūriniai, skatino mokinius domėtis literatūra. Albertas Zalatorius, literatūros kritikas, siekė, kad *Moksleivis* būtų ne tik informatyvus, bet ir estetiškai patrauklus. Jo redaguojami numeriai išsiskyrė kokybiškais literatūriniais straipsniais ir diskusijomis apie jaunimo literatūrą. Ilgiausiai, kone dvidešimt metų, žurnalo vyriausiuoju redaktoriumi dirbo rašytojas Algimantas Zurba. Turbūt todėl, kad dvidešimt aštuonerius metus jis dirbo Jaunųjų filologų konkurso komisijoje, iš jų septyniolika metų jai vadovavo, *Moksleivyje* buvo spausdinami konkurso nugalėtojų darbai.

Žurnalas daug dėmesio skyrė švietimo aktualijoms: mokymo metodams, mokinių pasiekimams, mokyklų reformoms. Straipsniai apie olimpiadas, pažangius mokinius, mokytojų darbą buvo nuolatinė rubrika. Pavyzdžiui, dažnai buvo aprašomi matematikos, fizikos ar chemijos konkursų laimėtojai, aptariami nauji mokymo būdai, mokyklų renginiai.

Moksleivis stengėsi būti arti jaunimo, todėl publikavo straipsnius apie populiariąją kultūrą: muziką, kiną, teatrą, sportą. Buvo apžvelgiami filmai, spektakliai, knygos, muzikos grupės, aptariami jaunimo pomėgiai, pavyzdžiui, turizmas, žygiai. Ypač populiarūs buvo straipsniai apie keliones po Lietuvą, skatinę mokinius tyrinėti gamtą ir gimtąjį kraštą.

Žurnale buvo straipsnių apie mokslinius atradimus, technologijų pažangą ir jų reikšmę. Mokiniai buvo supažindinami su kosmoso tyrinėjimais, inžineriniais išradimais, buvo siūloma paprastų eksperimentų, kuriuos mokiniai galėjo atlikti patys.

Literatūra buvo viena pagrindinių *Moksleivio* temų. Apžvelgiamos naujos jaunimo knygos, aptariami lietuvių literatūros klasikai: Jonas Biliūnas, Antanas Vaičiulaitis, Vincas Mykolaitis-Putinas. Šios apžvalgos skatino mokinius domėtis literatūra ir skaityti. Straipsniuose buvo aptariama, kaip literatūra padeda suprasti istoriją, etiką, visuomenės problemas, ir taip siekiama integruoti literatūrą į mokymosi procesą.

Moksleivis reguliariai publikavo mokinių eilėraščius, apsakymus, esė ir kitus kūrinius. Tai buvo reikšminga galimybė jauniesiems autoriams parodyti savo talentą ir sulaukti pripažinimo. „Žurnale debiutavo nemažai tų kūrėjų, kurie šiomis dienomis vertinami ir gerai žinomi – pelnę savo vardą visos lietuvių literatūros kontekste: Violeta Palčinskaitė, Sigitas Geda, Liutauras Degėsys, Valdemaras Kukulas, Jurga Ivanauskaitė ir kt.“[1] *Moksleivis* suteikė galimybę išbandyti ir literatūros kritiko plunksną. Ryškiausi buvo Valdemaro Kukulo ir Juliaus Kelero kritikos debiutai.

Svarbu pažymėti, kad žurnalas buvo iliustruojamas mokinių piešiniais, nuotraukomis iš mokyklų renginių, karikatūromis. Tai darė leidinį gyvybingą ir prieinamą. *Moksleivis* skatino mokinius siųsti laiškus redakcijai, dalytis savo mintimis, kūryba ar pasiūlymais. Itin populiari buvo rubrika „Laiškai redakcijai“, nes leido mokiniams jaustis išgirstiems, be to, taip buvo kuriamas redakcijos ir skaitytojų dialogas. Žurnalas stengėsi išlaikyti jaunatvišką toną, patraukti jaunimo dėmesį publikuodamas anekdotus, mįsles, humoristinius straipsnius.

Moksleivis buvo platinamas mokyklose ir bibliotekose, didelį jo populiarumą tam tikru metu rodo tiražas, pvz., 1981 m. jis siekė 105 100 egz., 1985 m. – 70 000 egz.

Taigi *Moksleivis* buvo svarbus Lietuvos švietimo ir jaunimo kultūros leidinys, atspindėjęs sovietmečio ir vėlesnių laikų jaunimo interesus. Pagrindinės temos – švietimas, jaunimo kultūra, mokslas ir literatūra – atitiko mokinių poreikius ir ugdė jų kūrybiškumą. Ypač svarbus buvo dėmesys literatūrai, žurnalas tapo jaunųjų talentų saviraiškos erdve. *Moksleivis* išlieka reikšmingu Lietuvos švietimo ir kultūros istorijos fragmentu.

Parengė ***Rita Karpavičienė***

Moksleivis, Nr. 11–12, 2001 m. (paskutinis žurnalo numeris)

Viršelio aprašas: *Vytauto Milišausko nuotraukoje – Beatričė Baltrušaitytė iš sostinės Petro Vileišio pagrindinės mokyklos, su kitais atlikėjais jau išleidusi savo kompaktinį diską ir garso kasetę, į LRT fondus pateko 4 jos įrašai, dainuoja koncertuose, vakarais mokosi Balio Dvariono muzikos mokykloje.*

Moksleivis, Nr. 11–12, 2001 m. (įžanginio straipsnio puslapis)

[1] Ieva Birmantaitė, *Jaunųjų poetų debiutai žurnale* Moksleivis *(1958–2001): magistro baigiamasis darbas,* Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2012, p. 37, interneto prieiga: https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/c33616f3-304d-413e-9b1d-fbec2ee14307/content (žiūrėta 2025-08-26).

Susitikimas

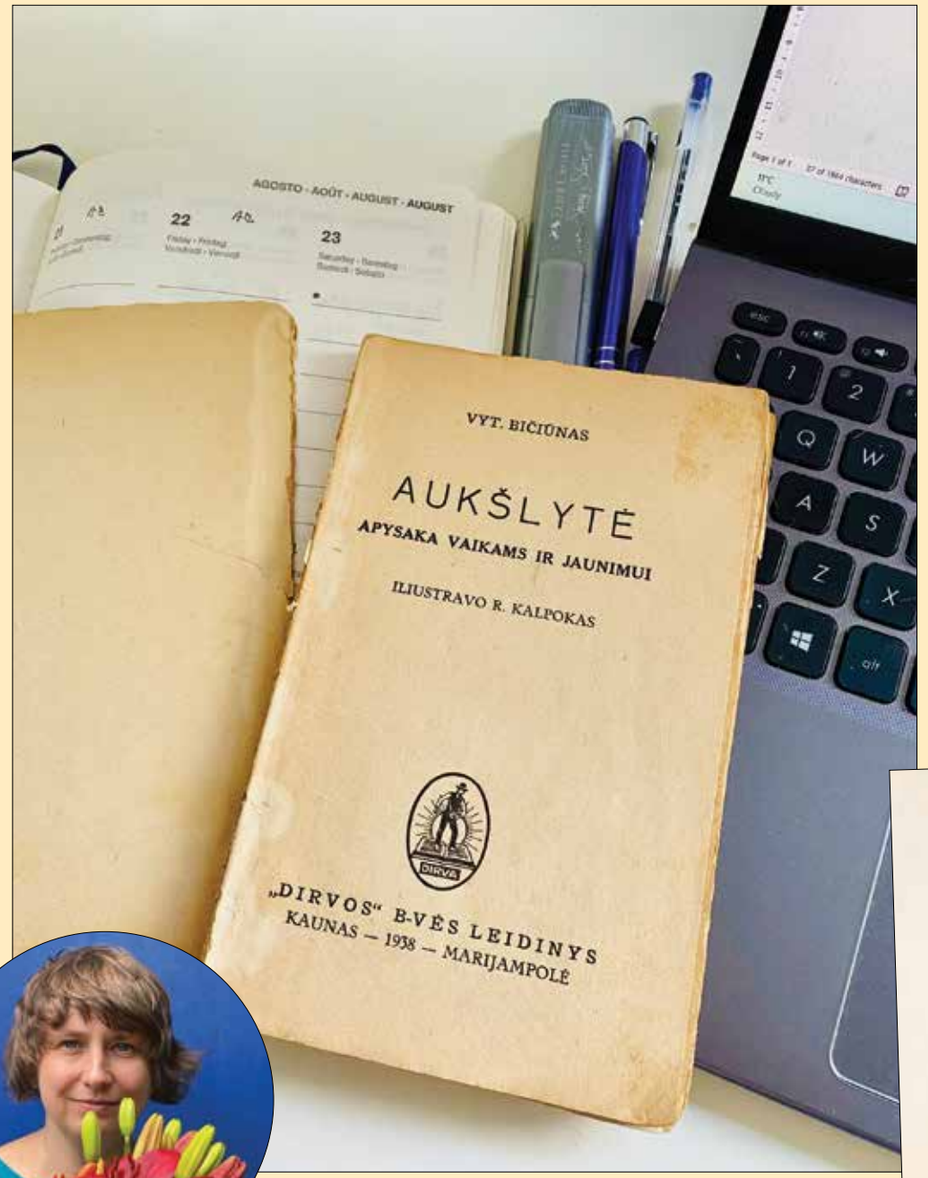

Astos Plechavičiūtės asmeninio archyvo nuotr.

Ant Astos Plechavičiūtės darbo stalo. 2025 m.

Esu girdėjusi, kad Vytautas Bičiūnas mėgo žvejoti. Esą, nuvykęs į Užpalius, savo žmonos Natalijos Namikaitės-Bičiūnienės gimtinę, jis ne prie ūkio darbų su vyrais skubėdavo, o link Šventosios su meškere ar molbertu. Galima tik spėlioti, kad tai buvo atokvėpis po įvairiausių darbų, kurių jo gyvenime netrūko. Vytautas Bičiūnas (1893–1942) buvo išskirtinai veiklus žmogus: rašytojas, teatro veikėjas, dailininkas, dailės ir literatūros kritikas, Steigiamojo Seimo narys. Jis dar ir mokytojavo, ir vadovėlius rašė. Atrodo, tarpukario kultūros veikloje nebuvo kultūros srities, kur jis nebūtų rankos pridėjęs. Matyt, visai logiška, kad visame šiame darbų verpete 1938 m. pasirodė ir vaikams skirta knygelė *Aukšlytė*. Ar ji galėjo būti skirta tik saviems vaikams? Tais metais jo jauniausiai dukrai Jūratei suėjo 14 metų. Du sūnūs – Rimantas ir Vaidevutis – buvo keleriais metais vyresni už seserį. Deja, tai vienintelė vaikams skirta Vytauto Bičiūno knygelė. Galima tik spėlioti, ar vaikų literatūra Vytauto tiesiog nebedomino, ar nebuvo laiko, ar viskas būtų susiklostę kitaip, jei ne 1941 m. birželio 14 d. trėmimai, kurių metu jis, atskirtas nuo šeimos, papuolė į Sverdlovsko kalėjimą, o 1942 m. spalio 30 d. buvo sušaudytas Sosvos lageryje už „kontrrevoliucinę veiklą".

Kai rašau šį tekstą, Vytauto Bičiūno *Aukšlytė* guli ant mano darbo stalo skaidrioje įmautėje (būtų labai gerai knygą perrišti), nes byra puslapiai, todėl skaityti tikrai patogiau internete – ji yra ir suskaitmeninta*. Sako, kad šį egzempliorių esu perrėžusi virbalu, – neprisimenu, o ir virbalo pėdsako nematau. Pirmą kartą prisiruošiu ją atidžiau paskaityti. Bet skaitau ne kaip tarpukario vaikų literatūros kūrinį, pretendavusį patekti į reikšmingiausių knygų vaikams ir Lietuvai šimtuką. Ir ne kaip animalistinę pasaką, ieškodama prasmių, moralo ar kitų dalykų. Skaitau ir bandau įsivaizduoti, kaip gyvai skambėjo rašytojo balsas, kokius intonacijų niuansus galėjai išgirsti. Įsivaizduoju, kad panašiai jis kalbėjo namuose su vaikais, su mano močiute Jūrate, tada buvusia keturiolikos metų paaugle. Ar ir jai pasakodavo, kaip reikia žvejoti? Gal tie pokalbiai ir knygelės pagrindu galėjo tapti? Perskaičius šią knygelę, man galvoje sukasi tik viena mintis: „Štai kaip susitikome, proseneli, 2025 m. vasarą prie mano darbo stalo. Galbūt netikėtai, o gal ir ne. Tu – kaip vaikų knygos autorius, aš – kaip vaikų literatūros tyrėja."

Parengė ***Asta Plechavičiūtė*** (LNB)

* *Aukšlytė: apysaka vaikams ir jaunimui*, interneto prieiga: https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003931757 (žiūrėta 2025-08-29).

Astos Plechavičiūtės prosenelis Vytautas Bičiūnas su žmona prosenele Natalija Namikaite. Apie 1920 m.

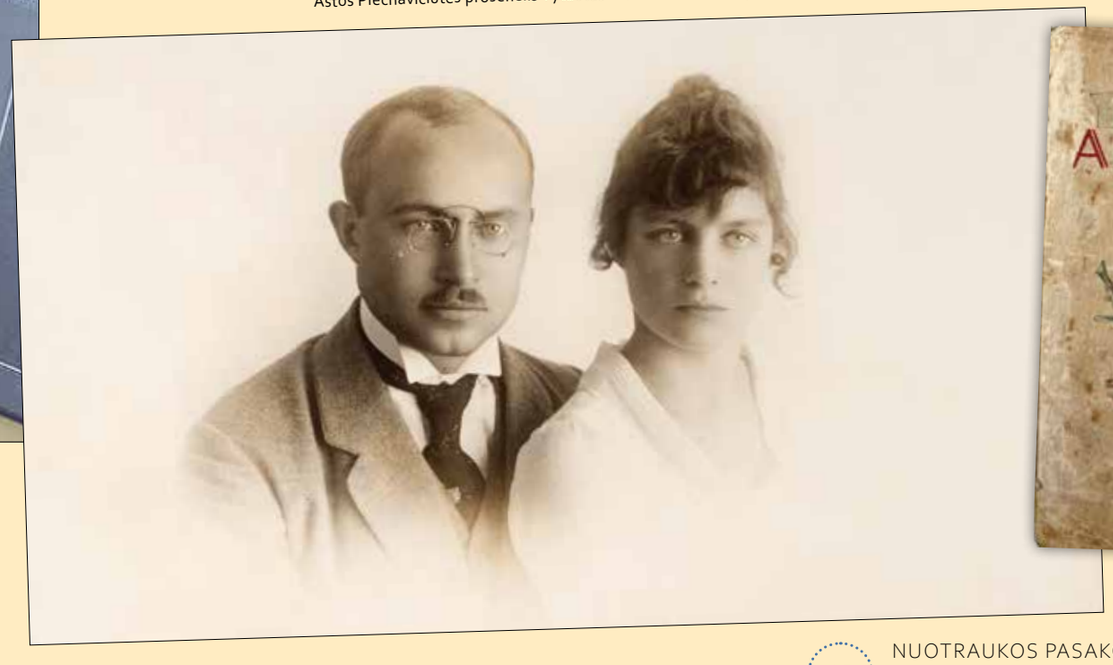

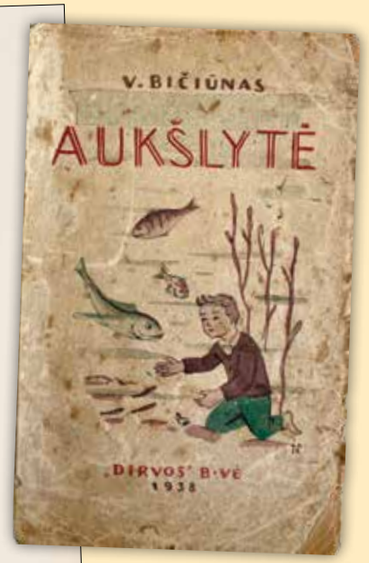

Viršelio dail. Rimtas Kalpokas

Knygos visada juda – ar ekranuose, ar mūsų vaizduotėje

Knygų dailininkė **Sigutė Chlebinskaitė** atsako į žurnalistės **Almos Valantinienės** klausimus

Sigutė Chlebinskaitė prie Albrechto Diurerio portreto. Diurerio namas-muziejus, Niurnbergas, 2019 m. Taidos Balčiūnaitės nuotr.

– Miela Sigute, man teko laimė pažinti ir kalbinti visas tris skirtingų kartų dailininkes: Jūsų močiutę, architektę, vaikų knygų ir vadovėlių iliustruotoją Taidą Musteikytę-Balčiūnienę, Jūsų mamą grafikę Taidą Balčiūnaitę ir Jus. Gimėte menininkų šeimoje. Jūsų tėtis Saulius Chlebinskas – žymus knygos dailininkas. Papasakokite, kaip augote šeimoje žmonių, turinčių išskirtinį santykį su knygos menu. Ar stebėdavote, kaip jie dirba, kuria?

– Miela Alma, dėkoju jums už skirtą jautrų dėmesį ir laiką man brangiems žmonėms ir kolegoms. Apie išskirtinį santykį būdama tarp jų niekada nepagalvojau – tai buvo kasdienybė ir būtinybė, supusi mane ir brolius, pusseseres ir pusbrolius. Augome gausioje šeimoje, nes kadaise močiutė savo santuokos dieną pasižadėjo Lietuvai padovanoti daug vaikų – jau buvo aprimęs skaudus karo, tremčių laikas. Tą pažadą ištesėjo – kartu su seneliu architektu Vaclovu Balčiūnu užaugino savo 9 vaikus ir ne vieną kartą mažųjų, užaugusių su jos iliustruotomis knygomis. Matyti nuolat ką nors veikiančius senelius, mamą ar tėtį buvo natūralu. Ir visai nesvarbu, ką jie veikdavo: pjaustydavo obuolius, ruošdavo šaltanosius, raugdavo girą, kepdavo „Napoleoną“, iš tuščių silkių konservų dėžučių formuodavo širdeles kepimo formoms ar šviestuvų gaubtus, iš tuščių pieno pakelių – indelius uogoms rinkti ar lesyklėles, pjaudavo žolę, genėdavo medelius, pindavo krepšelius, šluodavo kiemą, megzdavo, siūdavo, kurdavo židinį, priimdavo svečius... Visada atrodė, kad mūsų giminės lizde viskas yra skaniausia, geriausia, jaukiausia, kad esam labai apdovanoti ne dėl to, kad niekad nieko materialiai nebūtų trūkę, bet kad tas sumanumas, kūrybiškumas ir dėmesys atrodė neišsenkantis. Jų kūrybinius darbus matydavau tik fragmentiškai, dažniausiai vėlai vakare ar nakčia, kai sliūkindavau iš lovos norėdama dar vieno apkabinimo. Akies krašteliu matydavau, kiek begalinės kantrybės tame darbe reikia, kiek kartų tą patį fragmentą tekdavo perpiešti, perkomponuoti, perspalvinti. Kartais girdėdavau, kaip jie aptarinėja vieną ar kitą iliustraciją. Tų kūrybinių stalų-natiurmortų su popieriais, kalkėmis, pieštukais, „Leningrado“ akvarelinių dažų dėžutėmis, gumos klijais ir žirklėmis blyksniai yra likę kažkur atmintyje ir vis neapčiuopiamais reginiais išnyra iš pasąmonės. Gaila, kad tai niekada nebuvo užfiksuota fotoaparatu.

– Ar prisimenate pirmąją knygą, sužavėjusią ne turiniu, o vaizdu – iliustracijomis, šriftu, spalvomis? Kuo ji buvo išskirtinė?

– Ryškiai prisimenu vaizdinius, bet nebežinau nei juos kūrusių autorių, nei pavadinimų. Jei rasčiau kur, iš karto atpažinčiau ir pasakyčiau – taip, tai jos, mano vaikystės draugės.

– Ar vaikystėje bandėte kurti savo knygas – piešti, klijuoti, kurti istorijas vaizdu? Ką jos atspindėjo? Kokios buvo pirmosios namų pamokos?

– Knygų kurti turbūt nebandžiau, o istorijas kurdavau. Turėjau ir dar kažkur turiu languotą sąsiuvinį, į kurį kopijuodavau man patikusių knygų pavadinimus ir iliustracijas. Tuomet dar nemokėjau skaityti, bet jau labai norėjau būti panaši į dvejais metais vyresnį ir jau į pirmą klasę ėjusį brolį. O pirmosiomis knygomis turbūt reikėtų laikyti darželyje ir pradinėse klasėse Motinos dienai (tai būdavo kovo 8-oji) skirtus eilių sąsiuvinius su piešinėliais – vis dėlto kokia graži tai buvo iniciatyva, ir dabar virpinanti širdį. Pamenu knygelę-širdelę, kurią atvertus ji tapdavo keturlapio dobilo lapu. Ją sukurti mane pamokė mama. Man labai labai patiko. Šiandien tai galima būtų vadinti interaktyvia knygele. Ir dar piešinių rinkiniai – sveikinimo albumai: juos darželyje turbūt kiekvienam vaikui gimimo dienos proga su grupės vaikų darbais padovanodavo auklytė. Jie nuostabūs, nors kurti be jokio meninio parengimo!

– Kada pajutote, kad knygos menas gali tapti ne tik šeimos, bet ir jūsų asmenine kūrybine erdve? Ir koks tarp šių erdvių skirtumas? Ar tai buvo iššūkis – rasti savąjį kūrybinį identitetą.

– Niekada nemaniau, kad knygų iliustravimas buvo mūsų šeimos erdvė, labiau atrodė, jog tai buvo būdas duonai užsidirbti. Ir atrodė, jog tas būdas nebuvo lengvas. Man svarbus knygos kuriamas tarpasmeninis santykis. Jis gyvuoja tarp kartų ir tarp amžių – tai tarp puslapių slypinti magija, paliekanti žymę laike. Tėvų draugai, kaimynai, bendraklasiai, mokytojai labai artimai draugavo, važiuodavome vieni pas kitus į svečius, į dirbtuves, klausydavausi jų filosofinių pokalbių – mane labiausiai žavėjo ir žavi tas ryšys, jų sukurta erdvė, kuri, nors daugelis jau išėję anapilin, atrodo, vis dar tvyro

šalia. Suvokimą apie knygą kaip kūrybinės erdvės formą ir santykį su ja atvėrė studijos Prahoje, vėliau Zalcburge, stažuotė Miunchene.

– Kas lėmė platesnes ir vis gilesnes knygos meno studijas? Po M. K. Čiurlionio menų gimnazijos Vilniaus dailės akademijoje studijavote grafiką, vėliau baigėte kultūros vadybos ir kultūros politikos magistro studijas, įgijote kultūros vadybos specialybę. Paskui buvo stažuotės Prahos dailės akademijoje. Kas įkvėpė ir skatino – šeima, dėstytojai, o gal beribis Jūsų pačios smalsumas? Ar sunku suderinti kūrybą ir vadybą?

– Studijų metu stengiausi plačiau pažinti knygos kultūros raidą Lietuvoje. Mano baigiamasis darbas, kuriame tyrinėjau knygų leidybą kaip kultūros politikos sritį ir inicijavau praktinius pokyčius, įkvėpė prasmingą, per 20 metų besitęsiantį reiškinį, kurio neatskiriama dalimi tapo daugelis iš mūsų – kalbu apie „Knygų šalies“ kūrybinę erdvę knygų kūrėjams ir šeimoms tarptautinėje Vilniaus knygų mugėje. Nežinau daugiau studentų darbų, kurie būtų įgavę tokią prasmę. Esu dėkinga visiems prisidėjusiems, palaikiusiems, dalyvavusiems, ten užaugusiems, „praregėjusiems“, patyrusiems unikalių susitikimų su knygų kūrėjais ir knyga.

– Esate kūrybinio projekto „Knygų šalis“ sumanytoja ir plačios kūrybinės programos visai šeimai „Tu gali sukurti knygą“ vadovė. Jūsų dėka Vilniaus knygų mugės lankytojai susipažino su daugeliu žymių vaikų knygų iliustruotojų iš viso pasaulio: paveikslėlių knygų kūrėju, talentingu iliustruotoju ir leidėju, jau šviesaus atminimo Katsumi Komagata iš Japonijos, garsia prancūzų grafike ir erdvinių knygų vaikams kūrėja Marion Bataille. Atvykdavo ir žymūs leidėjai, garsūs bibliofilai, kolekcininkai. „Knygų šalis“ rengė atviras garsių meistrų kūrybines dirbtuves, gražiausių užsienio knygų parodas. Kokius svarbiausius tikslus keliate šioje veikloje?

– Nuostabusis Katsumi Komagata, kurio idėjas ir leidybinę bei edukacinę veiklą tęsia jo dukra Ai Komagata! Kaip gera, kad dar spėjome susitikti Vilniuje, Kaune, kai

Su tėvais Taida ir Sauliumi, vyresniuoju broliu Dominyku prie Preilos architektų poilsio namų. Apie 1979 m.

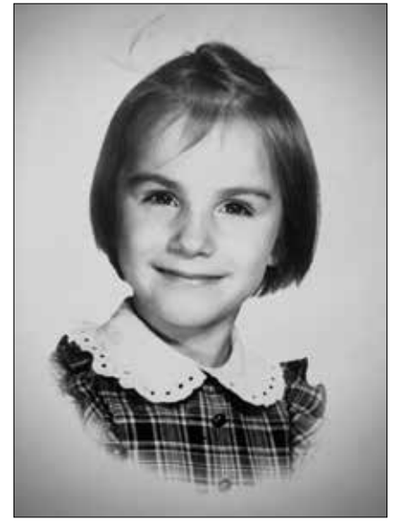

Sigutė – darželinukė

jis tarp chemoterapijos kursų kiek sustiprėjęs sutiko atvykti. Laukėme jo aštuonerius metus. Ir genialioji Marion Bataille, kurios darbus prancūzų knygų dizaineris Robertas Massinas laiko mūsų šimtmečio stebuklu. Kai esi šalia jų ar jų sukurtų knygų, atrodo, vėl gali kvėpuoti. O mūsų moto – tikrumas ir ryšiai. Vietiniai ir pasauliniai. Talentų susitikimai ir buvimas šalia jų, mėginimas pasaulį ir knygą pamatyti per jų kūrybinio rakto skylutę. Palaikymas, pagarba, pažinimas to, kas buvo iki mūsų, pasitikimas viso, kas dar gali nutikti, kas dar bus sukurta, begalinio savojo ir knygos kelio per Švytinčią Būtį (cituojant Algirdą Steponavičių) patyrimas.

– Kodėl vaikui svarbu suprasti, pažinti ne tik iliustracijų, bet ir knygos kūrimo procesą? Kaip per tuos metus keičiasi vaikai, jų santykis su knyga? Ar sudėtinga sudominti vaikus knyga ekranų ir judančių vaizdų pasaulyje? Ką patartumėte tėvams?

– Vaikams visas pasaulis yra kaip atversta stebuklinė knyga, tereikia juos nukreipti, pamokyti. Tai vienas iš būdų kurti tarpasmeninį ryšį palydint į pasaulį ir į knygą. Man vaikų sukurtos knygos labai svarbios, o stebėti, kaip jie jas kuria ir pristato – begalinė dovana. Ir tie, kuriems pavyksta užaugti išsaugant vaiką savyje, dažnai savo knygų nugarėlėmis puošia namų biblioteką. O knygos juk visada juda – tarp pirštų, mūsų vaizduotėje, ekranizacijose ir monitoriuose.

Sigutė – čiurlioniukė. Akademinio piešimo pamokoje Mikalojaus Konstantino Čiurlionio menų gimnazijoje

– Per du „Knygų šalies“ gyvavimo dešimtmečius Lietuvoje užaugo ištisa knygos gurmanų karta: vaikystėje dalyvavę kūrybinėse valandose, paauglystėje savanoriavę ir asistavę „Knygų šalies“ kūrybinėje studijoje, vėliau kai kurie iš jų ir patys rinkosi knygų iliustravimo studijas, tapo talentingais knygų autoriais, kurių knygomis didžiuojasi garsiausios pasaulio leidyklos. Prancūzijoje išgarsėjusios lietuvių dailininkės Elenos Selenos paveikslėlių knygas leidžia „Gallimard Jeunesse“. Pasaulyje laurus skina ir kita jaunosios kartos lietuvių paveikslėlių knygų kūrėja Monika Vaicenavičienė, jos knyga Kas yra upė? ***išleista skirtingose šalyse daugiau nei dešimčia kalbų, o knygos iliustracijos pelnė įvairių premijų pasauliniuose knygų iliustracijų apdovanojimuose.***

– Išties labai gera, kad galime pasidžiaugti Elena, Monika ir ne tik jomis. Širdingai linkiu visiems dar tik brendantiems ar jau įbridusiems į knygų kūrybos ir leidybos lauką kuo didžiausio įkvėpimo, patarėjų ir rėmėjų savo sumanymams įgyvendinti.

– Leidžiama daugybė knygų, tobulėja tipografija. Ką manote apie meninę šiandienos iliustracijų kokybę? Pamenu, Jūsų močiutė, paklausta, kas yra svarbiausia piešiant vaikams, atsakė: „Kad jie atpažintų save. Kad spalvos nebūtų purvinos. Reikia įtikti ir vaikui, ir autoriui. Dailininkas – dviejų ponų tarnas.

Taidos Balčiūnienės iliustracija knygai *Ganau ganau aveles*, „Vaga“, 1976 m.

Anūkė prižiūri močiutės Taidos iliustruotos knygos *Bėgs pelytė vandenėlio* spaudą Standartų spaustuvėje

Iliustruotojo darbas atsakingas – perteikti vaikui tai, ką autorius nori pasakyti. Nors kartais būna tir lim bam, tir lim bam… Ir nieko nepasako… Ir po viskam.“

– Kažkada, kai diskutavome šia tema, išsakiau mintį, jog pastaraisiais metais retai kada gali atpažinti autorinę iliustruotojo stilistiką. Kolega oponavo – dabar tokios mados. Svarstau, gal ne mados kaltos, gal tiesiog iliustruotojai dar neatrado savęs, seka kažkur patikusiais nužiūrėtais darbais, ir nebežinia, ar iliustracijos kurtos ispanų, kinų, lietuvių dailininkų, nebeaišku, kas kūrinio stiliaus autorius, o kas tik pameistrys. Gal išties pasaulis sukasi greičiau ir nebėra laiko ieškoti savęs, juolab kad komercinės leidyklos dažnai diktuoja darbo kryptį, atlikimo terminus. Turime pasidžiaugti, kad, kokios mados bebūtų, daugelis jau atpažįsta Jurgos Šarmavičiūtės, Karolio Strautnieko, Elenos Selenos, Rasos Jančiauskaitės, Monikos Vaicenavičienės, Linos Itagaki, ir kitų iliustruotojų darbus.

– Vaikų knygų dailininkai pradeda skambinti pavojaus varpais – sunku parduoti kokybiškas knygas. Kodėl?

– Manau, knygų pardavimu turėtų rūpintis leidėjai, ne knygų dailininkai. Leidėjai turėtų rūpintis knygų kūrėjais, padėti jiems kūrybiniame kelyje, laikytis sutartinių dalykų, kelti klausimus Lietuvos leidybos kultūros ir politikos formuotojams. Turėtų būti atkreiptas dėmesys ir į kokybiško turinio atranką, ekologiją, Pabaltijo regiono autorių ir leidėjų bendradarbiavimą, geryjų patirčių pateikimą tarptautinei rinkai.

– Neseniai išgirdau terminą „iliustracinis triukšmas“. Kas tai? Ar dailininkų jau per daug?

– To triukšmo dabar labai gausu. Ne tik iliustracinio. Vaikai nuo jo pavargsta.

– Manau, niekada nei vaikų, nei suaugusiųjų nevargina klasika. Visiems miela vartyti vis iš naujo leidžiamas Taidos Balčiūnienės knygas. Lapkričio 3-iąją sueis šimtas metų, kai gimė Jūsų močiutė. Kaip švęsime?

– Su močiutės iliustruotomis knygomis išaugo ne viena karta, tai turbūt tapo kiekvieno vaiko jaukios ir saugios vaikystės knygose tapatybės dalimi. Viliuosi, jog daugelis savo asmeninėse bibliotekose dar turi

Taida Balčiūnienė ir Kęstutis Kasparavičius, Kaunas, 2008 m.

knygų, kurios primena ne tik mano močiutę, bet ir savosios vaikystės brangius prisiminimus. Norėčiau papasakoti močiutės dažnai mums pasakotą jos vaikystės nutikimą, kuris, manau, tapo ir jos gyvenimo leitmotyvu, jos gerumo veidrodžiu. Kaip prisimena močiutė, tėvelis samdė suvargusį žmogelį, vežimu išveždavusį šiukšles. Sykį jis atėjo pas močiutės netikrą mamą ir apsiverkęs pasakė, kad mirė kažkas iš jo artimųjų. Nutarė žmogus užpirkti mišias, nuėjo pas Vaižgantą į Vytauto bažnyčią Kaune, o sumokėti už mišias pinigų tai neturi. Laimė, jų kiaulė atsivedė paršiukų. Vieną paršiuką nuvežė Vaižgantui, prašė priimti, nes neturi daugiau kuo susimokėti. O Vaižgantas atsakęs, kad jei jis paimsiąs paršiuką, tai malda būsianti kiauliška, ir liepęs vežti paršiuką namo. Koks žmogus buvo Vaižgantas!

Noriu pasidžiaugti, kad „Vagos“ leidykla močiutės metinių proga planuoja naują *Jaunojo pianisto* leidimą. Mūsų gausios giminės vardu noriu padėkoti leidėjams, menotyrininkams, LATGA asociacijai ir visiems, kurie rūpinasi močiutės iliustracijų palikimu, palaiko jos iniciatyvas. Viliuosi, jog vaikų literatūros centrai, muziejai, bibliotekos bus kūrybiški ir sumanys gražių dalykų paminėdami Taidos Balčiūnienės gimimo šimtmetį.

Tvanki ir ūkanota žmonijos pabaiga

Asta Plechavičiūtė

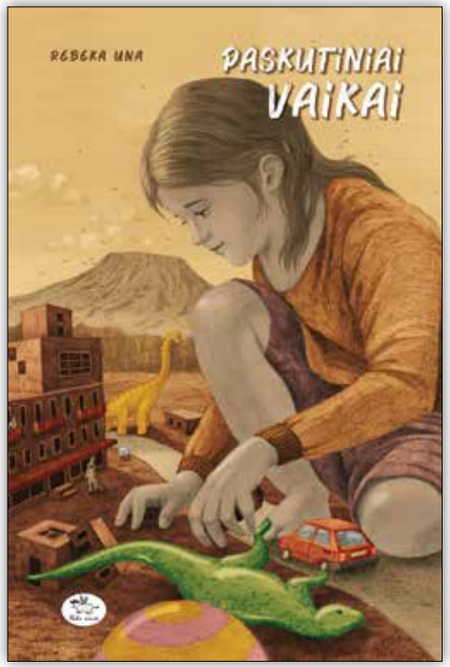

Viršelio dail. Lena Klyukina

Buvo stojusios tinkamos dienos rašyti recenziją apie Rebekos Unos knygą *Paskutiniai vaikai** – jau trečią dieną iš eilės karštis mušė balandžio šilumos rekordus, kaimynas porino, kad čia joks ne klimato atšilimas, nes poryt smarkiai atšals, bet sinoptikai protino, kad toks ekstremalus oras – tai mūsų neatsakingo elgesio ir pernelyg greitai šylančio klimato pasekmė. Tačiau šiluma juk smagu? Ji dar nėra neištveriama. Tik nemalonios Sacharos dulkės blausina dangų. Pasaulis ir toliau gyvena, lyg nebūtume paskutiniai žmonės jame, o mūsų vaikai tikrai nebus toji paskutinė vaikų karta. Laiko dar daug. Kaip ir giliai viduje kirbančio nerimo, kad mes save apgaudinėjame – tegu ir tik šiek tiek. Tikriausiai prie to kirbėjimo prisidėjo ir Rebekos Unos knyga, kurios siužetas išaugo iš vieno nerimo grūdo – o jeigu mūsų vaikai yra paskutinė karta Žemėje? Nusmelkia nuojauta, kad nuo šio Sacharos dulkėmis apnešto dangaus iki Rebekos Unos iškelto klausimo – tik vienas žingsnis.

Tiesa, paskutinio vaiko (ar tiesiog žmogaus) motyvas nėra naujas – tiek kine, tiek knygose rastume vienokių ar kitokių pasaulio pabaigos nuojautų. Vien paieškoję internete aptiktume bent keletą panašios tematikos knygų. Aišku, nuotaika, siužeto vingiai, pasakojimo būdas būtų kitokie, bet esmė lieka ta pati: vaikus ant pasaulio pabaigos krašto atveja zombiai, atominės dulkės, paslaptingos jėgos arba kažkoks prakeiksmas – beveik kaip Rebekos Unos knygoje.

Ir jei nebūsime paskutinė vaikų literatūros tyrėjų karta Lietuvoje, tai ateities mokslininkai galės patyrinėti įdomų 2024 m. sutapimą: paauglių lektūroje pasirodė dvi knygos (beje, abi patekusios ir į akcijos „Metų knygos rinkimai“ trejetuką), abi distopijos – Rebekos Unos *Paskutiniai vaikai* ir Justinos Kapeckaitės *Tyroji Aušra*. Abiejų knygų labai skirtinga stilistika, pasakojimas, veiksmo vystymas, bet abi turi vieną bendrą jungtį – supratimą, kad žmonija labai smarkiai kažkuriuo istorijos momentu prisidirbo, jog dabar jai tenka gyventi pasaulyje, tesilaikančiame ant plauko.

Įdomu skaityti ir stebėti, kaip šią pasaulio pabaigą atlaiko Rebeka Una ir jos knygos personažai. Autorę reikia pagirti už įdomų sprendimą: ji nevedžioja skaitytojo už nosies, nemaitina tuščiomis išsigelbėjimo viltimis – jau pirmieji knygos sakiniai skaitytojui pasako, kad žaidimas baigtas. Žmonijai liko daugiausia 80–100 metų. Jeigu pasiseks. Autorė tarsi pati stebi, ką darys ir kaip elgsis jos veikėjai – išsigelbėjimo juk nebėra, tik gana rizikingas žmonijos gyvybės linijos nukirtimas: „Taip jau atsitiko, kad esame paskutiniai. (...) Kad esame paskutinė karta, kad po mūsų daugiau nieko nebus, sužinojome dar neprasidėjus Karnavalui. (...) Nuolydžio kaime penki šimtai vaikų, tad nėra ko stebėtis, kad žinia paveikė visus skirtingai“ (p. 7).

Taigi personažų ne tiek mažai – 500 jaunų žmonių, kuriems ši žinia yra labai svarbi. Vadinasi, galima tikėtis 500 skirtingų reakcijų į šią žinią. Jų bus panašių, bet bus ir labai originalių – teks rinktis, kokiu balsu skaitytojui pasakoti.

Iš paskutiniųjų vaikų kartos autorė išsirenka paauglį Liudviką ir kelis jo bendraamžius. Liudvikui tenka pareiga ir atsakomybė apžvelgti susidariusią situaciją, įgarsinti, kaip skirtingai bendraamžiai su ja dorojasi. Visas pasaulis perteikiamas remiantis Liudviko požiūriu. Tiesą pasakius, jaunuoliui tekusi užduotis yra sudėtinga: jis turi pranešti mums apie artėjančią žmonijos pabaigą, papasakoti, kaip viskas ėjosi iki to, kaip gyvenama dabar, pristatyti kitus knygos personažus – vaikus ir suaugusiuosius, negimusius ir jau mirusius ar dar mirsiančius. Bendra istorija, šeimos istorija, jo paties istorija – užduotis tikrai labai nelengva. Liudvikas turi ir savų patirčių: jaučia skausmą, ilgesį, baimę, bet svarbiausia – jį slegia liūdesys. Liudvikas jautrus, stebintis, gedintis vaikų (brolių, seserų), kurie galėjo gimti, ir tų, kurių niekada nebus: „Susikaupęs tušavau apskritimą. Juoda spalva mano negimusiai sesei. Juoda spalva negimusiam broliui. (...) Juodulys mano negimusiam vaikui“ (p. 28). Todėl kartais atrodo, kad tokia psichologinė našta jam yra per didelė. Autorė, pasitelkusi apokaliptinę paskutinių žmonių situaciją, nepasinaudoja ja kaip katalizatoriumi. Ne tik neišjuda knygos veiksmas, bet ir veikėjas lieka įkalintas savo sudėtingų jausmų pasaulyje, o vadinamosios pagrindinio veikėjo arkos lieka be ryškesnės pasikeitimo istorijos.

Panašus likimas ištinka ir kitus paauglius. Apie juos papasakoti patikėta Liudvikui. Vieni pasakojimai sklandžiai siejasi tarpusavyje, kiti nelabai. Įdomūs veikėjų bandymai įveikti skausmą, stingulį. Nors jie ne visuomet baigtiniai, ne visuomet atsakantys į klausimą, kas toliau? Lyg ir lauki kažkokio visą kartą vienijančio judesio, tarsi pasipriešinimo, atsakymo, kaip išgyventi iki žmonijos pabaigos, kaip išgyventi pačią jos pabaigą. Iš tos galėjusios kažką pakeisti kartos lieka tik Liudvikas ir keli jo draugai, pasirinkę piešimą kaip savo ir žmonijos istorijos pasakojimo būdą. O kam tai skirta? Ateičiai, kurios nebus? Ateiviams? Kitoms civilizacijoms, kurios gal niekada nepasirodys Žemėje? Atsakymas nelabai aiškus, todėl man patinka galvoti, kad piešdami savo gyvenimo piešinius jaunieji personažai pasakoja istoriją pirmiausia sau.

Autorė leidžiasi ir į suaugusiųjų pasaulį, į jų istorijas, mintis, jausmus – sukurti netgi žymiai spalvingesni, įvairesni ir ryškesni suaugusiųjų personažai (Baja, Zigmundas, Janas, Ezra, Bobita ir kt.), todėl maga ilgėliau su jais pabūti, apie juos papasakoti. Veikėjų daug – toks įvairių tautų žmonių ir jų istorijų katilas. Vieni pasakoja, kaip buvo anksčiau, kiti – kaip reikėtų išgyventi dabar, treti tarsi bando pagrįsti, kodėl pagrindinis veikėjas ar jo draugas yra toks, o ne kitoks. Knyga nedidukė, o istorijų daug, su jomis – ir sunkiai įsimenamų vardų. Lengva paklysti toje minioje, ne visada aiški veikėjų paskirtis, todėl lieka neišbaigtumo poskonis.

Įdomu, kad net ir tokioje nuodingoje, sausrų alinamoje žemėje, kur gėlas vanduo yra retenybė, o šaltis ir gaivus oras išlikę tik pasakose ar senolių prisiminimuose, autorė kuria savotišką išgyvenusių žmonių rojų. Ji nedetalizuoja, kada ir kaip žmonės persikraustė į Tanzaniją, Kilimandžaro papėdę. Teužsimena, kad juos atvijo tirpstančių ledynų vanduo, apsėmęs Europą ir kitus kraštus. Visi žmonės atsikraustė į beveik tas pačias vietas, kur, tikėtina, prieš 200 000 metų ir atsirado pirmieji Homo sapiens. Vadinasi, mirti žmonija grįžo į savo lopšį. Autorė gražiai uždaro žmonijos egzistavimo ratą. Bet mes, skaitytojai, nerandame paaiškinimų, kaip vyko tautų kraustymasis, mums

* Rebeka Una, *Paskutiniai vaikai,* Vilnius: Nieko rimto, 2024, 120 p., ISBN 978-609-441-906-5.

trūksta priešistorės, karų ar konfliktų pėdsakų. Tai pasaulis, kuriame nėra nei politinių, nei istorinių nuoskaudų, net nepykstama už nustekentą planetą. Autorė bando atskleisti kylančius vidinius pykčius dėl artėjančios pabaigos, bet labiau ją domina ne grandioziniai dalykai, o lokalūs nesutarimai: kas ką paliko, kas kam laiku nepagelbėjo, o gal nuvylė ir pan. Kuriamas tarsi prigesęs rojus, kuriame visi yra lygūs – rasių, tikėjimų, papročių skirtumas šių žmonių neveikia. Griūvančiame pasaulyje tai yra tarsi ideali sala, nors modifikuoti maisto produktai rodo, kad ir čia būta skirtingų pasaulių. Viskas tarsi susiplaka į vieną didelį karnavalą: „Kadangi Kilimandžaro papėdės kaimuose apstu ne tik Europos, bet ir rusų, kinų ir indų palikuonių, Kalėdas, rusų ir kinų Naujuosius metus suvienija bendra šventė. Indų spalvų šventę irgi švenčiame tą pačią dieną“ (p. 96).

Personažų emocijos kartais kunkuliuoja – jie nežino, kaip gyventi su savo pykčiu, nes visai bendruomenei būdingas taikingumas. Žinia apie paskutines žmonijos dienas tikrai galėjo išjudinti intensyvesnes emocines sroves, bet atrodo, kad prieš pabaigą visi jaučiasi pervargę. Dažnam skaitytojui norėsis pasikapstyti, kodėl taip nutiko? Kodėl būtent ši karta yra paskutinė? Kas taip nusprendė? Ar tai jau tikrai taip beviltiška? O gal galima kažką pakeisti? Autorės motyvavimas, kodėl būtent ši karta yra paskutinė, tiesą pasakius, nelabai aiškus: „Mūsų rūšis jau nebėra ilgalaikė ir atspari. Ne tik dėl šylančio klimato ir oro taršos, bet ir dėl genų mutacijų, dėl kurių kiekvienoje naujoje kartoje gimsta vis mažiau išgyvenimui atspari rūšis. Nyksta mūsų gebėjimas pratęsti gyvybės liniją“ (p. 74).

Jeigu tai būtų veiksmo knyga, tai autorė nepaliktų šio klausimo neišspręsto. Bet tai nėra veiksmo knyga – ji atmosferinė. Tai lėto nykimo, mirties ir atsisveikinimo knyga.

Matyt, autorė apmąstymus, kokia bus paskutinė karta, paskutinio (jau susenusio) vaiko dienos, perkelia į skaitytojo galvas ir širdis. Tema atskleidžiama gražiai, jautriai, nors pasakojimo gija neišvyniojama iki galo arba kartais susivelia ir dingsta. Autorė viską paliko skaitytojo vaizduotei, todėl iliustracijos būtų nepakenkusios. Kadangi vaizduojama egzotiška aplinka, jos būtų paorientavusios skaitytojo vaizduotę tinkama linkme, leidusios šiek tiek atsikvėpti nuo teksto tankumo. Jeigu kam atrodytų, kad gausiau iliustruotas tekstas išstumia knygą iš paaugliams skirtų knygų lauko, galėčiau atsakyti – ne, neišstumia.

Kelios šiltos pavasario dienos, žinoma, dar ne pasaulio pabaiga. Bet tai nereiškia, kad mūsų ir mūsų vaikų kartos gyvena be baimės šešėlių: o kas, jei mes būsime paskutinioji karta, augusi be telefonų, žaidusi kieme, mokėjusi skusti bulves? Gal mes esame paskutinieji, augę laisvoje Lietuvoje? O gal paskutiniai žmonės, patyrę demokratiją?

Rebekos Unos knyga nenuteiks optimistiškai, juo labiau nepaguos, bet galbūt mums leis atsikratyti baimių, paakins su jaunaisiais skaitytojais kalbėtis apie tai, kad nereikia pulti į kraštutinumus. O ir kas čia tokio, jeigu mes vis dėlto esame paskutiniai, jeigu mums už nugaros yra visa žmonijos istorija, o prieš akis – tik neryškus jos kontūras arba juodai užtušuotas Liudviko apskritimas?

Jeigu būtumėte paskutinis žmogus, ką ir kam norėtumėte perduoti jūs?

Lenos Klyukinos iliustr.

Knyga, kviečianti kalbėtis

Lina Bimbirytė

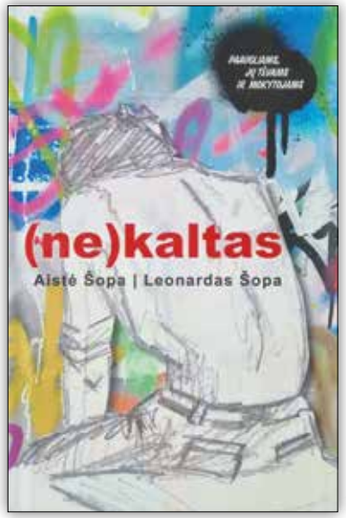

Viršelio dail. Leonardas Šopa, dizainerė Indrė Kupstienė

Remiantis laimingiausių pasaulio šalių statistika, Lietuva kasmet kyla į sąrašo viršų, o šiemet pasiekė net 16-tą vietą. Tačiau peržiūrėjus emocinės paramos tarnybos „Vaikų linija“ praėjusių metų statistiką akivaizdu, kad labai didelė dalis vaikų ir paauglių nesijaučia tokie laimingi. Per praėjusius metus į „Vaikų liniją“ kreiptasi daugiau nei 93 tūkst. kartų, iš jų net 77 proc. atvejų pagalbos ieškojo 11–18 metų jaunuoliai. Dažniausi paauglių įvardyti sunkumai buvo santykiai su tėvais ir draugais, mintys apie savižudybę, baimė ir nerimas, patyčios, vienišumas.

Viena iš daugybės literatūros užduočių – padėti vaikui ar paaugliui. Tinkama knyga, kaip tos mamos rankos debiutiniame Aistės Šopos ir Leonardo Šopos romane *(Ne)kaltas**, gali paauglį nukreipti tinkama linkme: „Sunkiai susivokiu, kur eiti, kam paduoti gėles, į ką žiūrėti. Gerai, kad ant pečių jaučiu mamos rankas. (...) Ji lengvai nuvairuoja mane vidun“ (p. 62).

Knygos *(Ne)kaltas* istorija atitinka paauglių literatūroje įsitvirtinusią problemų prozos žanro tradiciją. Knygoje pasakojama apie penkiolikmetį Luką, po nerūpestingų nuotykių praradusį geriausią savo draugą. Nepakeliamo kaltės jausmo Lukui neleidžia atsikratyti jį persekiojantys košmarai ir priklausomybės. Tai knyga apie gedulą, kaltės jausmą ir nelengvą kelionę gijimo link.

Knygą parašė klaipėdiečiai mama ir sūnus. Aistė Šopa – keturių vaikų mama, ispanų kalbos mokytoja, parašiusi ne vieną romaną suaugusiems skaitytojams, o šįkart ir knygą jaunimui. Šešiolikmetis jos sūnus Leonardas – knygos iliustruotojas. Nors knyga pasirodė vos prieš pusmetį, autoriai jau spėjo surengti dešimtis knygos pristatymų mokyklose, bibliotekose, kavinėse. Kaip susitikimuose pasakoja autorė, idėja parašyti knygą kilo Lietuvos rašytojų sąjungos Klaipėdos skyriui paskelbus knygos jaunimui konkursą „Jauna jūra“. Idėja ji pasidalijo su sūnumi. Leonardui tuo metu mokykloje reikėjo pasirinkti metinį projektą, tad jis su lietuvių kalbos mokytoja sutarė, jog kartu su mama parašys istoriją paaugliams: prie knygos prisidės ne tik iliustruodamas ją, bet ir prisodrindamas tekstą paauglių žargono, socialinių tinklų žinučių turinio. Knygos priešlapyje autoriai įspėja: „(...) žargonas ir svetimybės sąmoningai netaisytos, kad būtų išsaugotas autentiškas herojaus-paauglio balsas.“ Pirmuoju asmeniu pasakojama istorija yra gyva, įtraukianti, įtikinanti: „Per ilgąją pertrauką su Mantu ir Jokūbu einame garinti į savo spotą“ (p. 9). Puslapio išnašose suaugusiems skaitytojams paaiškinama, ką reiškia kai kurie paauglių vartojami žodžiai.

* Aistė Šopa, Leonardas Šopa, *(Ne)kaltas*: *paaugliams, jų tėvams ir mokytojams*, [romanas], Jonušai, Klaipėdos rajonas: Asopa, 2024, 168 p., ISBN 978-609-96452-1-6.

Aistė Šopa ir Leonardas Šopa. Asmeninio archyvo nuotr.

Iliustruotas romanas, skirtas paaugliams, nėra dažnas reiškinys. Pieštuku pieštos knygos iliustracijos primena paraštėse pripaišytą paauglio dienoraštį. Akį traukia nedidelis knygos formatas, juodi knygos puslapiai, grafičiais numargintas viršelis.

Knygos istorija – tai penkiolikmečio Luko išpažintis, parašyta praėjus metams po lemtingų įvykių. Lukas kreipiasi į skaitytoją: „Tikriausiai norite sužinoti, kaip mes, Lukas ir Mantas, suaugusiųjų vadinami ereliais, naktį atsidūrėme prie jūros ir kodėl joje paskandinome savo telefonus? Papasakosiu nuo pradžių, nuo tos dienos, kai viskas ėmė ristis blogyn" (p. 6). Pasakojimas pradedamas likus dviem savaitėms iki aštuntos klasės mokslo metų pabaigos – pasakojami įvykiai prieš ir po lemtingos nelaimės: „Viskas mano gyvenime dabar bus PRIEŠ ir PO. Juk suprantu, kad po to, ką padariau, man nėra kelio atgal. Nėra atleidimo" (p. 54).

Nenuostabu, kad ir pats Lukas vienoks yra prieš lemtingus įvykius ir stipriai pasikeitęs po jų. Iki nelaimės Lukas yra jaunatviškai impulsyvus, nevengia pasityčioti iš bendraklasių, nemėgsta tėvų moralų: „Man nepatinka stengtis, nemanau, kad pažymiai ką nors reiškia. Koks skirtumas, ar pasimokęs gausiu šešis, ar nieko net neatsivertęs – keturis?" (p. 7). Nieko keisto, kad nuolat maištaujantį, mokyklos taisyklėms nepaklūstantį paauglį mokytojai ima vadinti Ereliu. Vis dėlto naktį, negalėdamas užmigti po pokalbio su tėvais, Lukas sau prisipažįsta: „Vis dar jaučiuosi beviltiškas, niekam neįdomus ir nereikalingas. Panašu, kad visiems keliu tik nusivylimą ir gėdą" (p. 15). Lukas jaučiasi nesuprastas, negalintis pateisinti suaugusiųjų lūkesčių. Pradėjęs tarsi nuo nekalto parūkymo už mokyklos kampo, vaikinas įsivelia į vis rizikingesnius išmėginimus, įtraukia į juos ir savo geriausią draugą Mantą. Abu pabėga iš namų, už iš tėvų nugvelbtus pinigus įsigyja narkotinių medžiagų, alkoholio ir nerūpestingai leidžia laiką prie jūros: „Jam pasisekė su manimi, – galvoju. – Be manęs būtų išpuikęs vienturtėlis, sėdėtų namie, žaistų kompu ir nepatirtų jokių nuotykių, taip ir neišmoktų gyventi. Šitas mūsų žygis – gyvenimo pamoka" (p. 30). Nerūpestingus jaunuolių šėliojimus ir nuoširdžius pokalbius nutraukia nelaimė – apsvaigęs Mantas paskęsta jūroje.

Po nelaimės Lukas pasikeičia – užsisklendžia, lieka vienas su sunkia kaltės našta: „Sąžinė graužia net ne kaip kirminas, o veikiau kaip smaugianti gyvatė, suleidusi nuodus, apsukusi mane visu kūnu. Į galvą lenda įkyrios mintys apie tai, ką padariau Mantui, kaip pasielgiau su jo mama. Taip sunku ištverti, palikti viską praeity ir gyventi toliau. Gyvenimas man nebemielas. Geriau jau mirčiau" (p. 103). Po nelaimės pasikeičia ir Luko artimieji – dviem metais vyresnė sesuo Ūla, tėtis ir mama tampa kur kas dėmesingesni Lukui. Tačiau Lukas artimųjų pagalbos nepriima: „Niekaip to nesuprantu, juk kaip tik visi turėtų ant manęs pykti ir mane kaltinti. Gal bijo, kad nepasidaryčiau sau galo? Pagalvoju apie tai, bet esu per didelis bailys, kad pakelčiau prieš save ranką" (p. 66–67). Po nelaimės Lukas patiria daug išbandymų: jį dieną naktį persekioja kaltės jausmas, kankina nemiga, nuolat kartojasi košmarai, jis ima jausti vandens baimę, gydytojai diagnozuoja širdies ritmo sutrikimą.

Neslūgstantis kaltės jausmas ir įtampa skatina ieškoti būdų pasijusti geriau. Lukas pasirenka destruktyvius nusiraminimo būdus: užsisklendžia savyje, įninka rūkyti žolę, išbando ir stipresnių narkotikų, dažniau nei derėtų vartoja gydytojo paskirtus širdies darbą gerinančius vaistus.

Nepaisant aplinkinių ir psichologų pagalbos Luko savijauta vis prastėja: „Viską atiduočiau, kad mamai, ne, kad daugiau niekam nesukelčiau skausmo. Bet aš esu toks. Aš – Lukas Ališauskas – vagis, narkomanas, mokyklos „erelis", žudikas... Pačiam nuo savęs bloga" (p. 106). Vis dėlto pamažu Lukas pradeda bendrauti su aplinkiniais: kalbasi su seserimi, kai ši netyčia aptinka jo slepiamas žolės suktines, pasišneka su mama. Norėtų Lukas pasikalbėti ir su Manto mama, prisipažinti, kad prieš pat nelaimę matė ją paplūdimyje, ieškančią dingusio sūnaus. Pradėjęs lankyti naują mokyklą Lukas nustemba sužinojęs, kad jam patinkanti mergina, buvusi bendraklasė, irgi mokosi toje pačioje klasėje. Jie susibičiuliauja. Bet didžiausią įtaką Lukui padaro jo naujasis mokytojas. Pamatęs stipriai apsvaigusį Luką, mokytojas nebaudžia jo, priešingai – skatina išsipasakoti. Lukas pagaliau atsiveria, o mokytojo žodžiai suveikia kaip išganymas: „Tai tikrai ne tavo kaltė. Tavo draugas pats pasirinko daryti tuos dalykus, tu jo neprivertei. Net jei įkalbinėjai, jis turėjo pasirinkimą. Negali kaltinti savęs, turi tai paleisti. Taip atsitiko ne per tave" (p. 159). Po pokalbio su mokytoju Lukas patiria didžiulį palengvėjimą, ima atvirai kalbėtis su tėvais, pagaliau pasikalba ir su žuvusio draugo mama.

Knygoje nemažai dėmesio skiriama tikėjimui. Pasakojamoje istorijoje nuolat minima Klaipėdoje veikianti evangeliška nedenominacinė krikščionių bažnyčia, joje vyksta laidotuvių pamaldos, Luko sesuo įsilieja į šios bažnyčios bendruomenę: eina į pamaldas, į jaunimo susitikimus, randa draugų, su kuriais dalijasi savo išgyvenimais. Tikėjimas Luko istorijoje tapatinamas su saugia, priimančia bendruomene. Sesers įsiliejimas į religinę bendruomenę veikia ir Luką, nors ilgą laiką jis tai vertina skeptiškai: „Paskutiniu metu, jei ir bandau kaip nors paerzinti Ūlą, ji nekreipia į mane dėmesio, arba atvirkščiai – pasako man kažką gražaus. Kad ir aną dieną aš jai sakau: „Eik išsiplauk galvą nebenusišnekėjus", o ji man: „Viskas su mano galva gerai ir tau, pamatysi, ateis diena, kai galvoje prašviesės, aš tuo tikiu." Šiaip jau norėčiau tuo tikėti ir aš" (p. 109). Luko kelias į tikėjimą padeda atsiverti aplinkiniams žmonėms. Pasikalbėjęs su religinės bendruomenės nariu Rimu, vėliau ir su tikinčiu mokytoju, Lukas pajaučia, kad gali išsipasakoti kitiems, pasijusti jų priimtas, bet svarbiausia – nusimesti kaltės naštą. Atvirumas ir tikėjimas – pagrindiniai Luko sveikimo veiksniai.

Kita vertus, šiek tiek skubota istorijos pabaiga – vos per pusdienį įvykęs Luko susitaikymas su savimi ir artimaisiais, tikinčių veikėjų pozityvumas, žmogiškų ypatybių stoka – yra kiek silpnesnė knygos dalis. Antraeilių veikėjų paveikslų knygoje nesistengiama pernelyg išplėtoti, nes svarbiausia yra Luko problema ir jos sprendimo būdai.

Kuriant problemų prozą svarbu ne tik talentas, bet ir atsakomybės jausmas. Reikšminga, kad autoriai kaip išeitį iš sunkios situacijos siūlo nuoširdų, atvirą pokalbį su artimaisiais, draugais, mokytojais, psichologais, tarnybos „Vaikų linija" konsultantais – apie ją užsimenama paskutiniame knygos puslapyje: „Brangus drauge, ačiū tau, kad skyrei laiko mūsų knygai. Nors įvykiai, nutikę Lukui, yra išgalvoti, taip tikrai kažkur, kažkada, kažkam gyvenime galėjo nutikti. Esam įsitikinę, kad ir tu kartais eini per mažesnius ar didesnius sunkumus. Norim palinkėti, kad niekada neliktum vienas ir nestokotum vilties! Nebijok kreiptis pagalbos, pavyzdžiui, į „Vaikų liniją" (p. 168).

Tad skaitykime ir kalbėkime su vaikais ir paaugliais, kad Lietuva ne tik statistiškai taptų viena laimingiausių pasaulio šalių.

Leonardo Šopos iliustr.

Pabėgti nuo vienatvės su fritemblomis ir šaukštliurkiais

Elžbieta Kmitaitė-Kizielė

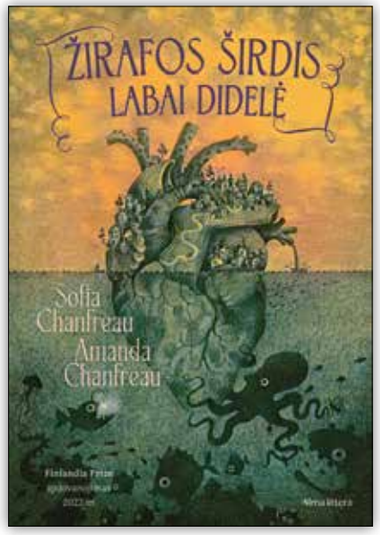

Viršelio dail. Amanda Chanfreau

Debiutinė suomių rašytojos Sofios Chanfreau ir iliustruotojos Amandos Chanfreau knyga *Žirafos širdis labai didelė* 2022 m. laimėjo svarbiausią Suomijos vaikų ir jaunimo literatūros apdovanojimą ir buvo nominuota Runebergo jaunimo literatūros premijai, išversta į daugiau nei 10 kalbų. Leidyklos „Alma littera“ išleista lietuviškai*, knyga neliko nepastebėta: pelnė Adomo Druktenio premiją kaip reikšmingiausia verstinė knyga vaikams.

Dešimtmetė Vega su tėčiu gyvena Žirafos saloje. Jau nuo pirmojo puslapio pajunti, kad toji sala – tai ribinė erdvė tarp fantazijos ir tikrovės: „Toli jūroje, tikėtina, kaip tik toje, apie kurią pagalvojai, yra sala. Labai gali būti, kad kaip tik apie ją ir pagalvojai. Ta sala žirafos formos“ (p. 9). Tai erdvė, nutolusi nuo žemyno, kur gyvenimas verda įprasta vaga, atskiras pasaulis, galintis egzistuoti bet kurioje jūroje, bet kuriame Žemės kampelyje – ten, kur panorėsi. Perskaičius šiuos sakinius iškart galima įsivaizduoti pasakišką fantazijų pasaulį su nykštukais ir troliais. Bet šiame pasaulyje stūkso paprasčiausias daugiabutis, ten gyvena pati paprasčiausia mergaitė Vega. Šis salos ir siužeto vaizdinių dvilypumas, magiškasis realizmas, balansavimas tarp tikrovės ir fantazijos – stipriausias ir įdomiausias apysakos aspektas. Jaunesni skaitytojai pasakų pasaulį priims kaip savaime suprantamą, o vyresniems atsivers platesni interpretacijos klodai.

Saloje Vegą visur lydi įvairiausio plauko gyvūnai, mergaitės nestebina visokie stebuklingi nutikimai: „Tai, kas kitiems atrodė visiškai įprasta, Vegos akyse pavirsdavo be galo neįprastais dalykais. Matematikos užrašai imdavo šokti, klasė pavirsdavo rūmais, o Vegai užkandžiaujant valgiams išaugdavo kojos ir ji subėgiodavo du maratonus. O kur dar zebrai, liūtai, jūrų arkliukai, raganosiai ir visi kiti gyvūnai... Daugeliui jų sunku net pavadinimą sugalvoti, bet vis tiek atsirasdavo, laiku ir ne laiku. (...) Ne visada džiugindavo tik tai, kad, regis, to daugiau niekas nemato. Ypač Vegos Tėtis“ (p. 11). Netrunki pajusti, kad riba tarp realybės ir pasakiškumo – tai ir nematoma siena, atskirianti Vegą nuo tėčio. Mergaitės pasaulis magiškas ir fantastiškas, o tėtis viso to nei mato, nei supranta – kitaip tariant, tėčiui sunku suprasti dukters vienatvę. Į pasakiškąjį pasaulį Vega sprunka iš ilgesio – pati nesuvokia, ko trokšta, bet mums, skaitytojams, bematant pasidaro aišku: ji ilgisi nepažintos mamos, apie kurią tėtis nekalba, kurios mergaitė nė neprisimena. Tik vienas žmogus regi Vegos įsivaizduojamus draugus – senelis Hektoras, kuris irgi ilgisi Vegos mamos. Mes, skaitytojai, į stebuklingą Vegos ir Hektoro pasaulį gauname pažvelgti per nuostabias knygos iliustracijas: „Hektoro sode buvo ir labai keistų gyvūnų. Čia galėjai sutikti beausių triušių, dryžuotų pelių, katės dydžio arklių ir jūrų kiaulytės didumo vabalų, ką jau kalbėti apie tuos, kurių tiesiog neįmanoma apibūdinti: fritemblas ir šaukštliurkius, farkonus ir keturžvynkojus. Taip pat tuos, kuriuos Vega nupiešė bloknote, nors jie ir neturi pavadinimo“ (p. 21–22). Iliustracijose Žirafos salą regime Vegos akimis. Nors tekstas suponuoja, kad veiksmas vyksta šiais laikais, kad salos gyvenimas tarsi panašus į mūsiškį, bet iliustracijose knibždėte knibžda fantastinių gyvūnų, pastatai čia keisti, nerealistiški, sapniški. Kur ne kur, iš už kokio fabriko nosį kyšteli trolis ar nykštukas, tarytum nužengęs iš skandinavų mitologines pasakas iliustruojančių Johno Bauerio paveikslų. Piešinių stilius primena Sveno Nordqvisto ir Hanso Arnoldo smulkmeniškas, žaismingas iliustracijas: į realų pasaulio vaizdą įtraukiami maži individualūs pasaulėliai su savo gyventojais ir savomis taisyklėmis.

Skaitydama vis grįžtu mintimis prie švedų vaikų literatūros klasikų Astridos Lindgren ir Lennarto Hellsingo: būtent šie du genijai dar XX a. viduryje vaikus pakvietė ne tik laužyti nusistovėjusias teksto turinio taisykles (sumaišant pasaką su realybe ir apverčiant visą pasaulį aukštyn kojomis), bet ir išdrįsti žaisti kalba, kurti naują pasaulį pasitelkiant teksto formą. Absurdiškų naujadarų knygoje kiek tik nori: čia sutiksi farkonų ir keturžvynkojų, klumpakojų ir dangauogių, čia egzistuoja asfaltbebris Šypsnis ir perėjos zebras Zacharijas. Vonioje grizlis trenka kailį putotu šampūnu, o sode šmirinėja katės dydžio arkliai. Galima įsivaizduoti, kaip sunku visus šiuos naujadarus ir teksto absurdizmą elegantiškai išversti į lietuvių kalbą – už tai pagirkime vertėją Mantą Karvelį.

Vieną dieną Vegos gyvenimas apsiverčia aukštyn kojomis: tėtis į namus parsiveda draugę Violą. Vega negali suvokti, kaip tėtis nemato, kad ši moteris – tikrų tikriausia sniego karalienė, nuo jos prisilietimo visi namai apšarmojo, net Violos sutepti sumuštiniai it ledukai girgžda tarp dantų. Apimta nevilties Vega kartu su seneliu ir naujuoju draugu Nelsonu iškeliauja ieškoti dingusios mamos – gal ji sugrįžusi atitirpins tėčio širdį ir išprašys nekviestąją sniego karalienę.

Vegos kelionė ieškoti mamos atitinka klasikinį pasakos modelį „namai – kelionė – namai“. Šioje kelionėje herojės pagalbininkai – stebuklingas senelio keksmobilis, keistuolis bičiulis Nelsonas ir arklio dydžio kalytė Flora, mielai nešiojanti vaikus ant nugaros. Kuo toliau, tuo stebuklingesnis darosi šis nuotykis, riba tarp fantazijos ir realybės galutinai išsitrina ir apysaka pavirsta į tikrų tikriausią markesišką magiškąjį realizmą. Kuo toliau skaitau, tuo labiau atsitraukiu nuo savo – kaip suaugėlės – troškimo apysakos pasakiškumą paaiškinti kaip mergaitės vienatvės metaforą. Staiga tampu vaiku ir regiu, kaip keksmobilis burgzdamas šaudo tikrų tikriausiais pyragėliais, apstulbusi vaikštau po parką, kuriame auga raktai, grožiuosi stebuklingais cirko gyvūnais. Pasidaro aišku: kur kas smagiau skaityti šią knygą vaiko akimis ir priimti magiškąjį realizmą kaip savaime suprantamą šio nuotykio aspektą.

Knyga iki galo išlaiko pasakos modelį: trissyk nesėkmingai ieškojusi, mergaitė pagaliau atranda mamą, cirko artistę. Senelis, manęs, kad jo dukra mirusi, klydo, pasirodo, ši visą gyvenimą ieškojo dukters keliaudama po pasaulį su stebuklingais cirko gyvūnais – kaip tik tokiais, kokie kasdien lydi Vegą. Laiminga pabaiga, grįžimas namo ir pasakiškas problemų sprendimas, sakyčiau, būdingesni vaikų literatūrai, o ne paauglių, todėl būčiau linkusi priskirti apysaką vaikų amžiaus kategorijai, nors apdovanojimas gautas paauglių kategorijoje. Pasakiškas visų problemų išsprendimas (net sniego karalienė Viola, atsiradus mamai, atitirpo ir pasirodė esanti visai simpatiška) – saldus ir mielas, bet vyresniam skaitytojui turbūt pasirodys per daug naivus.

Vis dėlto knyga palieka gerą įspūdį, daugiasluoksnis, metaforiškas ir nepaprastai poetiškas pasakojimas užburia, o spalvingas, pagavus ir sparčiai besirutuliojantis siužetas turėtų sužavėti plačiąją skaitytojų auditoriją – ne tik literatūros gurmanus, mėgstančius krimsti rimtosios literatūros riešutėlius.

* Sofia Chanfreau, Amanda Chanfreau, *Žirafos širdis labai didelė*, [iš švedų kalbos vertė Mantas Karvelis], Vilnius: Alma littera, 2024, 192 p., ISBN: 978-609-01-5978-1.

Nuo parodos iki knygos

Dalia Karatajienė

Viršelio dail. Linas Spurga (jaunesnysis)

2024 m. minėjome knygų iliustratoriaus, rašytojo Kęstučio Kasparavičiaus septyniasdešimtmetį. Ta proga Vilniaus grafikos meno centro galerijoje „Kairė-dešinė" praėjusių metų pavasarį buvo atidaryta retrospektyvinė menininko kūrinių paroda „Kęstutis Kasparavičius – stebuklingų istorijų kūrėjas". Neabejoju, kad daug mažų ir suaugusių jo knygų mylėtojų parodą aplankė. Paroda visiškai pateisino stebuklingų istorijų pavadinimą. Ji buvo ir išsami, ir šventiška, ir informatyvi, leidžianti žiūrovams pažvelgti ne tik į menininko kūrinius, bet mesti akį ir į jo kūrybos užkulisius: dailininko darbo stalą su kėde, iliustracijų originalus bei eskizus, dailininko apdovanojimus ir net šviesios atminties menininko žmonos Raimondos Kasparavičienės nulipdytas keramines antis. Tačiau paroda pasibaigė, nors užsibūti ekspozicijos sukelto patyrimo valdose labai norėjosi. Ir neatsitiktinai. Filosofas Hansas Georgas Gadameris yra sakęs, kad tarp meno ir šventės esama bendrumų: ir tikrame mene, ir šventėje norime užsibūti. Tad parodai pasibaigus šį užsibuvimo Kęstučio kūrybos auroje poreikį savaip patenkino 2025 m. pasirodžiusi knyga *Kasparatorija* (išleido Vilniaus grafikos meno centras)*. Juk su knyga pasilikti galima tiek, kiek užsigeisi, juolab kad knygoje rasime ir parodos fotodokumentaciją, ir parodą aprašantį dr. Jolitos Liškevičienės tekstą. Jau rengiant parodą galerijos dailėtyrininkės Jurga Minčinauskienė ir Kristina Kleponytė-Šemeškienė, „Kasparatorijos" projekto, apimančio parodą ir knygą, vadovės, ekspozicijos kuratorei Jolitai Liškevičienei pristatė parodos viziją ir leidinio idėją. Liškevičienė gerai pažįsta grafiko kūrybą. Padedama Lietuvos kultūros instituto dar 2016 m. ji surengė pirmąją jo kūrybos parodą „Dirigentas su teptuku" Bolonijoje – vaikų literatūros ir leidybos Mekoje. Šio jubiliejaus proga *Rubinaityje* publikuotas detaliai Kasparavičiaus kūrybą analizuojantis jos straipsnis „Kęstutis Kasparavičius: viskas ateina iš vaikystės". Todėl dailėtyrininkės parašytą pratarmę ir meninį braižą apibūdinantį tekstą knygoje *Kasparatorija* galima pagrįstai prilyginti dalykiškam profesionalaus kelionės vadovo pasakojimui keliaujant per menininko sukurtų tekstų ir iliustracijų teritoriją, kurioje „iliustracijos glaudžiai susijusios su tekstu – autorius, tarsi knygų režisierius ir scenografas, pripildo jas šmaikščių veikėjų ir situacijų. Jo pasakų adresatas – ir vaikas, ir suaugėlis, o knygų poveikis – išskirtinai terapinis, ilgam įsimenantis: jos užaugino ne vieną Lietuvos vaikų ir jo kūrybos gerbėjų kartą" (p. 181). Pratarmėje atskleidusi knygos įgyvendinimo etapus ir apibūdinusi knygos skyrius, ji drauge išvardijo ir daugybę įvairių sričių specialistų, be kurių pagalbos knyga nebūtų tokia, kokia yra. O yra ji tikrąja to žodžio prasme kasparavičiška, nes knygos autoriumi ir sudarytoju, be Jolitos Liškevičienės, yra pats Kęstutis. Tie, kurie yra laikę rankose nors vieną menininko parašytą ir iliustruotą knygą, gerai žino, koks įtraukus yra menininko pasakojimas ir kaip greitai skaitytojo pagava prie jo prisiriša, padedama autoriaus piešinių. Todėl dailininko parašyta autobiografija, kurioje Kęstutis pasakoja apie vaikystės, mokyklos, dailės instituto ir po jo baigimo atmintin įstrigusius įvykius, užvaldo skaitytojo dėmesį ne mažiau nei menininko parašytos pasakos. „Pačiame parko gale, ant ežero kranto, palinkusi per kokį pusmetrį virš vandens augo sena stora liepa. Ant jos buvo labai patogu užsilipti, galėjai nueiti iki pat viršūnės. Ypač basomis, nes liepos kamienas buvo apaugęs žaliom samanėlėm, švelniom, lyg triušio kailiukas" (p. 19). Jeigu skaičiusiems Kasparavičiaus pasakas būtų pasiūlyta atspėti, iš kokios menininko pasakos yra ši citata, manau, retam ateitų į galvą mintis, jog tai yra autobiografinis Aukštadvaryje prabėgusios menininko vaikystės fragmentėlis. Taip jau yra, kad dažnai autobiografiniai kūrėjų pasakojimai padeda mums, žiūrovams ir skaitytojams, susieti menininko asmenybę su jo kūrybos vaizdiniais ir šiuo ryšiu paaiškinti sau kūrinių sukelto įspūdžio priežastis. Kūrybos aplinkybės, intencijos ir bendras jos kontekstas visada siūlo atsako į kūrybą ribas, kurios iš tikrųjų esti labai subjektyvios, asmeniškos. Tą rodo Vilniaus universiteto dėstytojos Dalios Čiočytės Kasparavičiui rašytas laiškas, vertas ne menkesnio dėmesio nei kitos knygos dalys. 2022 m. pasaulį išvydo Kasparavičiaus knyga Žv*aigždžių paukštis* (leidykla „Nieko rimto"), kurios viršelio centre – didžiulis geltonos ir mėlynos spalvų paukštis, o fone – žalsvos ir pilkos spalvos medinio namo fasadas. Kaip tik šį namą, esantį Vilniuje, Vytauto gatvėje, jo savininkai visąlaik siejo su pasakiškumu, vadino pasakų pilaite ir svajojo, kiek leido galimybės, jį atkurti namą atgavus. Pabaigdama laišką knygos autoriui, Dalia rašo: „Jei vienu sakiniu apibūdinčiau, tai yra pasaka apie Dangaus REALUMĄ. Kad dangus tikrai yra" (p. 175). Suprantama, kad netikėtumo įspūdis, išvydus viršelyje savo svajonių namus, turėjo sukelti stebuklo pojūtį. Tačiau jei Kęstučio pasakų realumo pojūčio nebūtų, vargu ar apskritai galėtume kalbėti apie knygų reikšmę ir poveikį skaitytojams. Meno sukeliamas mąstymo ir jausmų

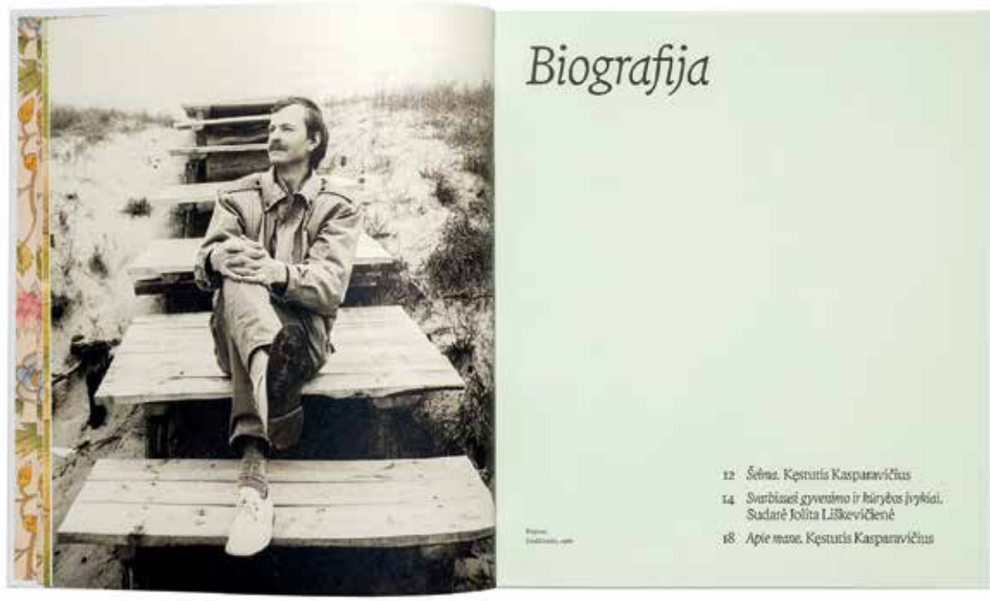

Kasparatorija, p. 10–11. Gedo Čiuželio nuotr., Vilniaus grafikos meno centras

* Kęstutis Kasparavičius, *Kasparatorija*, [tekstų autoriai ir sudarytojai Jolita Liškevičienė, Kęstutis Kasparavičius], Vilnius: Vilniaus grafikos meno centras, 2025, 208 p., ISBN 978-9955-796-21-3.

Kasparatorija, p. 186–187. Gedo Čiuželio nuotr., Vilniaus grafikos meno centras

pabudimas, išjudinimas, prisodrinimas visada yra realus. Tik dėl šio realumo išgyvenimo jis ir tegali būti paveikus. Štai kodėl Kasparavičiaus knygų tekstai ir iliustracijos gali būti drąsiai vadinami didaktiškais. Tačiau didysis paradoksas glūdi tame, kad nei tekstuose, nei iliustracijose nėra jokių pamokymų, jokių pedagoginių manipuliacijų ar moralų. Jie veikia mus, išgyvenančius pasakos realumo jausmą, savo meniškumu. Tai, ko gero, yra vienas žaviausių Kasparavičiaus kūrybos ypatumų, būdingų tiek jautriems ir paprastiems menininko tekstams, tiek iliustracijoms, kurios, tariant Liškevičienės žodžiais, yra „savito braižo, išsiskiriančios atida kiekvienai detalei ir gyvenimiškų situacijų realumu; ne vienoje knygoje atpažįstame dailininko autoportretą, jo namų aplinkos daiktus, baldus, konkrečius Vilniaus namus“ (p. 180). Šį jautrumo, švelnumo, atidos kasdienybės detalėms pojūtį juntame ir visame knygos audinyje: struktūroje, turinyje, vaizdinėje knygos išraiškoje. Tiesa, dailėtyrininkės minimą iliustracijų detalių ir menininko aplinkos bendrumą galima veikiau nujausti nei įžvelgti iš tekstus papildančių dailininko šeimyninių nuotraukų. Tačiau be nuotraukų, kaip ir be menininko sūnaus Jono Kazimiero Kasparavičiaus minčių apie savo tėtį, ilgamečio IBBY Lietuvos skyriaus pirmininko Kęstučio Urbos, Lietuvos kultūros instituto Tarptautinių programų skyriaus vadovės Rūtos Nanartavičiūtės įžvalgų ir pačios Liškevičienės kūrybos analizės, knygos *Kasparatorija* dabar jau nebeįmanoma įsivaizduoti. Knyga, kurią galima interpretuoti ir kaip Kasparavičiaus kūrybinę laboratoriją, ir kaip daug knygos kūrėjų balsų vienijančią oratoriją, būtų neįmanoma ir be knygos dizainerio Lino Spurgos jaunesniojo „balso“, suteikusio leidiniui švarią, Kasparavičiaus stilistiką atliepiančią vizualinę formą, derinančią įvairius skirtingus jos vaizdinius elementus: iliustracijas, jų detales, eskizus, vinjetes, nuotraukas. *Kasparatorija* – tai ne tik puiki galimybė jos skaitytojams virsti pasaulinę šlovę pelniusio meninio Kasparavičiaus pasaulio dalyviu apsilankant ir kūrėjo namuose, ir jo minčių, svarstymų bei priimtų sprendimų lauke. Knyga pati yra originalus, ansambliškas meno objektas, kuriame norisi užsibūti taip pat, kaip norėjosi užsibūti ir knygos pretekstu tapusioje Kęstučio Kasparavičiaus parodoje.

2026 m. vaikų literatūros datos

2026 m. vaikų literatūros datų kalendorių galima pasiekti per QR kodą arba rasti svetainės <ibbylietuva.lt> rubrikoje RUBINAITIS 2025 Nr. 3 (115).

2025-aisiais minėjome daug svarbių vaikų literatūros datų. Galbūt garsiausiai savo aštuoniasdešimtąjį gimtadienį paminėjo Pepė Ilgakojinė – į jos jubiliejinius renginius dalyviai ėjo su personažų kostiumais, vyko vaišės, buvo prizų ir siurprizų. 2026-ieji taip pat nepagailės jubiliejinių datų. Viena garsiausių – Mikės Pūkuotuko šimtmetis!

Visą 2026 m. vaikų literatūros kalendorių galima pasiekti per QR kodą, kaip ir kitas *Rubinaičio* bibliografijas. Primename, kad visą rubrikų „Bibliografija“ ir „Vaikų literatūros datos“ medžiagą galima rasti ir svetainėje <ibbylietuva>, *Rubinaičio* archyve.

Parengė ***Roma Kišūnaitė*** (LNB)

Astridos Lindgren Pepė Ilgakojinė, kuriai šiemet sukanka 80 metų, žinoma toli už Švedijos ribų. Ją galima pamatyti ir Lietuvoje (apie Ukmergės Pepę Ilgakojinę rašėme *Rubinaityje*, 2023 m. Nr. 3 (107), IV viršelyje), ir, pavyzdžiui, tolimojoje Ispanijoje, Alikantės senamiesčio gatvelėje (*Calle San Antonio 9, 03002 Alicante*). Pepė, įkūnyta jaukioje durų dekoracijoje, džiugina praeivius, bet ypač Astridos Lindgren gerbėjus. Redos Beržinskaitės nuotr. 2025 m.

Kronika. Informacija. Skelbimai

Gegužės 24 d. Varėnos viešoji biblioteka sukvietė poezijos mylėtojus į 23-iąją moksleivių poetinės kūrybos šventę „Poezijos pavasarėlis“. Dienos programoje aptartas respublikinis moksleivių poetinės kūrybos konkursas, kuriame dalyvavo 167 jaunieji poetai iš visos Lietuvos, apdovanoti laureatai.

Šventėje tradiciškai paskelbiamas literatūrinės Anzelmo Matučio premijos laureatas. Juo šį kartą tapo Paulius Norvila, įvertintas už eilėraščių knygą vaikams *Išprotėję eilėraščiai* („Nieko rimto“, 2024). Už šį kūrinį poetas yra gavęs ir kito konkurso – „Poezijos pavasario“ – laureato vardą.

Anzelmo Matučio premijos laureatas Paulius Norvila. Varėnos rajono savivaldybės viešosios bibliotekos nuotr.

...

Šiais metais pasaulyje minimas solidus Pepės Ilgakojinės jubiliejus. Žymioji švedų rašytoja Astrida Lindgren knygą apie ją sukūrė prieš aštuoniasdešimt metų. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka kartu su Švedijos Karalystės ambasada Vaikų ir jaunimo literatūros centro erdvėse surengė Pepės Ilgakojinės plakatų parodą. *Birželio 4 – rugsėjo 30 d.* lankytojai turėjo galimybę susipažinti su Pepės personažo atsiradimo istorija, jos kūrėjomis – rašytoja ir talentinga iliustruotoja Ingrida Vang Nyman. Paroda kvietė ne tik pažinti, bet ir atrasti Pepės mintis ir patarimus, kaip gyventi laisvai, drąsiai ir su šypsena – taip, kaip gyvena Pepė. Tuo pačiu metu skaitykloje veikė knygų ekspozicija, kurioje pristatyti įvairūs Pepės Ilgakojinės knygų leidimai, kitos Lindgren knygos, išleistos lietuvių kalba.

Pepės plakatų parodoje LNB. 2025 m. Romos Kišūnaitės nuotr.

Pastaruosius aštuoniasdešimt metų stipriausia pasaulyje mergaitė Pepė Ilgakojinė vertė mus ir juoktis, ir susimąstyti. Ji drąsi, nerūpestinga ir nepakanti daiktams bei žmonėms, kurie, jos nuomone, nėra to verti. Pepė visada palaiko silpnuosius, nes „jei esi labai stiprus, turi būti ir labai geras“, – taip rašė Pepės kūrėja Astrida Lindgren.

...

Liepos 24 d. Rygoje paskelbti ir apdovanoti 2025 m. Tarptautinio Janio Baltvilko vaikų ir jaunimo literatūros bei knygos meno konkurso laureatai. Juos renka Latvijos vaikų ir jaunimo literatūros tarybos (IBBY Latvija) sudaryta komisija.

Kaip ir kasmet knygų autoriai, dailininkai ir vertėjai varžėsi keturiose kategorijose. Geriausios Europos šalių verstinės knygos vaikams ir jaunimui laureate tapo vokiečių rašytoja Dita Zipfel ir jos knyga paaugliams *Wie der Wahnsinn mir die Welt erklärte* (pažodinis vert. *Kaip beprotybė man paaiškino pasaulį*), kurią į latvių kalbą išvertė Signė Viška.

Geriausiu latvių literatūros kūriniu vaikams ir paaugliams išrinkta poeto Krišjanio Zelgio (Krišjānis Zeļģis) eilėraščių knyga *Patinka* (orig. *Patīk*, „Liels un mazs“, 2024). Meniškiausios knygos autore tituluota Dacė Krėslinia (Dace Krēsliņa) už iliustracijas savo knygų serijai „Priešistorinio miesto detektyvai“ (orig. *Aizvēstures pilsetas detektīvi*). Geriausiu debiutantu paskelbtas menininkas ir dizaineris Zaharas Ze (tikr. Zahars Purvišķis) už iliustracijas Helgos Tormanės knygoms *Jukis muziejuje* ir *Jukis susitinka draugus* (orig. *Jukī muzejā*; *Jukī satiek draugus*, „Zvaigzne ABC“, 2024).

...

2025 m. rugpjūčio 12 d. mirė garsi estų vaikų rašytoja Aino Pervik (g. 1932 m. balandžio 22 d.). Ji buvo viena įtakingiausių šiuolaikinės Estijos vaikų literatūros autorių, prozininkė, poetė ir vertėja, rašytojo Eno Raudo žmona, Reino Raudo ir Piret Raud motina. Dirbo Estijos valstybinėje leidykloje vaikų ir jaunimo literatūros redaktore, o nuo 1967-ųjų – laisvai samdoma rašytoja ir vertėja iš vengrų kalbos.

Lina Eitmantytė-Valužienė bendrauja su parodos „Tirpsta diena kaip ledai“ lankytojais. Juozo Žitkausko nuotr.

Aino Pervik Klaipėdoje, vaikų literatūros seminare 2008 m. Romos Kišūnaitės nuotr.

Aino Pervik parašė daugiau nei 60 knygų vaikams, kurios išverstos į 12 kalbų ir dažnai būdavo adaptuojamos teatrui ir kinui. Autorė yra laimėjusi daugybę svarbių apdovanojimų, kelis kartus jai paskirta Estijos nacionalinė vaikų literatūros premija. 2004 m. jos vardas įrašytas į IBBY Garbės sąrašą. 2011 m. jai buvo patikėta parašyti kreipimąsi į pasaulio skaitytojus Tarptautinės vaikų knygos dienos proga. Aino Pervik buvo ne tik puiki rašytoja, bet ir didelė vaikų literatūros žinovė, vertintoja.

Į lietuvių kalbą išversta vos pora šios garsios rašytojos knygų. Bet grupė Lietuvos vaikų literatūros kūrėjų ir specialistų su šia žymia estų kūrėja galėjo artimiau susipažinti Klaipėdoje, kur 2008 m. liepos mėnesį ji su dukra Piret dalyvavo IBBY Lietuvos skyriaus rengtame seminare „Jūra ir vaikų literatūra“.

...

Rugsėjo 12 d. Latvijos nacionalinės bibliotekos parodų erdvėje, septintame aukšte prie Vaikų literatūros centro, atidaryta Linos Eitmantytės-Valužienės iliustracijų paroda „Tirpsta diena kaip ledai“. Iliustracijos sukurtos to paties pavadinimo knygai – latvių poetų vaikams antologijai, kurią išleido leidykla „Slinktys“. Parodos atidaryme kalbėjusi bibliotekos direktorė Dagnija Baltina (Dagnija Baltiņa) pasidžiaugė, kad paroda ne tik stiprina lietuvių ir latvių kultūrinius ryšius, bet ir gražiai papildo pirmosios latviškos knygos 500 metų renginių ciklą.

Atidaryme dalyvavo Lietuvos Respublikos ambasados Latvijos Respublikoje įgaliotoji ministrė Jurgita Satkūnienė, Latvijos IBBY skyriaus prezidentė Ilzė Stikanė (Ilze Stikāne) ir Rygos lietuvių vidurinės mokyklos mokiniai. Parodos organizatoriai ir rėmėjai – asociacija „Slinktys“, Latvijos vaikų literatūros centras, Latvijos IBBY skyrius. Parodą galima apžiūrėti iki 2025 m. spalio 31 d.

Skelbiamas 30-asis Knygos pristatymo konkursas

Reinaldo Šulskio logotipas

Džiugi konkurso dalyvių akimirka Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešojoje bibliotekoje. 2018 m. Ievos Friišmantės nuotr.

Lietuvos apskričių viešųjų bibliotekų asociacija skelbia Knygos pristatymo konkursą ir kviečia skaitytojus pasidalyti savo literatūriniais atradimais, sukuriant originalų vaizdo klipą. Toks konkursas, kurio tikslas – populiarinti vertingą lietuvių ir užsienio šalių literatūrą, skatinti visuomenę kūrybiškai ir kritiškai vertinti informaciją bei įtaigiai pristatyti knygas pasitelkiant skaitmenines technologijas, rengiamas jau 30-ąjį kartą. Šio konkurso idėjos autorė – Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka.

Dalyvauti gali pavieniai asmenys arba komandos iki penkių narių. Kūrybiškumas šiame konkurse neturi ribų. Galima kurti animaciją, montažą, mini spektaklį, monologą ar reklaminį klipą. Vaizdo įrašo trukmė neturėtų viršyti 5 minučių.

Darbus vertins komisija, kurioje žinomi veidai – žodžio ir vaizdo profesionalai: aktorius, dramaturgas ir režisierius Aleksandras Špilevojus, vertėjas, humoristas Paulius Ambrazevičius bei viena populiariausių vaikų ir paauglių rašytojų Ignė Zarambaitė. Komisija išrinks keturis pagrindinių prizų laimėtojus, o dar tris nugalėtojus savo balsais lems socialinio tinklo „Facebook“ vartotojai. Be pagrindinių prizų, dalyvių laukia ir specialios nominacijos: už originaliausią bibliotekoje nufilmuotą darbą, įtaigiausią paauglių literatūros knygos pristatymą bei kūrybiškiausią vaizdo montažą.

Kviečiame visus drąsiai įsitraukti į konkursą, eksperimentuoti su formomis ir dalytis savo įspūdžiais. Kaip ir kiekvienais metais, dalyvius džiugins gausybė prizų – nuo knygų, stalo žaidimų iki kūrybinių ir edukacinių rinkinių. Konkursas – puiki proga ne tik pasidalyti kūryba, bet ir prisidėti prie skaitymo kultūros puoselėjimo.

Daugiau informacijos – **Knygos pristatymo konkurso** „Facebook“ paskyroje.

Darbų pateikimo terminas – iki 2025 m. lapkričio 23 d., rezultatai bus paskelbti šių metų gruodžio 19 d.

Parengė ***Roma Kišūnaitė*** (LNB)

SUMMARY

The articles, reviews, and other publications in this issue primarily discuss books that address complex themes and issues intended for both younger and older teenagers as well as young adults, with particular attention given to problem-based prose. In her introductory article "The World is Not a Safe Place", Editor-in-Chief **Džiuljeta Maskuliūnienė** underscores the need for children's and young adult literature to respond to the turbulent realities of the world and to engage young readers in open discussion of issues that are both timely and painful. **Inga Mitunevičiūtė** analyses the works of American author **Sharon Creech**, which portray the complex and troubled world of teenagers (in commemoration of the writer's 80th birthday, in the rubric "The Anniversaries"). In the rubric "The Articles", **Eglė Baliutavičiūtė** explores the notion of the 'sensitive reader' – a new phenomenon in the literary field that defies straightforward evaluation. How should writers address such readers? What words or expressions should be avoided? And can the classics be 'rewritten' in the spirit of political correctness? This rubric also includes the article by **Emilė Lenartavičiūtė** and **Kristina Vaisvalavičienė** "The Search for Self in the Prose of **Akvilina Cicėnaitė**, **Kotryna Zylė**, and **Ignė Zarambaitė** for Teenagers". The novel *Baltoji paukštė* ("White Bird") by **R. J. Palacio** and **Erika S. Perl** explores the painful theme of the Holocaust. It is discussed in an article by **Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė**. The novel *Visas mano įniršis* ("All my Rage") by Pakistani-American writer **Sabaa Tahir**, which is currently being translated into Lithuanian, is an example of contemporary problem fiction. In it, the main characters, Noor and Salahudin, come of age in a world that shatters their innocence. This article is written by **Aleksandra Strelcoca**. In the rubric "The Contexts", **Daiva Rudytė** discusses the problem of dyslexia and a possible solution: publishing books specifically created for such readers. In the "Conversation" rubric, **Laimutė Adomavičienė** interviews writer **Laura Varslauskaitė**, whose work *Mano didelis mažas Aš* ("My Big Little Self") portrays a teenager with Down syndrome. The issue also includes other traditional rubrics. In the "Retro" rubric, **Rita Karpavičienė** writes about the magazine *Moksleivis* ("A School Student"). Published monthly from 1958 to 2001, with a one-year break, it was aimed at secondary school students and covered topics related both to school life and to the wider interests of young people. During the Soviet era, it was an important educational and youth culture publication, reflecting the social mood of the time, developments in the education system, and the everyday lives of young people. In the "Photos Tell" rubric, **Asta Plechavičiūtė**, writer and researcher of children's literature and the great-granddaughter of **Vytautas Bičiūnas**, recalls his short story *Aukšlytė* ("A Little Bleak"). In the rubric "The Readings of my Childhood", journalist **Alma Valantinienė** talks to artist **Sigutė Chlebinskaitė**. In the rubric "With a Glose Glance", **Asta Plechavičiūtė** analyses **Rebeka Una's** dystopian novel *Paskutiniai vaikai* ("The Last Children"), which explores the end of the world; **Lina Bimbirytė** reviews **Aistė Šopa** and **Leonardas Šopa's** novel *(Ne)kaltas* ("(Not) Guilty"), depicting fifteen-year-old Lukas' challenging experiences during adolescence; and **Elžbieta Kmitaitė-Kizielė** discusses the book *Žirafos širdis labai didelė* ("The Giraffe's Heart is Very Big") by Finnish authors **Sofia Chanffreau** and **Amanda Chanffreau**, which tells the story of Vega's trials within a family environment. The rubric concludes with **Dalia Karatajienė's** reflections on the book *Kasparatorija* ("Kasparatory") by the renowned Lithuanian children's writer and illustrator **Kęstutis Kasparavičius**. The rubric "Postcards for the Reader" publishes a postcard for readers by the famous Lithuanian children's literature writer **Ilona Ežerinytė**. At the end of this issue, a Chronicle is published, prepared by **Roma Kišūnaitė**. She has also compiled a calendar of children's literature dates for 2026, which is presented in the form of a QR code. The back cover of the issue publishes **Džiuljeta Maskuliūnienė's** article "Palanga Fairy Tale Park," which showcases an interactive Lithuanian fairy tale park established in 2016 near Birutė Park in Palanga. The author of the idea is Palanga Mayor, **Šarūnas Vaitkus**; the project was curated by sculptor **Andrius Petkus**, and the initiative received support from local businesspeople. The modern sculptures playfully blend contemporary artistic forms with traditional folklore.

2025 metų *Rubinaičio* leidybą remia Medijų rėmimo fondas

Žurnalo partnerė – Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (LNB)

Mieli žurnalo skaitytojai!
Medijų rėmimo fondas IBBY Lietuvos skyriaus projektą **„Augu skaitydamas, skaitydamas – augu“** parėmė 18 000 eurų. Tad *Rubinaitis* ir toliau lankys savo skaitytojus, kalbėdamas apie vaikų literatūrą ir jos skaitymo naudą. Rašykite redakcijai, išsakykite savo lūkesčius, siųskite tekstus, pasiūlymus, pageidavimus.

Redakcijos adresas:
Gedimino pr. 51, LT-01109 Vilnius
Leidžiamas keturis kartus per metus

Žurnalą leidžia
Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY)
LIETUVOS SKYRIUS
LITHUANIAN SECTION OF IBBY
Gedimino pr. 51, LT-01109 Vilnius
El. paštas **rubinaitis@ibbylietuva.lt**
Interneto svetainė
http: // www.ibbylietuva.lt

Spausdino UAB „Petro ofsetas“,
Naujoji Riovonių g. 25C, LT-03153 Vilnius, Lietuva
Tiražas 500 egz.
Kaina sutartinė

MRF
MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

ISSN 1392-0626
9 771392 062006

Palangos pasakų parke

2016 m. Palangos miesto savivaldybė pušyne, 2 ha plote šalia Birutės parko, įkūrė interaktyvų lietuviškų pasakų parką. Idėjos autorius – Palangos meras Šarūnas Vaitkus, projektą kuravo skulptorius Andrius Petkus, iniciatyvą palaikė Palangos verslininkai. Parke galima išvysti Andriaus Petkaus („Lapė ir ąsotis“), Algio Kasparavičiaus („Seku seku pasaką“), Gedimino Mažinto („Pupa“), Rolando Šmito („Saulė ir Mėnulis“) skulptūras. Kiek vėliau dar dvi skulptūras („Dangus griūva“ ir „Eglė ir Žaltys“) sukūrė menininkai iš Latvijos Agnesė Rudzytė (Agnese Rudzīte) ir Kristas Zarinis (Kirsts Zariņš), o alyvų spalvos oželį („Turėjo bobutė žilą oželį“) iš medžio išdrožė lietuvių skulptorius Povilas Butkevičius.

Moderniose skulptūrose žaismingai susilieja šiuolaikinio meno formos ir tautosakos tradicijos. Skulptūromis galima ne tik grožėtis – vaikai kvieste kviečiami laipioti, sukinėti, kitaip žaisti, o paspaudę mygtuką – ir klausytis Ingos Valinskienės balsu sekamų pasakų. Anot mero Šarūno Vaitkaus, kuriant lietuviškų pasakų parką siekta pasiūlyti ne tik visuomenei, ypač šeimoms su vaikais, dar vieną įtraukiančią laisvalaikio erdvę, bet ir skatinti lietuvybę.

Parengė ***Džiuljeta Maskuliūnienė*** (LNB)

Broniaus Maskuliūno nuotr. 2024 m.